

APOSTOLISCHE VADERS

IGNATIUS

POLYCARPUS

CLEMENS van Alexandrië

door

DR. A. F. J. KLIJN

BOSCH & KEUNING N.V. BAARN

**STICHTING DE GIHONBRON
MIDDELBURG
2019**

WOORD VOORAF

In dit boek worden de geschriften behandeld van twee Christelijke schrijvers uit de eerste helft van de tweede eeuw. Zij waren niet alleen in hoog aanzien bij de kerk door hun geschriften maar ook omdat ze beiden hun geloof met de marteldood bezegelden.

Van Ignatius zijn zeven brieven overgeleverd die geschreven werden op zijn tocht naar Rome, waar hij voor de beesten zou worden geworpen.

Van Polycarpus is een brief bewaard gebleven die niet lang na deze tocht aan de gemeente van Philippi in Macedonië is geschreven. Bovendien is een uitvoerig schrijven bekend waarin zijn marteldood wordt verhaald.

Deze brieven en het geschrift over de marteldood van Polycarpus behoren tot de zogenaamde 'Apostolische Vaders'. Dit is een groep geschriften die alle in de eerste helft van de tweede eeuw zijn geschreven. De andere geschriften zullen later in deze serie worden uitgegeven. De zeven brieven van Ignatius, de brief van Polycarpus en zijn marteldood zijn hier in vertaling met aantekeningen gegeven.

Hieraan gaat een uitvoerige inleiding vooraf. Daarin wordt aandacht gewijd aan de omstandigheden waaronder de brieven zijn geschreven en aan de opvattingen die uit het geschrevene naar voren komen. Aan dit geheel is een aantal geschriften en fragmenten van geschriften toegevoegd, zowel van Christelijke als niet-Christelijke schrijvers uit de oudheid, die dienen om de lezer zo breed mogelijk in te lichten over de tijd waarin Ignatius en Polycarpus leefden.

Bij de behandeling van dit materiaal moest een keuze worden gedaan. De niet theologisch geschoolde lezer zal weinig belangstelling hebben voor detailkwesties. Daarentegen zijn deze geschriften bij de theoloog weer zo bekend dat hij méér vraagt dan alleen een vertaling met enige opmerkingen. Vandaar dat hier gekozen is voor een vertaling met een inleiding, die de blik van de lezer kan verruimen in de richting van de maatschappelijke en theologische situatie waarin de kerk uit deze tijd staat. Zo wil dit boek de lezer niet alleen in aanraking brengen met twee schrijvers maar ook met een stuk kerkgeschiedenis dat niet alleen belangrijk was voor de latere ontwikkeling van de gemeente maar ook uiterst boeiend is.

Deel I

INLEIDING

I. DE APOSTOLISCHE VADERS

Ignatius en Polycarpus behoren tot de zogenaamde Apostolische Vaders. Aanvankelijk werd deze naam gegeven aan een aantal Christelijke schrijvers uit het begin van de tweede eeuw, maar tegenwoordig duidt men met deze naam een groep geschriften aan die voor omstreeks 160 is geschreven.

De naam *Apostolische Vaders* vindt men voor het eerst bij J. B. Cotelier die in 1672 de geschriften van Barnabas, Hermas, Clemens, Ignatius en Polycarpus uitgaf. Daaraan was toegevoegd het verslag van de marteldood van Clemens, Ignatius en Polycarpus.¹ In de titel van een boek vindt men de naam Apostolische Vaders bij Th. Ittig in 1699.² Hij publiceerde de geschriften van I en II Clemens, Ignatius (met een aantal onechte brieven) en het verslag van de marteldood van Ignatius en Polycarpus.

Door voortgezet onderzoek naar de ouderdom der geschriften en de vondst van nieuwe handschriften vielen sommige af en werden andere toegevoegd. Het verslag van de marteldood van Ignatius en Clemens en de onechte brieven van Ignatius vielen af omdat ze uit een tijd stammen die veel later is dan het begin van de tweede eeuw.

In de 18e eeuw werden de *Brief van Diognetus* en fragmenten van Papias en Quadratus aan de groep toegevoegd. Als in 1883 de *Leer van de Twaalf Apostelen*, ook wel Didachè genoemd, wordt gevonden, dan wordt dit geschrift als laatste onder de Apostolische Vaders gerekend.

1 J. B. Cotelier, SS. Patrum qui temporibus apostolicis floruerunt. . Parijs 1672, 2 delen.

2 Th. Ittig, Bibliotheca Patrum Apostolicorum graeco-latina, Leipzig 1699.

Brief aan Diognetus en de fragmenten van Quadratus pogen de inhoud van het Christelijk geloof naar buiten toe aannemelijk te maken. Zij zijn het begin van de in de tweede helft van de tweede eeuw opkomende zogenaamde apologetische literatuur.

De Pastor van Hermas behoort tot de apocalyptische literatuur, waarin de schrijver mededeling doet over openbaringen die hij heeft ontvangen en die van betekenis zijn voor het leven van de kerk in een tijd van verslapping of verdrukking.

De fragmenten van Papias behandelen verschillende onderwerpen. Deze zijn vooral belangrijk waar ze handelen over het ontstaan van de canonieke Evangeliën. De inhoud geeft dus weinig aanleiding deze geschriften onder één naam samen te brengen. Het enige wat men kan zeggen is dat ze allemaal stammen uit een periode tussen ongeveer 90 en 160 n. Chr. Dit is dus de tijd die begint als de laatste boeken van het Nieuwe Testament zijn geschreven en die eindigt als de kerk in haar apologetische werken naar buiten treedt en in open contact komt met de wereld rondom haar.

Omdat deze tijd een paar karakteristieke eigenaardigheden vertoont ligt het voor de hand deze geschriften in ieder geval niet los van elkaar te zien. In de periode tussen 90 en 160 was de kerk sterk naar binnen gekeerd. Ze was verplicht zich te beraden over haar opvattingen betreffende geloof, leven en kerkorganisatie. Dit ging gepaard met een heftige strijd binnen de boezem van de gemeente, waarvan vooral de brieven van Ignatius blijk geven. Deze strijd was mogelijk omdat men nog bezig was te zoeken naar een gezagsinstantie. De kerk bezat nog geen kanon van algemeen aanvaarde en gezaghebbende geschriften.

Tegenover allerlei Joodse en hellenistische invloeden ging men zich meer en meer beroepen op het 'Woord des Heren' en de prediking van de apostelen. Deze mondelinge overlevering moest echter bewaard blijven en daarom werden de ambtsdragers als hoeders van de traditie

zeer belangrijk (vgl. al 1 Tim. 6, 20: 'Timotheüs, bewaar wat u is toevertrouwd'). Een andere poging de traditie veilig te stellen was door haar te kanaliseren tot 'leer' (vgl. al 1 Tim. 4, 16: 'Let op uzelf en op de leer'). Uit deze periode kwam de kerk te voorschijn als 11 een tamelijk hecht georganiseerde gemeenschap met vastomlijnde ideeën, steunend op het gezag van de leer en de ambten. Dit alles ging gepaard met heftige maar nog steeds incidentele aanvallen op de gemeente van de kant van de Joden en de Romeinen.

Van enig verweer was echter pas sprake toen men inwendig tot een zekere eenheid was gekomen. Daarna begon de kerk vanuit haar positie met aanvallen op de Grieks-Romeinse cultuur en rechtspleging. In die zelfde tijd zijn de scheidslijnen tussen orthodoxie en ketterij zo duidelijk dat men zich vanuit de kerk met succes kan richten op andersdenkenden. De groep van Apostolische Vaders bouwt dus voort op de apostolische prediking. Dit is vooral te zien in het taalgebruik. De geïsoleerde positie die de kerk nog tegenover de buitenwereld innam verschafte weinig mogelijkheden gedachten of voorstellingen over te nemen uit de haar omringende wereld. Men maakte nog steeds gebruik van de taal die te vinden was bij de schrijvers van het Nieuwe Testament.

Het is de taal van de Grieks sprekende Jood die leefde in de Grieks-Romeinse wereld. Deze was sterk beïnvloed door het Hebraïserende Grieks dat men vindt in de Griekse vertaling van het Oude Testament. Ook in dit geval was het voor de apologeten weggelegd het taalgebruik aan te passen aan dat in de wereld waarin de kerk leefde.³

Op grond van deze overwegingen heeft de naam Apostolische Vaders een zeker goed recht. Het zijn geschriften die in ieder geval de bedoeling hebben het apostolisch getuigenis ongeschonden te bewaren en door te geven. Ze moesten gestalte geven aan een gemeenschap die in een zeer korte tijd uitgegroeid was tot een wereldwijde beweging. Ze moesten er voor waken dat deze beweging niet zou verlopen in allerlei kleine groepjes. En daarvoor hebben zij gewaakt en daarin zijn ze geslaagd. Het is mogelijk dat iemand via lezing van deze geschriften de conclusie trekt dat de Geest te veel aan banden is gelegd en dat de wordende organisatie het levende geloof in zijn uitingen belemmert. Daartegenover staat dan weer dat aan de oprechtheid van deze personen niet kan worden getwijfeld.

3 G. J. M. Bartelink, *Lexicologisch-Semantische Studie over de Taal van de Apostolische Vaders*, diss. Nijmegen, Nijmegen 1952.

Dit blijkt bovenal uit het feit dat hier schrijvers aan het woord zijn die vrijwel allen het slachtoffer zijn geworden van hun geloof. En uit het verslag dat de omstandigheden beschrijft waaronder deze Christenen stierven, blijkt dat ook bij hen een levend geloof in Christus en een vreugdevolle verwachting op de overwinning even goed te vinden is als in het Nieuwe Testament

II. IGNATIUS EN POLYCARPUS

Omstreeks het jaar 69/70 werd **Ignatius** als bisschop van Antiochië in Syrië aangesteld. Volgens de traditie bezette hij als derde deze positie na de apostel Petrus en Euodius.⁴

Omstreeks het jaar 110 werd hij ter dood veroordeeld.⁵ Zijn arrestatie en veroordeling waren waarschijnlijk het gevolg van een korte maar hevige vervolging die de overheid tegen de Christelijke gemeente in Antiochië ondernam. Nog voor het doodvonnis aan Ignatius is voltrokken blijkt de rust in Syrië te zijn weergekeerd (*Phil.* X 1, *Smyrn.* XI, *Pol.* VII).⁶ Het doodvonnis bestond uit een veroordeling 'tot de beesten' (*ad bestias*). Het betekende dat Ignatius tot vermaak van het volk voor de wilde beesten zou worden geworpen. Een dergelijk vonnis kon op elke plaats ten uitvoer worden gebracht, maar met toestemming van de keizer werden ook mensen van buiten Rome naar deze stad getransporteerd om daar in het Colosseum hun einde te vinden. Dit was het geval met Ignatius.

Zo moest Ignatius een voor die dagen oneindig lange weg afleggen om zijn vonnis te ondergaan. Onderweg werd hij door tien soldaten bewaakt. Hun beestachtig gedrag was een voortdurende kwelling voor Ignatius (*Rom.* V 1). Van Antiochië vertrok men naar Cilicië in het zuidoosten van Klein-Azië. Het is niet meer na te gaan of de tocht over land of per boot is gegaan (zie het kaartje). Als Ignatius in Troas is, schrijft hij aan de Romeinen dat hij 'te land en op zee, dag en nacht gebonden is aan tien luipaarden: een troep soldaten' (*Rom.* V 1). Dit zou er op kunnen wijzen dat hij een deel van de weg op zee heeft doorgebracht.

4 Zie Eusebius, *Hist. Eccl.* III 22.

5 Dit althans volgens de datering van Hieronymus, *de vir. ill.* 16.

6 De namen van de geschriften van Ignatius en Polycarpus worden als volgt afgekort: *Eph.*, *Magn.*, *Trail.*, *Rom.*, *Philad.*, *Smyrn.*, *Pol.* en *Pol.*, *ad Phil.* Ze zijn steeds recursieerd weergegeven om verwarring met gelijknamige brieven van Paulus uit het Nieuwe Testament te voorkomen. Bovendien worden in tegenstelling met deze geschriften de hoofdstukken van de Apostolische Vaders door middel van Romeinse cijfers aangegeven.

Het is ook mogelijk dat hij zijn gehele tocht overziet die hem van het westen van Macedonië over zee naar Italië zou brengen. Hoe dan ook, dwars door Klein-Azië reisde hij naar Philadelphia, Sardes en Smyrna. Daar werd de tocht enige tijd onderbroken. Hij maakte kennis met de Christelijke gemeente in die stad en vooral met haar bisschop, Polycarpus, die een diepe indruk op hem maakte. Maar ook aan de huisgemeente van Tavia en aan Alkè, Daphne, Eutektos, de vrouw van Epitropus en Attalus bewaarde hij de beste herinneringen (*Smyrn.* XIII en *Pol.* VIII 2).

De reis ging dan naar het noorden waar in Troas een nieuw oponthoud plaats vond. Vandaar vertrok men naar Neopolis op Europese bodem (*Pol.* VIII 1). Dan raken we het spoor bijster. Uit de brief van Polycarpus aan de gemeente in Philippi valt af te leiden dat Ignatius ook in Philippi is geweest (*Polyc.*, *ad Phil.* IX1). Hij was toen in gezelschap van Zozimus en Rufus die waarschijnlijk hetzelfde lot moesten ondergaan als Ignatius (*Pol.*, *ad Phil.* IX1). Misschien waren ze vanaf Troas met Ignatius meegereisd. We mogen veronderstellen dat men daarna dwars door Macedonië is gegaan om vanaf de havenstad Dyrrhachium over te steken naar Brindisium in het zuiden van Italië. Zo kwam Ignatius na een lange tocht door de Apennijnen in Rome aan. Volgens de overlevering is hij daar inderdaad door de beesten verscheurd.⁷

De reis van Ignatius is niet onopgemerkt aan de gemeenten in Klein-Azië voorbijgegaan. In de steden die men aandeed toonden de Christenen hun medeleven. Als men ergens halt hield, kwamen zelfs afgevaardigden uit naburige gemeenten om Ignatius te zien en naar hem te luisteren. Men ging zelfs nog verder: uit sommige gemeenten zond men boden om de komst

van Ignatius bij andere gemeenten aan te kondigen. Als men in de stad Smyrna enige tijd moet blijven, komt een deputatie uit het naburige Ephese, bestaande uit bisschop Onesimus en de diaken Burrus in gezelschap van Crocus, Euplus en Fronto (*Eph.* II1). Uit de stad Magnesia komt

7 Origenes, in: *Luc. Hom.* VI, ed. Bauer, in: *G.C.S.*, p. 34-35, en Eusebius, *Hist. Eccl.* III 36 3.

bisschop Damas met zijn oudsten Bassos en Apollonius en de diaken Zotion (*Magn.* II). Uit de gemeente in Tralies, een stad iets verder van Smyrna gelegen dan Ephese en Magnesia, is bisschop Polybius gekomen (*Trall.* I). Er is echter niet alleen sprake van loutere belangstelling. De gemeente in Ephese en Smyrna wezen op verzoek van Ignatius (*Eph.* II) Crocus en Burrus aan om hem op zijn verdere reis te vergezellen (*Philad.* XII1). Zo konden ze hem behulpzaam zijn bij het schrijven van zijn brieven aan de gemeente in Rome (*Rom.* X), Smyrna (*Smyrn.* XII) en Philadelphia (*Philad.* XII).

Toen Ignatius in Troas verbleef kreeg hij bezoek van Philo die uit Cilicië was gekomen (*Philad.* XII). In de tijd dat Ignatius door deze landstreek trok heeft men kennis met hem gemaakt en nu betoonde men hem opnieuw zijn medeleven. Ook Antiochië de stad waar Ignatius vandaan kwam, had hem niet vergeten. Vandaar kwam Rheus Agathopous om Ignatius te zeggen dat de rust in Syrië was weergekeerd (*Philad.* XII). Uit dezelfde stad zond men gezanten om de komst van Ignatius in Rome aan te kondigen (*Rom.* X2). Al deze mensen waren het spoor van Ignatius gevolgd en werden evenals Ignatius hartelijk ontvangen door de gemeenten in Philadelphia en Smyrna (*Philad.* XII en *Smyrn.* X1). Dit alles laat zien welk een netwerk van verbindingen aanwezig was tussen de verschillende Christelijke gemeenten. Maar hiervan zou niets meer bekend zijn als Ignatius op zijn reis geen brieven had geschreven. Tijdens zijn verblijf in Smyrna schreef hij aan de gemeenten in Ephese, Magnesia en Tralies om hen te bedanken voor hun medeleven. In dezelfde plaats zond hij een brief aan de gemeente in Rome om haar dringend te verzoeken geen stappen te ondernemen die konden leiden tot zijn vrijlating. In Troas richtte hij zich in brieven tot de gemeenten die hij was gepasseerd: Philadelphia en Smyrna. Bovendien ontving de bisschop van Smyrna, Polycarpus, nog een persoonlijk schrijven.

Over het leven van *Polycarpus* is veel meer bekend dan over dat van Ignatius. Dit is vooral te danken aan Irenaeus (ong. 190) die in zijn jonge jaren een leerling van Polycarpus is geweest.⁸

Irenaeus schrijft dat Polycarpus een leerling van de apostelen is geweest. Speciaal tot de apostel Johannes moet hij in nauwe relatie hebben gestaan. Volgens een andere schrijver, Tertullianus (ong. 200), zou Polycarpus zelfs door Johannes tot bisschop van Smyrna zijn aangesteld.⁹

Deze mening wordt echter niet gedeeld door Irenaeus, die het heeft over een aanstelling 'door alle apostelen'. Wat hiervan waar mag zijn, het staat vast dat er van Polycarpus een groot gezag uitging in Klein-Azië en de wijde omgeving. Eusebius weet van allerlei brieven die Polycarpus heeft geschreven aan gemeenten, om hen in het geloof te bevestigen en aan personen om hen te vermanen.¹⁰ Dit wordt bevestigd door de brief van Ignatius aan Polycarpus waaruit grote achting spreekt en de brief van Polycarpus aan de gemeente in Philippi waaruit zijn gezag valt op te maken.

De juiste omstandigheden waaronder de brief van Polycarpus, de enige die is overgeleverd, werd geschreven zijn niet meer precies na te gaan. Uit hoofdstuk XIII blijkt dat hij een verzoek uit Philippi heeft gehad om de brieven van Ignatius die in zijn bezit waren, aan de gemeente in Philippi te doen toekomen. Het schijnt dat dit verzoek is gedaan direct na het vertrek van Ignatius uit Philippi. In hetzelfde hoofdstuk vraagt Polycarpus namelijk nadere

berichten over Ignatius en er wordt daar gesproken over een brief van Ignatius aan Polycarpus met het verzoek om een brief uit Philippi naar Syrië te brengen. In ieder geval blijkt dat Polycarpus niet meer over Ignatius weet dan wat hem uit Philippi bekend is. Met dit gegeven uit hoofdstuk XIII is het niet duidelijk hoe in hoofdstuk IX gezegd kan worden dat Ignatius 'bij de Heer' is. Hieruit blijkt namelijk dat Polycarpus er vanuit gaat dat Ignatius is gestorven. Dit is de reden waarom sommigen menen dat de ons bekende brief van Polycarpus samengesteld is uit twee brieven.¹¹ Of misschien is het beter te zeggen dat

8 Zie Irenaeus, *Brief aan Florinus*, in: Eusebius, *Hist. Eccl.* V 20 3-8. en Irenaeus, *adv. Haer.* III 3 4.

9 Tertullianus, *De praescr. haer.* XXXII 2.

10 Eusebius, *Hist. Eccl.* V 20 8.

11 Zie P. N. Harrison, *Polycarp's two Epistles to the Philippians*, Cambridge 1936, J. A. Fischer, *Die Apostolischen Väter*, in: *Schriften des UrChristentums I*, Darmstadt 1964, p. 234-235.

aan een brief van Polycarpus, die bestond uit hoofdstuk I tot XII en hoofdstuk XIV, een deel van een andere brief is toegevoegd, namelijk hoofdstuk XIII. Als dit zo is dan heeft het volgende plaats gevonden: 1. Verzoek uit Philippi om brieven van Ignatius te zenden (zie XIII), 2.

Het zenden van de brieven met een begeleidend schrijven, waarvan de kern nog aanwezig is in XIII, 3. Een bezoek van Polycarpus aan Philippi niet lang daarna (vgl. XI3), 4.

Een brief van Polycarpus na zijn terugkeer in Smyrna aan de gemeente in Philippi (I- XII en XIV). Als deze veronderstelling juist is dan moet wel worden vastgesteld dat er tussen de eerste en de tweede brief geen grote tijdsruimte geweest kan zijn. Hij kan de gemeente in Philippi nog steeds prijzen om haar hulp aan Ignatius en de zijnen (I).

Uit het vervolg van Polycarpus' leven zijn nog enige feiten bekend. Als leider van een aantal bisschoppen uit het oosten ging hij op bezoek bij bisschop Anicetus van Rome (157- 168/9). Volgens Irenaeus heeft hij daar krachtig gepredikt tegen de ketters.

Zijn voornaamste doel was echter de regeling van de paasdatum. In het oosten werd Pasen gehouden op dezelfde dag als het Joodse paasfeest, de 14e Nisan. In het westen vierde men Pasen op de eerste zondag na het Joodse paasfeest. Polycarpus en de zijnen hebben geen regeling kunnen treffen, maar dat neemt niet weg dat Polycarpus blijkbaar zoveel indruk maakte op Anicetus dat de bisschop van Smyrna de eucharistie kon vieren in de kerk van Rome.¹³ De afkeer, die Polycarpus tegen de ketters had, was legendarisch. Eusebius vertelt dat Polycarpus eens een badhuis in Ephese betrad, waar toevallig de ketterleider Cerdo aanwezig was. Als hij dat merkt vlucht Polycarpus ongewassen het badhuis uit met de woorden: 'Laten we vluchten opdat het badhuis niet boven ons hoofd instort omdat Cerdo de vijand van de waarheid binnen is'. Een ander verhaal gaat over een ontmoeting met Mardon. Deze vroeg of Polycarpus hem herkent.

12 Irenaeus, *adv. Haer.* III 3 4.

13 Eusebius, *Hist. Eccl.* V 24 1-17.

Het antwoord luidde: 'Ja, ik herken u inderdaad, gij zijt de eerstgeborene van de satan'.

De juiste datum van zijn dood is nog steeds een mysterie. Aan het eind van de beschrijving van zijn marteldood staat, dat hij stierf op de 23e februari, de dag van de grote sabbath (XXI). Het is wel na te gaan wanneer de 23e februari op een zaterdag viel. Dit gebeurde met in acht-neming van de schrikkeljaren in 155/6, 167/8 en 177.

De keuze wordt beperkt als Eusebius moet worden gevolgd wanneer hij zegt dat Polycarpus stierf tijdens keizer Aurelius, die regeerde van 161/180.

Zo blijven slechts de jaren 167/8 en 177 over. In ieder geval stemt dit ook overeen met het feit dat Polycarpus Anicetus heeft bezocht die van 157 tot 168/9 bisschop van Rome was. Het laatste gegeven is te vinden in hoofdstuk IX van zijn Martelaarschap. Daar staat dat Polycarpus 86 jaar Christen is geweest.

Als het waar is dat hij een of meer apostelen heeft gekend dan ligt het meer voor de hand dat hij in 167/8 stierf dan in 177. Zijn geboortejaar moet dan 80 zijn geweest; toch nog rijkelijk laat om de apostelen gekend te hebben.

Binnen een jaar na de marteldood van Polycarpus (zie Martelaarschap X V III3) beschreef de gemeente van Smyrna alles wat hem was overkomen. Dit verslag werd gezonden aan de kleinaziatische gemeente Philomelium. Het wil laten zien dat Polycarpus tot de dood toe het apostolisch getuigenis is trouw gebleven. Zijn geboorte werd op een passende plaats begraven en elk jaar kwam de gemeente samen om de verjaardag van zijn marteldood te vieren 'in vreugde en blijdschap' (Mart. XVII I3).

14 Eusebius, Hist. Eccl. IV 14 6-7.

15 Eusebius, Hist. Eccl. IV

16 Zie voor de datering J. Jeremias, Die Kindertaufe in den ersten vier Jahrhunderten, Göttingen 19583, p. 69-74 en Fischer, o.c., p. 230-232. 19

III. ANTIOCHIË EN KLEIN-AZIË

Bij het lezen van de brieven van Ignatius en Polycarpus wordt men verplaatst naar twee centra van de oud-Christelijke gemeente: de stad Antiochië in de toenmalige provincie Syrië en het westelijk deel van Klein-Azië. Ignatius was bisschop van Antiochië en hij leefde ongetwijfeld vanuit het geloof zoals dat in Antiochië is beleden. Hij schreef echter over toestanden zoals hij die in Klein-Azië aantrof. Uit de brieven valt niet op te maken of de verschillen tussen de twee Christelijke gemeenschappen in Antiochië en Klein-Azië groot zijn geweest. In beide werd een eenhoofdig bisschopsambt aanvaard. Verder blijkt dat Ignatius volledig werd geaccepteerd in Klein-Azië en dat omgekeerd Ignatius vol lof was over het geloof in Klein-Azië.

Een dergelijke overeenstemming tussen twee ver uit elkaar liggende gemeenschappen is te verklaren uit het intensieve verkeer dat er tussen de gemeenten bestond. Uit het vorig hoofdstuk werd duidelijk dat er telkens Christenen op weg waren van de ene naar de andere plaats. Ze werden overal in de gemeenten ontvangen. Daarbij komt nog dat er geregeld tussen de gemeenten werd gecorrespondeerd. In dit unieke verschijnsel is Paulus al voorgegaan. Verder vindt men hiervan de sporen in de onderhavige literatuur. Zelfs het verslag van de marteldood van Polycarpus werd in de vorm van een brief door de gemeente van Smyrna aan die in Philomelium gezonden. Dit alles heeft sterk bijgedragen tot de uniformiteit van de gemeenten. De plaatselijke omstandigheden waren echter overal verschillend. In een omgeving waar veel Joden woonden had de gemeente met andere problemen te maken dan in een gemeente waar de Christenen oorspronkelijk heidenen waren geweest en waar men te midden van de heidenen woonde. De gevaren die de gemeenten bedreigden van de kant van dwalingen verschilden ook van plaats tot plaats.

Deze situatie had haar invloed op de manier waarop de Christelijke gemeente haar geloof onder woorden moest brengen. Vaak gebeurde dat als reactie op gedachten die buiten de gemeente werden gepropageerd. Vandaar dat niet alleen ontstaan en ontwikkeling van een gemeente, maar ook het milieu waarin een gemeente verkeerde, invloed uitoefende op haar geloofsbeleving.

De gemeente in Antiochië

De stad Antiochië was de derde in het Romeinse rijk. Na de steden Rome en Alexandrie kon de stad met ongeveer een half miljoen inwoners tot de wereldsteden worden gerekend. Van betekenis voor de Christelijke gemeenschap is het groot aantal Joden geweest dat in deze stad woonde. Onder deze Joden is door de zogenaamde 'hellenisten' een Christelijke gemeente gesticht. Dit is de groep Grieks sprekende Joden die na de dood van hun leider Stephanus uit Jeruzalem werd verjaagd. Zij trokken naar het noorden en verspreidden zich over Fenicië, Cyprus en Antiochië (Hand. 11, 19).

Deze groep Grieks sprekende Joden-Christenen had aanvankelijk meer oog voor de roeping die de Christelijke gemeente had ten opzichte van de heidenen dan de Hebreeuws sprekende Christenen en zij verkondigden in Antiochië dan ook aan de heidenen het Evangelie. Dit moet voor de buitenstaanders een reden geweest zijn al spoedig onderscheid te maken tussen de Joodse gemeenschap en de Joden-Christenen met hun heidenChristelijke aanhang. Men duidde de groep namelijk aan met de naam 'Christianen' of 'Christenen' (Hand. 11,26). Het is begrijpelijk dat men vanuit Antiochië contact zocht met Paulus die eveneens na zijn bekering Jeruzalem had moeten verlaten. Ook hij behoorde immers tot de groep van Joden die wel in Jeruzalem woonachtig was maar die van afkomst stamde uit de Joden in de verstrooiing.

Handelingen schrijft dat Paulus niet minder dan een jaar in Antiochië verblijf houdt (11, 26). Dit moet in 45 zijn geweest.

Na een kort verblijf in Jeruzalem vertrok Paulus vanuit Antiochië om op Cyprus en Klein-Azië het Evangelie te verkondigen (Hand. 13, 1-2). In Antiochië bracht hij weer verslag uit van zijn werkzaamheden (Hand. 14,26). Na het zogenaamde apostel- convent in Jeruzalem waar gesproken werd over de vraag of het noodzakelijk was een heiden die Christen wilde worden eerst te besnijden, ging Paulus weer naar Antiochië om daar mee te delen, dat voor heidenen de besnijdenis niet verplicht was (Hand. 15, 30). Dit vond plaats omstreeks het jaar 48.

Het enige contact dat Paulus volgens Handelingen nog had met Antiochië was in het jaar 52 toen hij terugkeerde van zijn tweede zendingsreis. Van dit verblijf wordt alleen maar gezegd dat Paulus er 'een tijd lang' was (Hand. 18, 22-23). Hieruit blijkt dat de nauwe betrekkingen tussen Paulus en Antiochië slechts van beperkte duur zijn geweest. De toenemende invloed van de Christelijke gemeente in Jeruzalem op die in Antiochië kan hiervan de oorzaak zijn geweest. In ieder geval is deze invloed aanwijsbaar.

Uit Paulus' brief aan de Galaten blijkt dat hij als Jood met heiden-Christenen tafelgemeenschap onderhield. Dit was voor een Jood een riskante zaak omdat een dergelijke omgang tot verontreiniging leidde. De gemeente in Jeruzalem die geheel uit Joden-Christenen bestond ging hier dan ook niet toe over. Toen er enige Christenen uit de kring van Jacobus, de broeder des Heeren en leider van de gemeente in Jeruzalem, naar Antiochië kwamen, wilden ze niet met heiden-Christenen aan één tafel zitten. Bij die gelegenheid waren zowel Paulus als Petrus in Antiochië. Petrus die aanvankelijk Paulus had gevolgd onttrok zich met de Jeruzalemse Christenen aan de heiden-Christenen. Dit was sterk tegen de zin van Paulus die hem heftige verwijten maakte (Gal. 2, 11-14). Dit alles moet vlak voor het apostelconvent hebben plaats gevonden.

Men mag aannemen dat het contact met Jeruzalem en in het bijzonder met Petrus niet beperkt is gebleven tot dit ene bezoek. Paulus heeft zich daarop kennelijk teruggetrokken mede om het feit, dat de prediking van het Evangelie onder de Joden aan Petrus en onder de heidenen aan Paulus was toevertrouwd (Gal. 2, 7-8). Dit alles moet tot gevolg hebben gehad dat de gemeente in Antiochië meer en meer onder de invloed kwam van het Christendom zoals dat door Joden-Christenen werd beleden. Dit betekende niet dat de Christenen zich lieten besnijden of op andere wijze de wet volgden maar wel dat zij in hun geloofsopvatting vele elementen van Joodse oorsprong opnamen. Anderzijds leidde de nauwe omgang met het Jodendom vaak tot heftige verwijten van Christenen tegen Joden en omgekeerd. Wil men een indruk krijgen van het Christelijk geloof zoals dat in Antiochië werd beleden dan kan hierbij misschien het Evangelie van Mattheüs helpen.

Dit Evangelie is waarschijnlijk in Antiochië geschreven. Het Joodse karakter van dit Evangelie is onmiskenbaar terwijl er een opvallende belangstelling aanwezig is voor de apostel Petrus (vgl. Mt. 15, 15 en 16, 18). Het is onder deze omstandigheden niet verwonderlijk dat de gemeente van Antiochië zich in haar zendingsactiviteiten wendde naar het oosten. In dat gebied, tot in het Tweestromenland, woonden ontelbare Joden. Al zeer vlug ontstonden hier gemeenten, onder andere in Edessa ten oosten van de Eufraat, die alle bestonden uit Joden-Christenen. Uit deze omgeving stammen geschriften als de Pseudo-Clementinen en de Oden van Salomo die opvallen door gedachten aan het Jodendom ontleend.¹⁷

Hieruit blijkt dat Antiochië een gemeente was die voortkwam uit het Joden-Christendom. Er moet een relatie geweest zijn met Petrus. Uiteraard is het contact met de gemeente in Jeruzalem na de val van die stad in het jaar 70 verloren gegaan. Dit heeft tot gevolg gehad dat ook deze stad zich meer moest richten op de heiden-Christelijke gemeenten. Dit neemt toch

niet weg dat de sporen van haar ontstaan nog altijd aanwezig moeten zijn geweest in de tijd van Ignatius.

De gemeenten in Klein-Azië

De tocht die Ignatius door Klein-Azië maakte, kan men op de voet volgen. Hij ging namelijk langs de grote straatwegen die de Romeinen hadden aangelegd. Vooral de wegen die van oost naar west voerden, werden in goede staat gehouden omdat ze van het grootste belang waren voor de handel en de Romeinse strategie.

17 Zie A. F. J. Klijn, *Edessa, de Stad van de Apostel Thomas*, Baam 1962.

De kwetsbare oostgrens van het Romeinse rijk vereiste de mogelijkheid troepen zo snel mogelijk naar de bedreigde gebieden te dirigeren. Maar ook de belangrijke steden aan de westkust van Klein-Azië waren alle door goede wegen met elkaar verbonden. Dit verklaart waarom de Christenen uit de steden die Ignatius niet heeft aangedaan (Ephese, Magnesia en Tralles) zo vlug op de hoogte waren van zijn aanwezigheid in Smyrna. De bevolking van Klein-Azië bestond uit de nakomelingen van een groot aantal bevolkingsgroepen die in de loop van vele eeuwen Klein-Azië waren binnengekomen. Sommige trokken binnen vanuit het Arabisch schiereiland en andere waren binnengekomen via de Bosporus of vanuit het noorden. Na korte tijd vormden deze immigranten kleine staatjes met een eigen taal en een eigen koning. Aan deze toestand is met de komst van Alexander de Grote een eind gekomen.

Vanaf 331 v. Chr. kwam Klein-Azië te liggen binnen de ruimte van de Griekse cultuur.

Na de dood van Alexander de Grote wisten sommige gebieden zich te onttrekken of zich te bevrijden van het bestuur van de opvolgers van Alexander (de diadochen). De landschappen in het noorden, Pontus en Bithynië, hadden zich vrijwel geheel kunnen onttrekken aan de veroveringszucht van Alexander. Cappadocië, Pergamum en Galatië wisten na enige tijd hun onafhankelijkheid te herstellen. Aan deze tijd komt een eind als de Romeinen in 189 v. Chr. één der diadochen, Antiochus III, bij Magnesia verslaan en als tenslotte het koninkrijk Pergamum in 133 het hoofd moet buigen voor Rome. Vanaf dat ogenblik komt het land stevig in Romeinse handen en wordt het verdeeld in een aantal provincies.

Ondanks de betrekkelijke vrijheid waaronder Klein-Azië tussen de tijd van Alexander en de komst van de Romeinen kon leven, drong toch de Griekse levenswijze en de Griekse godsdienst in deze gebieden door. Dit was uiteraard grotendeels te danken aan de diadochen die grote gebieden van Klein-Azië gedurende lange tijd in hun bezit hadden. Zo werd in dit gebied de Griekse god Zeus alom geëerd. Deze verering werd echter overtroffen door die van de godin Artemis waaraan zich allerlei inheemse godsdienstige voorstellingen hebben gehecht.

Uit opgravingen blijkt dat de tempel van Artemis in Ephese een oppervlakte besloeg van 109,5 bij 49,5 meter. De tempel voor deze godin in Sardes deed hiervoor nauwelijks onder met een oppervlakte van 100 bij 50 meter. Het samenvloeien van heterogene godsdienstige voorstellingen in één figuur was niet beperkt tot Artemis. Een bekend voorbeeld is de Phrygische god Sabazius die als god van de landbouw en het leven werd geëerd. Deze verering ging gepaard met cultische handelingen rondom een slang waarin de god zich zou incarneren. Deze god werd geïdentificeerd met de God van Israël.

Het aanknopingspunt werd gevonden in de vrijwel gelijklopende woorden Sabazius en sabbat. Hieruit blijkt dat ook de Joodse bevolkingsgroep zich niet heeft weten te onttrekken aan de invloed van dit synkretisme. Het is dan ook geen wonder dat Paulus juist in Ephese te maken kreeg met de volgelingen van Artemis en Joodse magiërs (Hand. 19, 13-40).

De *Joodse bevolkingsgroep* was in Klein-Azië sterk vertegenwoordigd. Dit was geen uitzondering omdat rondom het begin van onze jaartelling de Joden alom verspreid over het Romeinse rijk leefden. In ieder geval staat vast dat Antiochus IV (175-164 v. Chr.), één der seleucidische diadochen, 2000 Joodse gezinnen uit Mesopotamië naar Phrygië liet vervoeren.¹⁸

Philo bericht dat aan het begin van de jaartelling in elke stad van Klein-Azië Joden woonden.¹⁹

In de lijst van Joden die aanwezig waren bij de uitstorting van de Geest op pinksteren worden vertegenwoordigers genoemd uit Cappadocië, Pontus, Asia, Phrygië en Pamphylië (Hand. 2, 9).

De *verhouding tussen de bevolking en de Romeinen* was aanvankelijk slecht. De inwoners van de vele kleine staatjes konden zich moeilijk schikken onder het eenhoofdig bestuur. Dit heeft tot gevolg gehad dat Klein-Azië de laatste 150 jaar voor onze jaartelling een tijdperk van verval doormaakte. Aan deze toestand is tijdens de keizertijd een eind gekomen. De keizers vonden hier zeer trouwe aanhangers en overal verschenen tempels voor de keizer en voor de stad Rome.

18 Josephus, Antiquitates X II 3 4. 19 Philo, Leg. ad Caium 281.

De keizercultus beleefde hier een hoge bloei. Deze verering appelleerde op de een of andere manier aan de in het oosten bekende hoogachting voor de koning. In hem concentreerden zich het maatschappelijk en godsdienstig leven. Deze opvattingen konden gemakkelijk overgedragen worden op de keizer in Rome. In dit gebied ontstonden dan ook al vlug spanningen tussen de overheid en de Christelijke gemeente die afwijzend tegenover de keizercultus stond. De loyale houding van de bevolking ten opzichte van Rome bracht aan Klein-Azië allerlei voordelen. Aan de aanvankelijke uitbuiting kwam een einde en de handel werd bevorderd door de aanleg van wegen. De gunstige ontwikkeling tijdens de keizertijd bracht ook een grote bloei voor de steden. Ephese, de zetel van de proconsul van Asia, was een bloeiende havenstad. Het was de uitvalspoort voor de schepen die op Griekenland voeren. De stad Smyrna viel weer op door de schoonheid van haar gebouwen. Deze steden moeten met Sardes, Philadelphia en Tralies onderscheiden worden van die in Phrygië. Hier lagen Hierapolis, Laodicea en Kolosse. In deze streek handhaafde zich nog iets van de oude toestand. De bevolking was hier veel minder open voor vreemde invloeden. De karakteristieke uitingen van de Griekse cultuur met zijn schouwspelen in theater en stadion waren hier veel minder geliefd dan in het naburige Asia. Niet alleen het landschap was ruw, ook de bevolking was minder gecultiveerd en vertoonde een neiging tot het extreme. De streek schijnt tamelijk vlug tot het Christendom te zijn overgegaan. De Christenen hadden hier echter temaken met mensen, die telkens de neiging vertoonden zich over te geven aan extremistische stromingen zoals het Montanisme met zijn extatisch-profetische uitingen en het Novatianisme met zijn verlangen een 'zuivere' kerk te bewaren.

Opvallend voor deze streek waren de vele aardbevingen. Vrijwel geen stad is ontkomen aan algehele of gedeeltelijke verwoesting. In de bloeitijd van Klein-Azië gaf dit de gelegenheid de stad steeds fraaiër te herbouwen. In tijden van verval betekende een aardbeving het einde.

Toen met de komst van de Islam ook Klein-Azië, afgesloten als het was van het westen, snel begon te vervallen verdwenen de eens zo machtige steden de een na de ander in puin. In het algemeen resten er nu niet veel meer dan ruïnen velden of kleine dorpjes. De eerste aanraking met het Christendom vond in Klein-Azië plaats toen Paulus door Klein-Azië trok. Op zijn eerste zendingsreis bezocht hij de steden in het zuiden van de provincie Galatië: Derbe, Lystra, Iconium en Antiochië in het landschap Pisidië.

Op zijn tweede zendingsreis ging hij weer langs deze steden en trok hij door het Phrygische en Galatische land naar de stad Troas. Hij vervolgde zijn reis door Macedonië naar het zuiden. Op zijn terugtocht uit Korinthe deed hij Ephese aan, maar hij blijft er slechts kort (Hand. 18, 1920). Gedurende zijn derde reis predikte Paulus drie maanden in de synagoge (Hand. 19, 8) en daarna nog twee jaar in de gehoorzaal van Tyrannus (Hand. 19, 9). In dit verband zegt Handelingen dat Paulus 'allen die in Klein-Azië woonden' het woord verkondigde.

Wat hiermee wordt bedoeld is niet duidelijk. Men krijgt namelijk niet de indruk dat Paulus buiten Ephese is geweest. Dit blijkt ook uit zijn brieven. Uit die aan Kolosse valt af te leiden dat een medewerker van Paulus, Epaphras, gewerkt heeft in de steden Kolosse, Laodicea en Hierapolis (Kol. 4, 13). De brief aan de Ephesiërs, die in werkelijkheid niet aan de Ephesiërs is gericht maar blijkbaar een rondzendbrief was aan gemeenten in westelijk Klein-Azië, was bedoeld voor Christenen die hij niet kende. Hij heeft slechts gehoord van hun geloof (Eph. 1, 15). Na die tijd is Paulus niet meer in Ephese geweest.

Op zijn laatste reis naar Jeruzalem vond alleen nog een ontmoeting plaats tussen Paulus en de oudsten van Ephese op het strand van Milete (Hand. 20, 17-18). Aan de hand van deze gegevens valt af te leiden dat Paulus zijn arbeid tot een klein gebied heeft beperkt. Het is daarbij opvallend dat Handelingen over de werkzaamheid in Ephese, die meer dan drie jaar heeft geduurd, slechts weet van een incident met de zonen van Sceva (19, 13-20) en met de zilversmeden (19, 21-40). De ontmoeting tussen Paulus en de vertegenwoordigers van de gemeente in Ephese in Milete moet plaats gehad hebben in het jaar 57. Na die tijd is er een periode van stilzwijgen aangaande de gemeenten in Klein-Azië. Deze wordt onderbroken door de brief van Petrus aan de gemeenten in Pontus, Galatië, Cappadocië, Asia en Bithynië uit omstreeks 60.

Het is niet bekend wat de relatie tussen deze gemeenten en Petrus is geweest. Het contact is misschien gelegd door een medewerker van Paulus, Silvanus, 'door wie' Petrus zijn brief schrijft (1Petr. 5, 12).

Tot de Paulinische periode kan men tenslotte nog de Pastorale Brieven rekenen. Ze zijn waarschijnlijk aan het eind van de eerste eeuw in Klein-Azië geschreven. Uit het feit dat ze op naam van Paulus zijn gesteld blijkt dat hij in die tijd nog niet was vergeten. De herinnering aan Paulus zal echter wel voornamelijk gesteund hebben op zijn brieven die in deze tijd al een zeker aanzien hadden. Uit de Pastorale Brieven kan men lezen hoe de gemeenten een krachtige poging doen het geloofsbezit te consolideren door het te omschrijven als een leer. Van meer betekenis is echter dat men hier kan zien hoe voor het eerst sprake is van vaststaande ambten. De wortels van de ambtsopvatting, die zo belangrijk zal worden voor Klein-Azië, gaan dus terug tot op het eind van de Paulinische periode.²⁰

Na de Paulinische periode in Klein-Azië komt de Johanneïsche. Volgens de traditie heeft de apostel Johannes in Klein-Azië gewoond. Noch zijn Evangelie noch zijn brieven vertellen daar iets over. In ieder geval is het wel zeker dat Openbaring geschreven is in Klein-Azië. Het boek is gericht aan gemeenten die in het westen van Klein-Azië gelegen zijn.

De invloed van Johannes is in ieder geval ook aanwijsbaar door het feit dat Polycarpus als leerling van deze discipel werd beschouwd.²¹ Zijn ideeën over het duizendjarig rijk (Openb. 20), hebben vooral invloed uitgeoefend in Klein-Azië.

20 A. F. J. Klijn, De Wordingsgeschiedenis van het Nieuwe Testament, Utrecht/Antwerpen 1965, p. 137-148.

21 Irenaeus in zijn brief aan Florinus in: Eusebius, Hist. Eccl. V 20 4.

Met name Papias, de latere bisschop van Hierapolis, werd om zijn opvattingen aangaande het duizendjarig rijk bekritiseerd.²² De derde periode van de kerk van Klein-Azië is die van de grote kerkelijke leiders. Deze konden op de voorgrond treden omdat al aan het eind van de

Paulinische periode sprake was van georganiseerde ambten in de vorm van bisschoppen, oudsten en diakenen. Uit een brief die Polycrates van Ephese heeft geschreven aan bisschop Victor van Rome (189-198) over de vaststelling van de paasdatum staat:

'Wij vieren de dag onvervalst zonder er iets bij of af te doen. In Asia zijn immers grote lichten ondergegaan die zullen verrijzen op de dag van de komst des Heren, wanneer hij in heerlijkheid van de hemel zal komen en alle heiligen zal komen opzoeken, namelijk Philippus, een van de twaalf apostelen die in Hierapolis rust met twee van zijn dochters die als maagd oud zijn geworden zijn andere dochter die in de Heilige Geest heeft gewandeld rust in Ephese -; verder Johannes die aan de borst des Heeren heeft gerust, die priester is geworden en de hoofdband droeg en martelaar en leraar werd, ook hij rust in Ephese; dan Polycarpus in Smyrna, bisschop en martelaar, en Traseus van Eumenia, bisschop en martelaar, die in Smyrna rust.

Waarom moet ik nog spreken van Sagaris, bisschop en martelaar, die in Laodicea rust en van de gelukzalige Papirius en van Melito de eunuch die geheel in de Heilige Geest heeft gewandeld en die in Sardes ligt en die verwacht dat de hemel naar hem omziet waarop hij uit de doden zal opstaan.'²³

De brief gaat verder met de mededeling dat zij allen Pasen gevierd hebben op de in het oosten gangbare datum die overeenstemde met de dag waarop de Joden hun Pascha vierden. In het bovenstaande citaat wordt Philippus aangeduid als apostel, maar dit berust op een vergissing daar het hier duidelijk gaat om de 'Evangelist', een van de zeven hellenisten (Hand. 21, 8). Overigens is het opvallend dat Paulus niet wordt genoemd, maar wel Johannes. ²² Eusebius, Hist. Eccl. III 39 13: hij schijnt een zeer beperkte geest te zijn geweest.

²³ Eusebius, Hist. Eccl. V 24 2-5. 29

Van de drie perioden, de Paulinische, de Johanneïsche en die van de grote leiders, heeft die van Paulus het minste sporen nagelaten. Dit blijkt niet alleen uit het feit dat Handelingen nauwelijks meer iets weet over zijn werkzaamheid in Ephese. Uit de Openbaring blijkt namelijk dat de kerk van Klein-Azië omstreeks 96 in een slechte toestand verkeerde. Ephese heeft zijn eerste liefde verzaakt (2, 4), in Pergamum hangen velen de leer van de Nicolaieten aan (2, 15), in Thyatira laat men Isebel begaan (2, 20), Sardes is 'dood' (3, 1) en Laodicea zal uit Gods mond gespuwd worden (3,16). Slechts op de gemeenten van Smyrna en Philadelphia is niets aan te merken.

Overziet men deze lijst voor de periode van Ignatius dan blijkt dat Ephese, Smyrna en Philadelphia onder krachtige leiding bloeiende gemeenten zijn geworden. Sardes onder leiding van bisschop Melito en Laodicea onder die van bisschop Sagaris worden in de brief van Polycrates met ere genoemd. Slechts van Pergamum is niets bekend. Thyatira werd een centrum van het Montanisme.²⁴

Hieruit blijkt hoe sterk de invloed is geweest van de derde periode. De gemeenten van Klein-Azië hebben dus drie perioden gekend. Alle hebben hun sporen nagelaten. De persoon van Paulus mag zijn vergeten, maar zijn brieven blijven hun invloed uitoefenen, zij het dan ook met een uitleg die enigszins afwijkt van Paulus' bedoelingen zoals blijkt uit de Pastorale Brieven. De persoon van Johannes heeft in Klein-Azië een grote verering genoten. Het zijn echter de leiders van de gemeenten geweest die in laatste instantie hun stempel gedrukt hebben op de kerkelijke situatie in Klein-Azië. Zij hebben met vaste hand de gemeenten geleid en zijn deze door hun marteldood op illustere wijze voorgegaan. Aan het begin van de derde periode vindt Ignatius dan ook een aantal gemeenten die zich kunnen verweren tegen dwalingen en die sterk en eensgezind genoeg zijn om Ignatius te ontvangen en voort te helpen.

24 Epiphanius, *adv. Haer.* LI 33, ed. Holl, in: *G.C.S.* 31, p. 307-308. 30

IV. DE MARTELDOD VAN IGNATIUS EN POLYCARPUS

In de onderhavige literatuur neemt de marteldood een grote plaats in. Ignatius schrijft zeven brieven terwijl hij onderweg is naar Rome om daar door de beesten gedood te worden. Polycarpus schrijft een brief aan de Philippenzen als 'de gelukzalige Ignatius, Zozimus en Rufus' (Pol., ad Phil. IX 1) de stad zijn gepasseerd op hun lange tocht naar Rome. Tenslotte beschrijft het laatste van de hier behandelde geschriften de omstandigheden waaronder Polycarpus de dood heeft gevonden op de brandstapel. Daarom is het noodzakelijk aandacht te besteden aan de oorzaken van de vervolging van de kerk en de opvattingen die binnen de kerk betreffende de marteldood aanwezig waren.

1. *Jodenvervolgingen in de Grieks-Romeinse wereld*

Als Palestina komt te liggen binnen de invloedssfeer van het Griekse en Romeinse rijk is er pas sprake van Jodenvervolging in eigenlijke zin. Het behoeft niet gezegd te worden dat tevoren telkens pogingen zijn ondernomen om het Joodse volk te vernietigen, maar deze aanvallen, waarbij men kan denken aan die van de Assyriërs en de Babyloniërs, waren van politieke aard. Als het Joodse volk echter deel gaat uitmaken van een groot rijk, dat streeft naar eenvormigheid van godsdienst en cultuur en als deze eenheid culmineert in de vorst van een dergelijk rijk, dan staan de Joden onvermijdelijk voor de vraag of ze zich aan dit eenheidsstreven zullen onderwerpen of niet. In een dergelijk geval is de aanval ook niet alleen gericht tegen het volk in zijn geheel, maar iedere Jood staat dan voor een beslissende keuze. In zo'n situatie is de mogelijkheid aanwezig dat sommigen kiezen voor het martelaarschap.

In het jaar 332 neemt Alexander de Grote (336-323) bezit van Palestina. Dit is een bijzonder belangrijke datum in de geschiedenis van Israël. Het betekent dat het land Palestina komt te liggen binnen de grenzen van het machtige Griekse rijk van Alexander en de kleinere rijken van zijn opvolgers. Vanaf dit ogenblik is Palestina ook verbonden met het westen. Het komt open te liggen voor de Griekse en later voor de Romeinse cultuur. Het is een cultuur die gestempeld is door een van het Jodendom afwijkende mensen godsvoorstelling. Hier worden de gedachten geuit in talloze mythen waarin eigen en vreemde elementen in gelijke mate zijn opgenomen.

Er vindt een geestelijk gelijkenschakelingsproces plaats dat zijn weerga niet heeft. Aan dit proces kan ook de God van Israël niet ontkomen. Soms dreigt Hij hieraan ten offer te vallen, zodat Hij niet méér wordt dan een verschijningsvorm van één der góden die in dit gebied werden vereerd. Onder de Joden buiten Palestina ging men soms tamelijk ver bij het identificeren van Israëls God met bij Grieken aanwezige ideeën. Door het Oude Testament allegorisch uit te leggen kon men ook dit boek aanprijzen als een schatkamer die een eeuwige en vooral universele betekenis verborg. In Palestina zelf is het verzet van de Joden sterker geweest. Dit verzet richtte zich echter niet in de eerste plaats tegen een bepaalde opgedrongen godsvoorstelling als wel tegen een verbod een leven naar de wet te leiden. Telkens laait de tegenstand op als men probeert de Joden over te halen varkensvlees te eten.²⁵ Dan valt de scheiding tussen hen die zich door het eenheidsstreven laten meeslepen en anderen die het Jodendom willen vasthouden.

Voor het eerst komen de Joden voor dit conflict te staan tijdens de regering van Antiochus IV Epiphanes (175-164 v. Chr.). Zijn voorganger Antiochus III had omstreeks het jaar 200 Palestina ontruikt aan de in Egypte regerende Ptolomeeën. Het land maakte nu deel uit van de Syrische tak van opvolgers van Alexander de Grote, de Seleuciden. Het nieuw verworven gebied moet zo vlug mogelijk gelijkgeschakeld worden. Een maatregel om dit te bereiken was het oprichten van een altaar voor Zeus Olympus in de tempel van Jeruzalem. Deze ontwijding stuitte echter op minder verzet dan de

25 Zie hierna, maar ook Josephus, *Antiquitates* XVII 4 2-3, tijdens Herodes en Josephus, c. App. 219, tijdens keizer Caligula (37-31).

poging Israël af te brengen van de Joodse levenswijze. Het had alles ten doel, zoals de schrijver van 1 Makkabeeën zegt, om een gebod van Antiochus uit te voeren 'dat alle volken samen één godsdienst zouden belijden' (1 Makk. 1, 43). Het verzet hiertegen leidde tot de marteldood van een aantal Joden waarover 2.Makk. 6, 1-7, 42 en 4.Makk. 7, 1-17, 24 vertellen. In beide stukken wordt verteld hoe de Schriftgeleerde Eleazer en zeven broers en hun moeder verplicht worden varkensvlees te eten. De beide versies stammen waarschijnlijk uit een gemeenschappelijke bron.²⁶

2 Makk. stamt uit ongeveer 100 v. Chr. In 1, 1 staat dat het is geschreven door Joden in Palestina aan volksgenoten die in Egypte wonen. 4 Makk. is omstreeks het begin van onze jaartelling in Alexandrie geschreven. Het geschrift is sterk beïnvloed door het Griekse denken. Als doel wordt gesteld: 'De zaak die ik ga bespreken is in hoge mate filosofisch van aard, namelijk of de 'vrome rede' (ὁ εὐαεφικὸς Ἀογιὰς) meester is van de gevoelens'. De verschillende aard van deze twee geschriften heeft tot gevolg gehad dat ook een enigszins andere visie op het martelaarschap wordt gegeven. In II Makk. wordt nadrukkelijk gesteld dat de marteldood een straf is op de zonde (6, 12, 15). De zesde broer zegt tijdens zijn marteling dat zijn lijden verdiend is (6, 18). De zevende zegt eveneens dat het lijden veroorzaakt wordt door de zonde (6, 32). Uit dit lijden blijkt echter de barmhartigheid van God, want Hij laat immers de heidenen begaan. De Joden wordt daarentegen, zij het met harde hand, een halt toegeeroepen (6, 14). In de straf wordt Gods toorn gestild (6, 37-38). Over de schuld van de martelaar is in IV Makk. niets te vinden. Wel vindt men dat de dood van de martelaar een losprijs is voor de zonden van het volk en dat het bloed verzoenende kracht heeft (17,22: . . . δὲ Θῆς Ἰουδῶν . . . ἡρῆς τοῦ σῆβου ἐπὶ ἀρετῆς . . . ἅλα ὁἰὰ τοῦ ἀίματος ἑσθῆς (3ὸς) ἰσέλκοι ἅλα τοῦ ἁγίου τοῦ ἁγίου). Voor de Joodse gedachten aangaande het martelaarschap is

26 Zie H. W. Surkau, *Martyrien in jüdischer und frühChristlicher Zeit*, Göttingen 1938, p. 24-29.

het typisch dat dit gezien wordt onder aspecten van zonde, straf en verzoening. In een beschrijving van de marteldood van Rabbi José b. Joëzer roept de martelaar uit: 'Wee, wee, dat ik mijn Schepper tot toorn gebracht heb'.²⁷ Ook al is de martelaar zelf onschuldig dan blijft zijn dood een straf die hem wordt opgelegd om de zonden van anderen. De verzoenende kracht van de marteldood brengt natuurlijk met zich mee dat de martelaar verzekerd mag zijn het leven te zullen ontvangen.²⁸ Zo wordt de martelaar een voorbeeld voor anderen.²⁹ Hij wekt door zijn onverzettelijkheid de bewondering van zijn beulen.³⁰

Op dit punt wijken II en IV Makk. niet van elkaar af.

Het laatste geschrift toont bovendien nog een paar bijzonderheden:

1. De martelaar valt op door zijn volharding (ἰμωπὸς).³¹
2. De martelaar is gewikkeld in een strijd. Deze strijd is heilig en verheven. De vervolger 'voert oorlog tegen hen die God vereren'.³²
3. De martelaar neemt deel aan een wedstrijd en wint een prijs of een krans. De mensen zijn toeschouwers.³³
4. De martelaar en zijn dood zijn 'verheven' (ὑψυαίος).³⁴

Uit deze opsomming blijkt dat de houding van de martelaar in het middelpunt van de belangstelling staat. In dit opzicht neemt IV Makk. een unieke plaats in te midden van wat het Jodendom over de martelaren zegt. Later wordt de lijn van II Makk. doorgetrokken. Het

gelukt de Joden namelijk niet het martelaarschap een zinvolle plaats in hun gedachten te geven. Ze kunnen het niet los zien van Gods straf. Deze opvatting was niet gunstig voor een verlangen naar het martelaarschap. Als de Joden onder keizer Hadrianus opnieuw verboden wordt naar de wet te leven, ontspint zich een discussie over de vraag of men verplicht is de wet te houden of niet. De oplossing is een compromis: alle overtredingen worden

27 R. José b. Joëzer leefde ong. 150 v. Chr., vgl. Midr. R. 65 op Gen. 27, 27.

28 IX Makk. 7, 9, 14, 23, 29, 36 en IVM akk. 7, 22; 9, 31 en 16, 13 .

29 II Makk. 6, 28 en 31; IV Makk. 9, 23; 17, 8-10 en 17, 23.

30 II Makk. 7, 12; IV Makk. 9, 26.

31 IV Makk. 7, 9; 9, 22, 30; 17, 12 en 23.

32 IV M akk. 9, 23, vgl. 16, 14 en 11, 8.

33 IV Makk. 16, 16; 17, 11, 13 en 14.

34 IV Makk. 16, 16, maar vgl. ook II Makk. 7, 5. 3

vergefelijk geacht, behalve afgodendienst, ontucht en moord.³⁵

Er werd echter geen enkele glans aan het martelaarschap gegeven. Het was aan de Christenen om de lijn van IVMakk. door te trekken.

2. De overheid en de Christenen

Zolang de Christelijke kerk voor de buitenwereld geacht werd deel uit te maken van het Joodse volk verkeerde ze in een tamelijk gunstige positie. In de jaren 48 en 47 v. Chr. hadden de Joden Caesar hulp verleend in zijn strijd tegen Egypte. Op grond daarvan waren hun allerlei gunsten toegekend.³⁶ Voor hen gold onder andere niet het verbod zich in verenigingen te organiseren.³⁷ Deze verenigingen die vaak religieuze, maatschappelijke of zelfs politieke doeleinden nastreefden waren in grote getale in het Grieks-Romeinse rijk aanwezig. Ze bleken echter een voortdurende bron van moeilijkheden en daarom werden ze door Augustus verboden. De Joden voor wie dit verbod niet gold konden daarom hun godsdienstige zaken naar eigen smaak regelen. Hoe onaantastbaar dit privilege was blijkt uit het incident tussen Paulus en de Joden in Korinthe (Hand. 18, 12-16), waarin de Joden de proconsul Gallio trachtten te betrekken. Toen deze vernam dat het een zaak van Joodse zeden betrof wilde hij daarin geen beslissing nemen. Het edict van Claudius uit het jaar 49 laat zien dat in die dagen Joden en Christenen als één groep werden beschouwd. Hij constateerde dat er voortdurend onlusten uitbraken 'op aanstichten van Chrestus' en verdreef daarom de Joden uit Rome.³⁸ Men mag aannemen dat met 'Chrestus' Christus wordt bedoeld.

Het betreft hier dus relletjes onder Joden-Christenen. Dit had echter zijn weerslag op de Joodse gemeenschap in haar geheel. Als de Christenen moeilijkheden ondervonden dan kwamen die allereerst van de kant van de Joden. Stephanus, de eerste Christelijke martelaar, was het slachtoffer van een lynchpartij

35 Strack-Billerbeck I, p. 220-226.

36 Josephus, Antiquitates XIV 10.

37 Josephus, Antiquitates XIV 10 8.

38 Suetonius, Claudius 25.

door Joden opgezet (Hand. 7, 54-60). Als Porcius Festus in 62 als procurator van Judea, Samaria en Galilea ten val komt, krijgt de hogepriester Ananus II vrij spel en kan hij Jacobus, de broeder des Heren, doden.³⁹ Dit was echter geen incidenteel geval want ook Paulus weet

van de moeilijkheden die de Christenen in Palestina van de Joden ondervinden (1 Thess. 2, 14, omstreeks het jaar 50). De afgunst van de Joden, die in de verstrooiing woonden, tegen de Christenen is een steeds weerkerend thema in Handelingen (13, 50; 14, 5-6; 14, 19; 17, 5, 13; 18, 12).

Vervolgens moet echter niet uit het oog worden verloren dat de Christenen ook van de kant van de heidenen voortdurend moeilijkheden ondervonden. Uit 1 Petrus blijkt dat dit in Klein-Azië het geval was en 1 Thess. vertelt hetzelfde over Macedonië (2, 14). Deze moeilijkheden zijn verklaarbaar als men bedenkt dat verenigingen steeds argwanend werden bekeken. Dit wordt duidelijk geïllustreerd door een briefwisseling tussen Plinius, de proconsul van Bithynië in Klein-Azië, en keizer Trajanus. Plinius schrijft de keizer dat er in de stad Nicomedia een grote brand woedde waarbij de bevolking geen hand uitstak. Hij vroeg daarom de keizer toestemming een collegium op te richten van brandweerlieden. Hij verzekert dat hij zal toezien dat ze zich strikt aan hun taak zullen houden. Desondanks wijst de keizer het verzoek af.⁴⁰

De samenkomsten van dergelijke collegia ontvaardden vaak in drinkgelagen of bleken broeinesten te zijn van allerlei vreemde godsdienstige riten. Het is dan ook karakteristiek dat Plinius in een andere brief aan Trajanus, die handelt over de berechting van Christenen, zegt dat de maaltijden die de Christenen houden 'eenvoudig en onschuldig' zijn.⁴¹

Het was voor Plinius kennelijk een opvallende zaak. Aan dit tijdperk van betrekkelijke rust komt een abrupt einde als keizer Nero de brand van Rome toeschrijft aan het werk van Christenen. Hieruit blijkt dat de Christenen omstreeks 65 reeds als een aparte groep naast de Joden werden beschouwd.

39 Zie p. 134

40 Plinius, Epist. X XXXIII en XXXIV

41 Zie p. 138

Tacitus' verslag over de gebeurtenissen tijdens Nero van ongeveer 25 jaar later laat zien wat de grieven waren van de doorsnee Romeinse aristocraat tegen de Christenen. Men verfoeide hen om hun misdaden. Het Christendom is een bijgeloof (superstitio). De Christenen lijden aan een haat tegen het menselijk geslacht (odium humani generis). Hieruit blijkt dat de Christenen veroordeeld werden omdat ze als a-socialaal werden beschouwd. Ze sloten zich af van de buitenwereld. Het is te begrijpen dat deze grief vooral bij het volk sterk werd gevoeld. Men kon het niet verdragen dat normale mensen zich niet gedroegen als ieder ander.

Het is dan ook om het volk te behagen dat Nero opdracht geeft tot een grootscheepse vervolging van de Christenen. De vervolgingen onder Nero moeten dus niet alleen gezien worden als een gevolg van een persoonlijke haat van de keizer tegen een groep Christenen. Men kan zeggen dat Nero sanctie geeft aan een al lang bestaande geprikkeldheid van het volk tegen de Christenen.⁴² Nero's optreden blijft dan ook beperkt tot Rome.

Van Christenvervolgingen in de ware zin van het woord is pas sprake onder keizer Domitianus (81-96). Nu zijn ze het gevolg van een eenheidsstreven van dezelfde aard als waaronder de Joden hadden te lijden onder Antiochus IV. Domitianus verenigde in zichzelf de politieke en religieuze eenheid van zijn rijk door zich 'Heer en God' te laten noemen.⁴³

De moeilijkheden golden dan ook niet de Christenen alleen. Ook de Joden stonden opnieuw voor de keus of ze zich zouden onderwerpen aan de keizerlijke pretenties.⁴⁴

De reeds lang van a-socialiteit beschuldigde Christenen werden echter al vlug het slachtoffer van Domitianus.

Nu zijn de vervolgingen ook niet van lokale aard, maar ze vinden plaats in het gehele rijk. De brief van Clemens aan de Korinthiërs getuigt van 'rampen die ons troffen' in Rome (I,1).

Openbaring vertelt van slachtoffers in Klein-Azië. Eusebius weet dat in Palestina de kleinzonen van Judas, een broer van Christus, zich voor de keizer moesten verantwoorden.⁴⁵

42 Zie p. 136

43 Suetonius, Domitianus 13.

44 Suetonius, Domitianus 12.

45 Eusebius, Hist. Eccl. III 19, 1-20, 6.

Het is niet meer na te gaan wat de beschuldiging tegen de Christenen was. Wel kan worden vastgesteld dat veel aan het beleid van de plaatselijke overheid zal zijn overgelaten. Dit blijkt uit de briefwisseling tussen Plinius en Trajanus (98-117) over de berechting van Christenen.⁴⁶ Plinius stelt de volgende vragen:

1. Is de 'naam' (bedoeld is de naam 'Christen') op zichzelf al strafbaar of moeten de misdaden van de Christenen beoordeeld worden?
2. Moeten zij die ontkennen Christenen te zijn, vrijgelaten worden?
3. Hoe krijgt men een bevestiging van deze ontkenning?
4. Wat moet men doen met Christenen die Romeins burger zijn?
5. Hoe moet men handelen met anonieme aanklachten? Uit de brief van Plinius blijkt dat hij tot nog toe de Christenen had gevraagd de keizer te aanbidden en Christus te vervloeken. De Romeinse burgers had hij voor verder onderzoek naar Rome gestuurd. De keizer antwoordt dat Plinius juist heeft gehandeld, maar dat hij niet in moet gaan op anonieme aanklachten. Ook moet hij geen Christenen opsporen.

Justinus en Tertullianus hebben gemerkt dat de houding van de keizer halfslachtig is. Dit is op twee punten het geval: het is ongehoord iemand op grond van een naam en niet op grond van gepleegde misdaden te veroordelen en het is onjuist een misdadiger niet op te sporen maar wel op aanklacht te veroordelen.⁴⁷ Van de kant van de Christenen waren dit gerechtvaardigde grieven. Van Romeinse kant meende men echter de Christenen niet te moeten beschouwen als misdadigers maar als mensen die door hun houding blijk gaven van

46. Zie p. 137-139

47 Vgl. de Apologie van Justinus Martyr gericht aan keizer Antoninus Pius (138-161): 'Een naamsaanduiding is noch een goed noch een slecht criterium als men afziet van de aan de naam ten grondslag liggende handelingen' (I 4). Justinus beroept zich verder nog op een brief van keizer Hadrianus (117-138) gericht aan de proconsul van Asia waarin hij op verzoek van diens ambtsvoorganger Serenius Granianus (123-124) mededeelt dat beschuldigingen gericht aan Christenen grondig moeten worden onderzocht (I 68). Tertullianus schrijft in zijn Apologie over de brief aan Plinius: 'Wat een noodzakelijkerwijs zichzelf tegensprekende beslissing. .. Indien ge de Christenen veroordeelt waarom zoekt u ze niet op?' (II 3).

a-socialiteit en goddeloosheid.⁴⁸ Men had te maken met een onberedeneerde hardnekkige houding die botste met de religieuze en politieke doeleinden van de overheid. Kenmerkend is wat Plinius in dit verband aan Trajanus schrijft. Hij vertelt hoe hij sommige Christenen moest verhoren. Dit leidde tot een veroordeling op deze grond: 'Wat ze ook toegegeven mogen hebben, ik twijfelde er niet aan of hun stijfhoofdigheid en onbuigzame halsstarrigheid (*pertinaciam certe et inflexibilem obstinationem*) waren voldoende om hen te straffen. Het is deze halsstarrigheid die tenslotte bepalend is voor de houding van de overheid ten opzichte van de Christenen.⁴⁹

De halsstarrigheid uitte zich alleen al in het feit dat men de naam 'Christen' niet wilde opgeven. De veroordeling diende tot vermaak van het volk dat mocht toezien hoe de Christen met de beesten moest vechten of hoe hij werd verbrand.

De Romeinse burger werd dit bespaard. Doch zijn executie ontliiep hij niet: hij werd onthoofd.⁵⁰

3. *De Christenen en het martelaarschap.*

Als Jezus tijdens zijn leven op aarde aan de mensen vraagt hem te volgen dan betekent dit dat men bereid moet zijn in zijn voetspoor te lijden en te sterven. Over dit punt laat het Nieuwe Testament geen twijfel bestaan (vgl. Mk. 10, 38-39, Rom. 6 en Phil. 3, 10-11). Het lijden van de Christen is daarom geen vreemde zaak (vgl. 1 Ptr. 4, 12). Het is een gave waardig gekeurd te worden om te lijden (Hand. 5, 40). Door dit lijden wordt men op de weg van Christus geplaatst. Daarom kan gezegd worden dat hij die vervolgd wordt gelukkig is (Mt. 5, 10-11). De gemeente in haar geheel, het lichaam van Christus 'vult aan wat nog ontbreekt aan de verdrukkingen

48 Tertullianus schrijft in zijn Apologie dat de Christenen geacht werden te zijn 'een vijand van góden, de keizer, wetten, zeden en de gehele natuur' (II 14). Ze werden veroordeeld wegens heiligen majesteitsschennis (X 1), schennis van de openbare en vooral de Romeinse godsdienst (XXIV 1), belediging van de godsdienst en de góden (XXVII) en vijandschap tegen de staat (XXXV 1). Vooral het woord *üöeos* wordt telkens tegen de Christenen gebruikt, vgl. Mart. Pol. IX, 2 en Jast. Apol. I 6.

49 Reeds in IV Makk. 8, 26 wordt gezegd: 'Vanwaar. . . behaagt ons een zo fatale obstinaatheid . . .' (f) *AavaTTUpópo;*... *xagifgia*).

50 Eusebius, Hist. Eccl. V I 47.

van Christus' (Kol. 1, 24). De volharding die al in 4 Makk. werd gevonden in verband met het martelaarschap, is nu een zinvolle zaak geworden. Men volhardt met zijn Heere te gaan tot in de dood om zo het leven te kunnen ontvangen (Rom. 5, 3-4; 12, 2; 2Kor. 1, 5-7; 2Thess. 1, 4). Het Nieuwe Testament wijdt dus veel aandacht aan het lijden van de Christen, maar daarbij staat de lijdende mens niet in het middelpunt. Het grote voorbeeld is niet de een of andere Christen maar Christus zelf. Zijn marteldood wordt dan ook uitvoerig weergegeven in de Evangeliën. In dit lijden kan de Christen onder andere zien wat van hem wordt verwacht. Het is dan ook geen wonder dat de enige marteldood die in het Nieuwe Testament voorkomt beschreven wordt in termen die overeenkomst vertonen met de wijze waarop Christus' dood is beschreven. In Hand. 7, 54-60 wordt namelijk gezegd dat Stephanus voor zijn sterven om vergeving bidt voor zijn moordenaars (vgl. Lk. 23, 34) en hoe hij zijn Geest aan God toevertrouwt (Lk. 23, 46).

Bij elke marteldood zal men zoeken naar parallellen met de dood van Christus. Dit bewijst niet alleen dat de martelaar op de goede weg is, maar dat hij ook de gemeenschap smaakt met de Heere. Stephanus ziet dan ook op het ogenblik van zijn sterven de Heere staan aan de rechterhand van God. Men kan zeggen dat de martelaar Christus niet imiteert, maar dat zijn lijden een noodzakelijk gevolg is van zijn leven met de Heere. Dit uit zich niet alleen in zijn marteldood maar in zijn gehele leven. De omgang tussen Christus en de martelaar is zo innig dat gezegd kan worden dat Christus in de martelaar lijdt.⁵¹

Gaat men de geschriften van het Nieuwe Testament na dan blijkt een grote verscheidenheid in de waardering van het martelaarschap. In de oudste gedeelten van het Nieuwe Testament, de brieven van Paulus, is feitelijk nog geen sprake van bepaalde gedachten over het martelaarschap als zodanig. Uiteraard heeft Paulus telkens te maken met moeilijkheden die

Joden en heidenen hem berokkenen, maar deze worden opgenomen in het grote geheel van 'verdrukkingen' die een Christen nu eenmaal heeft te lijden. Deze verdrukkingen zijn

51 Eusebius, Hist. Eccl. V 1 23.

van allerlei aard. Ze zijn een gevolg van de macht van de duivel, van de zonde, het menselijk 'vlees'. Dit is een gegeven waarvoor de Christen staat in zijn weg die met Christus voert naar de verheerlijking (vgl. 2 Kor. 4, 16-18). Tijdens Paulus' leven vervult de vervolging nog niet zo'n prominente rol in het leven van de Christen dat het als iets aparts wordt beschouwd.

In de eerste brief van Petrus blijkt de vervolging van Christenen een kwaadaardig karakter te dragen. Men spreekt kwaad van de Christenen (3,16), en ze worden beproefd in de 'vuurgloed' (4, 12-13). Hier is sprake van bewuste aanvallen op de Christenen die de schrijver noodzaken om hierop in te gaan. Hij zegt dat Christus een 'voorbeeld' (ujtOYQappöv) heeft nagelaten en dat men in zijn voetstappen behoort te gaan (2, 21). Men kan zich verweren door een voor heidenen onaanstotelijke levenswijze (2,12 en 3,16). Ook ten opzichte van de overheid moet men zich loyaal gedragen (2, 13-14). Opmerkelijk is dat het strijd karakter volledig afwezig is. Integendeel, het blijkt dat het martelaarschap, als men dit hier al zo noemen mag, gezien wordt als een uiting van Gods oordeel dat 'bij het huis van God' begint. Als troost wordt gezegd dat de vervolger veel meer te lijden zal hebben (4, 17). Dit lijkt veel op wat in II en IV Makk. over het lijden gezegd wordt.⁵²

Hieruit blijkt in ieder geval wel dat in 1 Petrus getracht wordt een zin aan het lijden te geven. De vervolgingen waarover Hebreëen schrijft, blijken systematischer te zijn uitgevoerd dan die waarover ons 1 Petrus mededeelt. Er zijn Christenen gevangen genomen (10, 33-34 en 13, 3). De zin van het lijden is dat God hier tuchtigt als een Vader. Daaruit blijkt dat God zijn volk niet in de steek laat (12, 7-11). Men moet onder Gods straffende hand stand houden. Het is opvallend hoezeer deze opvatting overeenstemt met de Joodse gedachten over het martelaarschap.

Het laatste boek van het Nieuwe Testament, de Openbaring, spreekt over de vervolgingen onder Domitianus (81-96). Johannes zelf is verbannen naar het eiland Patmos (1, 9). In

62 Dat het lijden een weg is naar volmaaktheid (5, 10) vindt men ook in IV Makk. 7, 15.

Pergamum is een Christen, Antipas, gedood (2, 13). Er blijken echter veel meer slachtoffers te zijn (6, 9), waarvan sommigen zijn onthoofd (20, 4). Deze systematische vervolgingen maken dat de schrijver een duidelijk herkenbare vijand van de Christenen kan aanwijzen. Hij is 'dronken van bloed' (17, 8-10). Met een eenvoudige opmerking, zoals in 1 Petrus, dat men deze vijand geen aanstoot moet geven is men nu niet klaar. Deze tijd vraagt een getuigenis van de kant van de Christenen.⁵³

Men is in een strijd gewikkeld tegen de overheid. De overheid vraagt aanbidding van 'het beest' en 'het beeld' (14, 11; 13, 15 en 19, 20). De draak voert oorlog tegen het Lam en zijn gemeente (12, 7) en tegen de heiligen (13, 17; 17, 14). Men zal het Lam moeten volgen (14, 4). De Christenen moeten volharden (1, 9; 2, 2; 14, 12). Als men in deze tijd het geloof en Christus niet verloochent (2, 13) zal men de overwinning op de machten behalen (2, 7, 11, 17, 26; 3, 5, 12, 21; 15, 2) en de kroon des levens ontvangen (2, 16).

Hier is duidelijk van een ontwikkeling sprake in vergelijking met de rest van het Nieuwe Testament. De openlijke haat die de overheid de Christenen toedraagt maakt nu dat de martelaar niet als getuchtigde door God tegenover de goddeloze staat, maar als getuige aan de kant van God en de Messias. Opvallend is dat nu ineens allerlei opvattingen worden vernomen die ook al in IV Makk. te vinden waren. Zowel in Openbaring als in IV Makk. wordt

het martelaarschap gezien onder het aspect van een strijd waarin men volhardend de overwinning kan behalen.

Het oudste getuigenis over het martelaarschap na het Nieuwe Testament vindt men in de Brief van Clemens aan de Korinthiërs (ong. 90 n. Chr.). De schrijver ziet terug op de vervolgingen onder Nero (c. V en VI). Hij geeft 'verheven voorbeelden' uit die tijd, waarmee hij dezelfde woorden gebruikt als de schrijver van IV Makk. Hij heeft het over de 'zuilen' (bedoeld zijn de voornaamste apostelen, vgl. Gal. 2, 9) die streden (ij'&Apaav) tot de dood. Petrus legde getuigenis af ([xaQTupf]öag, vgl. Openbaring). Paulus het zien wat de

63 Openb. 1, 9; 2, 13; 6, 9; 11, 7; 12, 11; 12, 17; 19, 10.

kampprijs van de volharding was (vjtuovp; (3ga|3eiov söei£ev). Hij verkreeg verheven roem (tö ysvvaïov . . . vlëog). Na getuigenis afgelegd te hebben stierf hij en werd een groot voorbeeld van volharding (ujtopovfjg ysvópevog péyiotog ujtoypapjióg). Ook veel anderen gaven 'een schoon voorbeeld aan ons' Oujtóöeiyct xóMurtov). Ze ontvingen de verheven prijs (yspag ysvvaïov).

Dit stuk is van grote betekenis voor een goed begrip van de ontwikkeling van de gedachten over het martelaarschap in de oude kerk. De lijn van Openbaring wordt doorgetrokken. De Christen staat in een strijd en legt getuigenis af. De martelaar wordt nog wel niet geïdentificeerd met de 'getuige = martys (p&QTvg) = 'martelaar', maar het is nog slechts een stap voor het zover is.⁵⁴

Een ontwikkeling ten opzichte van Openbaring is dat de martelaar hier een voorbeeld wordt voor anderen. Dit betekent dus dat niet langer Christus het enige voorbeeld is. Het ligt voor de hand dat vanuit deze opvatting vanzelfsprekend de behoefte opkwam de dood van martelaren te beschrijven. Toch duurde het nog, voorzover bekend, tot 155 voordat het Martelaarschap van Polycarpus als oudste martelaarsacte werd uitgegeven.

Maar vanaf dat ogenblik werd er een enorme hoeveelheid martelaarsacten geschreven. Onder deze is vooral belangwekkend een brief die Christenen in Zuid-Frankrijk omstreeks 175 schrijven aan gemeenten in Klein-Azië over vervolgingen die onder hen hebben plaats gehad.⁵⁵ In deze brief wordt alles gevonden wat in een martelaarsacte behoort te staan: de martelaar is een gelukzalige (ua'/doiog)⁵⁶ en een kampvechter⁵⁷; hij is discipel en navolger van Christus⁵⁸; Christus lijdt in hem⁵⁹; die zo sterft is een 'belijder', dus 'martelaar'.⁶⁰

Hieruit blijkt dat de opvattingen aangaande het martelaarschap een ontwikkeling te zien geven. Drie factoren hebben

54 Vgl. hiermee de marteldood van Jacobus, p, 134: 'Zo legde hij getuigenis af . . . Hij is een waar getuige geweest voor Joden en Grieken dat Jezus de Christus is.'

55 Eusebius, Hist. Eccl. V 1 en 2.

56 V 14, 19, 27, 29, 47.

57 v 1 17, 19.

58 V 1 10 en 2 2. 69 V 1 23.

60 v 2 3.

daarbij een rol gespeeld: de Joodse gedachten over het martelaarschap, de dood van Christus en de aard van de vervolgingen. De belangrijke plaats die de dood van Christus inneemt in de opvattingen over het martelaarschap, hebben tot gevolg dat het verzoenend karakter van de marteldood in de Christelijke kerk op de achtergrond raakt. Deze verzoening wordt nu toegeschreven aan het werk van Christus. Daarentegen krijgt, in tegenstelling tot het Jodendom, het sterven van de Christenen in navolging van zijn Heere een zinvolle betekenis. Het is vooral deze laatste gedachte geweest die de kerk in staat stelde die vervolgingen niet

alleen te doorstaan maar ze zelfs te zien als een beproeving waartoe men waardig gekeurd moest worden.

4. Ignatius en het martelaarschap

In vergelijking met de hierboven beschreven gedachten over het martelaarschap tonen de brieven van Ignatius enige opvallende verschillen. Dit geldt in de eerste plaats de afwezigheid van een aantal kenmerkende termen en opvattingen. 'Volharding' is geen eigenschap die in het bijzonder verbonden is met de martelaar, maar is een eigenschap die bij elke Christen aanwezig moet zijn (Eph. I I I 1, Trall. 1 1, Rom. X 3, X II 2, Pol. V I 2). Het woord 'gelukzalige' als aanduiding van de martelaar, is onbekend. Het woord komt slechts voor als Ignatius spreekt over iemand die namens de gemeente van Philadelphia naar Antiochië mag gaan (Philad. X 2). Het woord 'kampvechter' betreft Ignatius niet op zichzelf maar op Polycarpus bij de bespreking van zijn bisschoppelijk werk (Pol. I 3, II 3, III 1). Als over 'strijd' gesproken wordt dan is dit weer betrokken op het leven van Polycarpus (Pol. VI 2). Het woord 'verheven' komt niet voor en het woord 'martyr' heeft nog niet zijn speciale betekenis. Hieruit blijkt dat Ignatius unieke opvattingen heeft over het martelaarschap. Uit de brieven is niet op te maken of Ignatius veroordeeld is op grond van de 'naam'. Hij zegt gebonden te zijn wegens 'de naam' (Eph. I 2, III 1). Op een andere plaats wordt echter gesproken over de 'naam ronddragen' (Eph. VII 1).

Dit wijst op een absoluut gebruik van dit woord zoals ook aanwezig is in Hand. 5, 41 waar gezegd wordt dat men verheugd is 'om de naam' smaad te lijden.⁶¹ Overigens vertelt Ignatius niets over de omstandigheden waaronder hij werd gevangen genomen.

Opvallend is het gebruik van het woord 'discipel'. Ignatius meent dat hij zich zo niet kan noemen, maar hij hoopt wel door zijn dood een discipel te worden.⁶² Deze gedachte wordt hier voor het eerst gevonden maar komt later telkens voor.

In de brief over de martelaren in Zuid-Frankrijk, die Eusebius citeert, wordt van een martelaar gezegd: 'Want hij was en is een echte discipel van Christus die het Lam volgt waar het ook heengaat' (vgl. Openb. 14, 4).⁶³ In het Martelaarschap van Polycarpus staat: 'De martelaren hebben we lief als discipelen en navolgers van de Heer' (XVIII 3). Uit deze citaten blijkt dat het discipel-zijn nauw verbonden wordt met de navolging van Christus. De ware discipel is hij die Jezus kruisdragend volgt (vgl. Mt. 10, 38; Lk. 14, 27).

Deze navolgingsgedachte speelt bij Ignatius een grote rol.⁶⁴ Het volgen van Christus in de dood impliceert een geloof in de realiteit van het lijden van Christus. Voor degenen die menen dat Jezus in een schijnlichaam leed, vervalt elke noodzaak om juist door lijden in gemeenschap met Christus te komen. Het behoeft geen betoog dat Ignatius vanuit deze gedachte het lijden ziet als een genadegave van God (vgl. Eph. 1 2). De meest op de voorgrond tredende gedachte is echter dat Ignatius telkens zegt dat het lijden verzoening brengt. Zijn dood is een offer (Rom. IV 2). Hij wordt geofferd (Rom. I I 2, IV 2). Hij heiligt zich voor de gemeente (Trall. XIII 3, Eph. VIII 1). Hij is een *ἱερός* (Eph. VIII 1, XVIII 1)⁶⁵ en een

61 Hetzelfde gebruik vindt men in Pastor Hermae, Sim. IX 28 2: 'Mensen die leden om de naam van de Zoon van God...'

62 Vgl. Eph. I 2, I I I 1; Magn. IX 1-2, X 1; Trall. V 2; Rom. IV 2, V 3; Pol. V II .1

63 Eusebius, Hist. Eccl. V 1 10

64 Het navolgen is een bekend thema in de brieven van Ignatius, vgl. Rom. VT 3; Eph. X 3 en Philad. VII 2. Hierover wordt verder gesproken in het hoofdstuk over de Theologie van Ignatius.

65 Het woord $\epsilon\iota\tau\iota\theta\eta\iota\alpha$ is vertaald met 'dienaar' en daarachter ('of: zoenoffer'). Het woord betekent eigenlijk: dat wat rondom afgesleten is. Zo wordt het tot: vuilnis en overdrachtelijk tot: onderdanige dienaar. Het kan ook betekenen: wat afwist of reinigt. Zo wordt het tot: reinigingsmiddel en middel tot verzoening.

losprijs ($\delta\upsilon\upsilon\rho\lambda\omicron\nu\omicron\nu$, Eph. X X II, Smyrn. X 2, Pol. II 3, V I 1). Uit het bovenstaande is wel duidelijk geworden dat de offergedachte in het martelaarschap niet gemakkelijk te verenigen is met de opvatting dat de martelaar in een strijd gewikkeld is. Als offer staat de mens tegenover God. Als kampvechter staat de martelaar naast God. Het is in dit verband dan ook niet verwonderlijk dat Ignatius nergens over zijn strijd tegen de duivel spreekt als hij denkt aan het martelaarschap.

Volgens Ignatius is het juist de duivel die hem belet te lijden (Rom. II 1). Het gevolg van deze gedachtegang is dat men niet duidelijk het verschil ziet tussen het verzoenend lijden van Christus en van de martelaar. Men zou kunnen zeggen dat het lijden van Christus zich voortdurend herhaalt in de martelaren. In de kerk is er dus sprake van een voortdurend proces van verzoening zolang er martelaren zijn.⁶⁶

Het is vanzelfsprekend dat hierdoor het unieke van Christus' lijden in het gedrang komt. Als het Martelaarschap van Polycarpus nadrukkelijk zegt dat de Christenen de martelaren niet vereren met voorbijgaan van de Heer, dan klinkt dit bijna als een protest tegen opvattingen die men bij Ignatius vindt (Mart. Pol. XVII). Voor Ignatius brengt de dood een nieuwe geboorte (Rom. V il). Dan zal hij vrij zijn (Rom. IV 3) en waarlijk mens zijn (Rom. VI 2). Door het martelaarschap wordt men volmaakt (Eph. III 1, Phil. V 1). Maar al deze incidenteel voorkomende opmerkingen worden in de schaduw gesteld door de telkens herhaalde opmerking dat men door het martelaarschap tot God komt.⁶⁷ Uit dit alles blijkt dat Ignatius geheel eigen opvattingen heeft over het martelaarschap. Hij staat althans niet in de traditie van IVMakk., de Openbaring, IClemens en het Martelaarschap van Polycarpus.

Zijn gedachten vloeien voort uit Jood

66 Vgl. H. von Campenhausen, *Die Idee des Martyriums in der alten Kirche*, Göttingen 1936, p. 78, over de relatie van Jezus en de martelaar bij Ignatius: 'Sie stehen nebeneinander und stehen einander in ihrem erlösenden Leiden um Gottes willen tatsächlich gleich'. 67 Vgl. Eph. X 1 en 12, 2; Magn. I 2 en XIV 1; Trol. X II 2 en X III 3; Rom. I 1, I 2, II 1, IV 1, V 3, VII 3, IX 2; Smyrn. IX 2 en XI 1; Pol. II 3 en VII 1.

se ideeën die het meest verwant zijn met IIMakk.⁶⁸

Typisch Christelijk is het feit dat de martelaar sterft in navolging van Christus. De nadrukkelijke bewering dat het martelaarschap van de Christen een eigen waarde heeft doet echter het unieke van Christus' werk verloren gaan.

5. *Het martelaarschap van Polycarpus*

Het Mart. Pol. is een klassiek voorbeeld van de oud-Christelijke martelaarsacte. Hier vindt men voor het eerst de identificatie van 'martelaar' en 'getuige' (XVII 3). De martelaar is gelukkig ($\rho\alpha\chi\alpha\rho\iota\omicron$?, I 1). Hij zelf en zijn marteldood zijn verheven ($\gamma\sigma\nu\upsilon\upsilon\omicron\gamma$, II 1-2 en III 2). Zijn volharding is opvallend (III 1, XIX 2). Het martelaarschap is een waardigheid die door God wordt geschonken (XIV 2). Men behoort hiernaar te streven (XVIII 3, XIX 1). Woordkeus en gedachtegang doen weer sterk denken aan I Clemens. Dit valt te meer op als men ziet hoe het offerkarakter op de achtergrond is gekomen en het martelaarschap weer geheel onder het aspect van strijd wordt gezien.

Op enige plaatsen wordt de dood van Polycarpus in verband gebracht met een offer (II 2). Hij wordt vergeleken met een offerram (XIV 1 en 2). Zelfs wordt gezegd dat de dood van Polycarpus het einde van de vervolging betekende. Met deze paar uitspraken is men echter nog ver af van Ignatius. Zo is het verband van offer en zondenvergeving geheel afwezig. Polycarpus staat niet tegenover God, maar hij is samen met Christus in een strijd gewikkeld tegen de duivel (III 1). De duivel is afgunstig (XVII 1), maar de martelaar behaalt de kampprijs (XVII 1). Hij kan genoemd worden een overwinnaar van 'de onrechtvaardige heerser' (XIX 2).

Meer dan ooit wordt in dit geschrift beschreven hoezeer Polycarpus' dood gelijkenis vertoonde met die van Christus. Hij is een 'deelgenoot' (VI 2), 'discipel' en 'navolger' van Christus (I 1, XVII 3). Polycarpus wordt zoals zijn Heere verraden

68 Dit is in afwijking van O. Perler, *Das vierte Makkabaerbuch, Ignatius von Antiochien und die Aeltesten Martyrerberichte*, in: *Revista di Archeologia Christiana* XXV 1949, p. 47-72, die meent wel een overeenkomst tussen IV Makk. en Ignatius te moeten opmerken.

(VI). De schrijver ziet het niet als een toevaligheid dat Polycarpus vervolgd wordt door Herodes (VI 2). Men trekt tegen Polycarpus uit als tegen een rover (VII 1). Hij wordt gevangen in de tijd van de avondmaaltijd (VII 1), op de dag van 'grote sabbath' (V III1). Polycarpus gaat zijn lijden tegemoet met de bede 'Uw wil geschiede' (VII 1). Toch is zijn lijden niet te vergelijken met dat van Jezus: Christus heeft geleden om de zonden en Hij is Zoon van God, maar de martelaar is slechts discipel en navolger (XVII 3). In zijn sterven ervaart de martelaar op allerlei manieren de gemeenschap met Christus. Voor zijn sterven krijgt hij een gezicht waarin wordt duidelijk gemaakt hoe hij zal sterven (VI 2). Een stem uit de hemel maant hem tot dapperheid (IX 1).

Het vuur waarmee hij wordt verbrand welft zich om hem heen (XV 1-2). Hij is al zover buiten het lichaam dat hij alles zonder zuchten en steunen kan doorstaan (II 2). Het vuur is koud voor hem (II 3). Zijn gemoedsrust is opvallend (VII 2). De toeschouwers brengt hij tot verwondering (II 2, V II2, III 1, X V II, XIX 1). Kortom, de martelaar is als een engel (II 3). Vele van deze gedachten zijn al te vinden in het Jodendom. Dit geldt ook van de opmerking dat de martelaar de korte pijniging stelt tegenover de eeuwige heerlijkheid die hem wacht (II 3 en XI 2). Uit de inhoud van dit Martelaarschap blijkt dat de schrijver meer wil doen dan Polycarpus eren. Merkwaardig is dat in I 1 wordt geschreven dat de Heere ons in de dood van Polycarpus liet zien waaruit een 'marteldood volgens het Evangelie' bestaat.⁶⁹ Hieruit blijkt dat men verschillende gedachten over het martelaarschap kan hebben.

Uit het vervolg wordt duidelijk dat de marteldood 'volgens het Evangelie' bestaat uit afwachten tot men verraden wordt. Hij let niet alleen op zijn eigen belang maar hij vraagt zich af wat voor een ander van betekenis is (I 2). Verderop wordt nog eens gewaarschuwd tegen het zichzelf aanbieden. Vaak zijn dat mensen die geen volharding tonen als het er op aan komt (IV).

69 H. von Campenhausen, *Bearbeitungen und Interpolationen des Polykarp Martyriums*, in: *Sitzber. der Heidelberger Akademie der Wissenschaften*, Phil. Hist. KI. 1957-3, meent dat de opmerkingen wat dit onderwerp betreft stammen uit een tijd na Montanus.

Met deze opmerkingen staat het Martelaarschap van Polycarpus midden in een controversie die velen heeft beroerd. Aan de ene kant staan sommigen die het martelaarschap zoeken. Het meest bekend zijn, wat dit betreft, de Montanisten met als belangrijke vertegenwoordiger Tertullianus. Aan de andere kant staan sommige gnostieke groepen die het martelaarschap ontvluchten. Vertegenwoordigers van deze groep vindt men in de brieven van Ignatius. Zij

kunnen de relatie met Christus slechts zien in de Geest. Het lichaam deelt in geen enkele verheerlijking of zelfs vernieuwing.⁷⁰

In deze controverse heeft de kerk steeds vastgehouden aan de regel dat men het martelaarschap niet mag zoeken maar het ook niet tegen elke prijs uit de weg mag gaan. Men baseert zich daarbij vaak op plaatsen als Mt. 10, 23 en Phil. 1, 21-22. De procedure die bij de rechtspleging volgens het Martelaarschap van Polycarpus wordt gevolgd heeft nu een vaste vorm gekregen. De martelaar wordt gedwongen te zeggen 'De keizer is Heer' (VIII 2). Hij moet zweren bij het geluk van de keizer (IX 2) en roepen 'weg met de goddelozen' (IX 2). Christus moet vervloekt worden (IX3).

Tenslotte luidt de beschuldiging 'Polycarpus is Christen' (X V II). Met het Martelaarschap van Polycarpus zijn de posities van kerk en staat bepaald. De staat heeft een simpele beschuldiging die tot ondubbelzinnige veroordeling leidt en de kerk heeft haar eigen zinvolle gedachten over het martelaarschap. Niet alleen het martelaarschap maar ook de martelaar wordt steeds meer vereerd. Het gebeente van Ignatius wordt verzameld opdat men jaarlijks op zijn graf kan samenkomen om zijn dood te gedenken.

Vgl. de Montanist Tertullianus, *De fuga in persecutione* 4: 'Daarom maken zij die denken dat ze moeten vluchten of God te schande door te doen wat kwaad is indien ze vluchten voor de vervolging als een kwaad want niemand gaat uit de weg voor wat goed is of zij achten zich sterker dan God.' Wat in Mt. 10, 23 staat acht Tertullianus slechts bedoeld voor die tijd. Daartegenover staat Clemens, *Strom.* IV X, ed. Stahlin, in: G.C.S. 15, p. 282: 'Als hij die een man van God doodt tegen God zondigt dan is ook hij die zichzelf voor de rechterstoel aanbiedt ook des doods schuldig.'

V. DE ORGANISATIE VAN DE GEMEENTEN IN KLEIN-AZIË

De brieven van Ignatius en Polycarpus veronderstellen in elke gemeente een bisschop met een college van ouderlingen en diakenen. Ze worden 'voorzitters' (ἡγεμόνες genoemd (Magn. VI) maar er is duidelijk sprake van een rangorde binnen de groep van ambtsdragers.⁷¹ De diakenen behoren zich te onderwerpen aan de bisschop en de oudsten (Magn. II). De bisschop is als voorzitter belangrijker dan de oudsten, maar van hen wordt toch slechts gezegd dat ze in harmonie met de bisschop samen moeten werken (Eph. IV 1 en Trall. XII 2). Hieruit blijkt dat er een scheiding loopt tussen de bisschop met de oudsten aan de ene kant en de diakenen aan de andere kant. Dit blijkt ook uit de houding van de gemeenteleden tegenover de ambtsdragers. Zij moeten zich onderwerpen aan de bisschop en de oudsten (Eph. I I 2, XX 2, Magn. II, Trall. II), maar ze moeten de diakenen 'tegemoet komen' (Trall. II 3) en 'eer bewijzen' (Trall. I I I 1, Pol., ad Phil. V 3 spreekt echter over onderwerping aan oudsten en diakenen). Hieruit blijkt dat er niet alleen een vast geheel van ambten aanwijsbaar is, maar dat ook de bevoegdheden van deze ambten zijn afgebakend. De bisschop is verreweg de voornaamste figuur in de gemeente.

Telkens wordt gezegd dat men zich aan de bisschop moet onderwerpen (Eph. V 3, Polyc. IV 1, V II, Magn. III). Een gemeentelid kan buiten de bisschop niets doen (Magn. IV, Trall. I I 2, Smyrn. IX 1, Polyc. IV 1, maar Trall. VII: buiten de bisschop, oudsten en diakenen). Zijn betekenis is zo groot dat er buiten de bisschop zelfs geen sprake is van een gemeente (Trall. I I I 1). Dit ligt voor de hand als men bedenkt dat de gemeente zonder de bisschop niet kan functioneren, want zonder hem kan men de eucharistie niet vieren noch dopen of een liefdemaaltijd houden (Smyrn. V III2). Ook een

70 Het is de vraag of de diakenen gerekend werden tot de 'voorzitters'. Uit Magn. V I 1 blijkt dat hiertoe in ieder geval wel de bisschop en de oudsten werden gerekend.

huwelijk kan men niet aangaan zonder toestemming van de bisschop (Polyc. V 2). Hoe nauw bisschop en gemeente op elkaar zijn betrokken blijkt uit Smyrn. VIII 2, waar wordt gezegd dat waar de bisschop is ook het volk moet zijn, zoals waar Christus is ook de katholieke kerk aanwezig is. Het is onmogelijk van Jezus Christus te zijn zonder van de bisschop te zijn (Philad. III 2). Om dit alles samen te vatten gebruikt Ignatius een paar maal de uitdrukking dat men 'binnen de offerplaats' moet zijn (Eph. V 2 en Trall. V II2).

Dit grote gezag komt de bisschop toe omdat hij de vertegenwoordiger van Christus in de gemeente is. Daarom behoort men hem dezelfde eer te bewijzen als Christus: 'Immers ieder die de Meester van het huis aanstelt om zijn huis te beheren, moet u ontvangen als degeen die hem gezonden heeft' (Eph. VI 1). Ignatius zinspeelt op het woord van Jezus aan zijn leerlingen (Mt. 10, 40, Mk. 9, 37 en Joh. 13, 20). Deze opdracht veronderstelt de in het oosten alom bekende opvatting dat de

gezant behandeld moet worden en dezelfde eer behoort te ontvangen als zijn zender toekomt. De analogie tussen de bisschop en Christus is die tussen de 'aardse bisschop' (Eph. I 3) en de bisschop van allen (Magn. III 1). Polycarpus is bisschop die op zijn beurt weer God de Vader en de Heere Jezus Christus tot bisschop heeft (Polyc., praesc.). Als vertegenwoordiger van Christus op aarde moet de bisschop een band hebben met zijn gemeente die gelijk is aan die tussen Christus en de kerk en die tussen Christus en de Vader (Eph. V 1, Smyrn. VIII). Niet alleen is de bisschop vertegenwoordiger van Christus, maar ook van God. De bisschop is voorzitter in plaats van God (Magn. VI 1). Hij is het beeld (ἰμῶν) van de Vader (Trall. III 1). De wil van God en die van de bisschop lopen geheel parallel. Wie zich aan de wil van God onderwerpt, onderwerpt zich aan de wil van de bisschop en omgekeerd (Eph. III 2, IV 1, V 3).

Het is dus duidelijk dat men God en bisschop op gelijke wijze behoort te erkennen (Smyrn. IX). Zoals de bisschop God of Christus vertegenwoordigt, zo treedt het college van oudsten in de plaats van 'de vergadering der apostelen' (Magn. VI 1). De oudsten zijn 'het beeld van de raad van God en de vergadering van de apostelen' (Trall. III 1).

Op grond hiervan moet het gemeentelid zich ook aan de oudsten onderwerpen (Smyrn. VIII 1). Het is opvallend dat uit niets is op te maken dat de bisschop vertegenwoordiger is van God of Christus omdat hij over bijzondere gaven beschikt of omdat hij een bijzondere wijding heeft ontvangen. Van een gave van de Heilige Geest of een handoplegging is nergens sprake. Het is daarom niet duidelijk hoe hij zijn ambt heeft verkregen. Volgens de proloog van de brief aan de Philadelfiërs zijn de bisschop, de oudsten en de diakenen naar de wil van Jezus Christus 'aangewezen' (ÓΛJto8e&£ IYpévoq). Op een andere plaats wordt gezegd dat bisschoppen tot in de verste plaatsen zijn aangesteld (Eph. III 2: ÓQi0'&évT£g).

Deze twee plaatsen doen vermoeden dat de ambtsdragers op de een of andere manier door de gemeenteleden werden aangewezen. Over de taakverdeling van de ambtsdragers is niet veel te zeggen. Uit het bovenstaande is wel duidelijk dat de bisschoppen de algehele leiding en verantwoordelijkheid hebben van de samenkomsten van de gemeente. Bij het aangaan van een huwelijk is bovendien de bisschop ook betrokken. Tevens blijkt de taak van de bisschop zich uit te strekken tot de zorg voor het individuele gemeentelid. Polycarpus wordt aangespoord de weduwen niet te verwaarlozen en de gemeenteleden persoonlijk op te zoeken. Hij moet toezien op de omgang van de gehuwden en hij behoort te letten op het gedrag van iemand die ongehuwd wenst te blijven (Pol. IV en V).

Veel minder is bekend over de taak van de ouderlingen. Als vertegenwoordigers van de apostelen zou men kunnen veronderstellen dat ze vooral bezig zijn geweest met het onderricht.⁷² De diakenen schijnt de materiële voorziening in de gemeente te zijn toegewezen. In Trall. II 3 wordt gezegd dat zij niet voorzien in spijs en drank, maar dat ze dienaren van de gemeente van God zijn. Men kan hieruit opmaken dat Ignatius wil voorkomen dat men hen om hun werk zou gaan min achten.

⁷² Polyc., ad Eph. VI, geeft onderricht over het werk van de oudsten, maar daaruit kan niet veel worden afgeleid.

De gemeente van Philadelphia wordt gevraagd een diaken naar Syrië te sturen om namens de gemeente dankbaarheid te tonen voor het feit dat de gemeente van Antiochië rust heeft verkregen na de vervolging. Het is van betekenis dat Ignatius een paar maal zijn bijzondere gehechtheid aan de diakenen tot uitdrukking brengt. Hij heeft het over zijn 'medeslaven' als hij over diakenen spreekt (Magn. I I 1 en Smyrn. X II2). Hij zegt dat ze 'bijzonder aan zijn hart liggen' (Magn. VI 1). Een diaken Philo uit Cilicië verleent Ignatius hulp bij de verkondiging van het woord (Philad. X). Deze hoogachting voor de diakenen is wel te begrijpen omdat zij Ignatius moeten hebben bijgestaan op zijn tocht door Klein-Azië. Uit het geschrift de Didascalia Apostolorum blijkt dat de gemeenten het als een eer zagen martelaren op allerlei manier bij te staan. ⁷³

De mens die niets bezit moet vasten om zo een bijdrage te kunnen geven. De rijke moet zelfs zo mogelijk de martelaar loskopen. Door de hulp die men de martelaar verschaft wordt men deelgenoot aan het lijden. De diakenen als verzorgers van de materiële behoeften hadden dus in deze tijd een zeer belangrijke taak en zij moeten met de martelaren in nauw contact zijn geweest. Naast de drie ambten hebben kennelijk de weduwen nog een speciale taak gehad (Smyrn. XIII). Deze taak zal wel van verzorgende aard zijn geweest. Een van de opvallendste eigenaardigheden van de brieven van Ignatius is dat hieruit blijkt hoe snel na de apostolische tijd de groei naar vaste ambten is geweest.

Afgezien van de Pastorale Brieven is in de Paulinische literatuur geen sprake van vastomlijnde ambten. In Phil. I, 1 worden 'opziensers en diakenen' begroet. Daaruit blijkt dat hier nog geen eenhoofdige bestuur was. Handelingen schrijft dat Paulus op weg naar Jeruzalem vraagt of de 'oudsten der gemeente' uit Ephese naar Milete willen komen om hem daar te ontmoeten (Hand. 20, 17). Als Paulus hen toespreekt dan zegt hij dat ze 'als opziensers' over de gemeente zijn aangesteld (20, 28). Hieruit blijkt dat geen verschil bestond tussen oudsten en opziensers ra Zie p. 140 53 en dat ook hier geen eenhoofdige leiding aanwezig was. In de Pastorale Brieven vindt men voor het eerst de ambten van opziener (bisschop), oudsten en diakenen (1 Tim. 3,1-16 en 5, 17-19). Hier is in ieder geval sprake van een eenhoofdige ambt van opziener of bisschop. Deze ambtsdrager werd waarschijnlijk gekozen uit de groep van oudsten. Er schijnt wel een nauwe relatie geweest te zijn tussen de bisschop en de oudsten. Titus wordt tenminste aangespoord in alle steden oudsten aan te stellen. In dat verband wordt dan gezegd dat de bisschop onberispelijk moet zijn (Tit. 1, 7). Het is niet bekend hoe een bisschop gekozen werd, maar hij kon in ieder geval naar dit ambt 'dingen' (1 Tim. 3,1). Als een oudste werd aangesteld dan gebeurde dit onder handoplegging (1 Tim. 5, 22). Evenals in de brieven van Ignatius worden de 'weduwen' als een aparte stand besproken (1 Tim. 5, 1-16). In het vorige hoofdstuk werd gezegd dat de Pastorale Brieven stammen uit het eind van de Paulinische periode in de kerk van Klein-Azië. Ze trachtten het Paulinisch erfgoed te bewaren. In dit verband speelden de ambtsdragers een grote rol. Dit betekent echter niet dat de schrijver van de Pastorale Brieven over iets geheel nieuws schrijft. Het is zeer wel mogelijk dat in andere gebieden reeds eerder officiële ambten bekend waren. Dit kan bijvoorbeeld het geval geweest zijn in Antiochië. In ieder geval moet niet uit het oog verloren worden dat de Pastorale Brieven en Ignatius wel dezelfde ambten veronderstellen maar dat de opvattingen over deze ambten totaal verschillend zijn.

De Pastorale Brieven kennen een handoplegging waardoor er een continue lijn ontstaat van Paulus naar Timotheüs (1 Tim. 1, 6) en zo naar de oudsten (1 Tim. 5, 22). Zo wordt de traditie in het horizontale vlak in wat men al zou kunnen noemen een apostolische successie, bewaard en doorgegeven. Van een dergelijke horizontale lijn is in de brieven van Ignatius niets te bespeuren. Ignatius denkt vanuit een verticale lijn waardoor iedere ambtsdrager als vertegenwoordiger van Christus of God in de gemeente geplaatst is. In het hoofdstuk over de theologie van Ignatius zal duidelijk worden dat deze gedachtegang geheel past in de theologische opvattingen van Ignatius. Het is daarom waarschijnlijk dat Ignatius in deze brieven over de ambten in Klein-Azië spreekt vanuit zijn eigen opvattingen. Deze behoeven niet in overeenstemming te zijn met die welke men daarover in Klein-Azië bezat. Op dit punt zal men daarom moeten aannemen dat de brieven van meer betekenis zijn voor onze kennis van de gemeente in Antiochië dan van die in Klein-Azië.

VI. DE DWAALLEER

In de brieven van Ignatius wordt telkens gewaarschuwd tegen dwalingen. De grens tussen ketterij en rechte leer is scherp zodat Ignatius een onomwonden oordeel over de toestand in de gemeenten kan uitspreken. Hij heeft in Ephese (VI 2), Tralies (VIII 1), Philadelphia (III 1) en Magnesia (XI) geen scheuring (Sigemg) gevonden. Smyrna heeft een onwankelbaar geloof (11) en in Rome wordt het probleem van de dwaling zelfs niet aan de orde gesteld. Ignatius uit dus nergens klachten over de gemeenten. Dit neemt echter niet weg dat de dwaling nog steeds een groot gevaar betekent. Vanuit het standpunt van Ignatius mag de scheiding tussen de rechte leer en de dwaling wel duidelijk zijn, maar voor vele gemeenteleden was deze blijkbaar niet zo in het oog lopend. Telkens moet Ignatius hen op het hart drukken dat ze bij de bisschop moeten blijven. Er zijn gemeenteleden die de bisschop wel eren, maar toch dingen buiten hem om doen (Magn. IV). Het bezoeken van de samenkomsten wordt nog wel

eens verzuimd (Eph. V 3). De groep tot wie Ignatius zich richt woont dus te midden van andere groepen die er afwijkende opvattingen op na houden. Het is mogelijk dat deze verschillende groeperingen zich langzamerhand hebben gevormd uit een gemeenschap die oorspronkelijk aan mensen met verschillende opvattingen onderdak verschaftte. Ignatius loopt althans op een terugkeer van hen die andere wegen zijn gegaan (Smyrn. IX 1).

Afgezien van de plaatselijke omstandigheden heeft men ook nog te maken met rondreizende propagandisten. Vooral in Ephese heeft men daar last van gehad. Ze dragen de 'Naam' met boosaardig bedrog rond (Eph. VII 11). Ze komen van elders met een verkeerde leer (IX 1). Het zijn 'dolle honden die in het geheim bijten' (V III). De Ephesiërs hebben echter hun oren voor deze mensen dichtgestopt (IX 1).

Dergelijke rondreizende propagandisten waren in die tijd algemeen bekend. Men vond ze onder populaire filosofen, maar ook in het Evangelie wordt gesproken over Joden die stad en land afreisden om proselyten te winnen (Mt. 23, 15). Handelingen laat zien hoe ook de Christenen alleen of in groepjes uittrokken om het Evangelie te verbreiden (Hand. 8, 4: Philippus; 10, 19-20: Petrus; de reizen van Paulus, vgl. ook Mt. 10). Telkens trof men elkaar aan. Paulus stootte op Joodse propagandisten (vgl. Philipp. 3 en Gal. 2, 11-14) en 'superapostelen' in Korinthe (2 Kor. 11, 5; 12, 11; 12, 12). De brieven van Johannes die waarschijnlijk in Klein-Azië zijn geschreven laten zien hoe moeilijk het was rondreizende profeten te onderkennen. Men moet ze daarom van te voren op de proef stellen (1 Joh. 4,1). *De leer van de Twaalf Apostelen* (of: Didachè) wijdt grote aandacht aan de kwestie van valse profeten (vgl. hfdst. XI-XIII).

Het karakter van de dwaalleer

De brieven van Ignatius richten zich tegen twee verkeerde opvattingen: dat Jezus in schijn geleefd en geleden zou hebben (docetisme) en dat men vast moet houden aan Joodse opvattingen. Voor men de vraag stelt of het hier om één of twee misvattingen gaat, moet worden vastgesteld dat Ignatius steeds uitgaat van de veronderstelling dat de dwaalleren Christenen wilden zijn. In Ephese gaat het om propagandisten die de 'Naam' ronddragen (Eph. VII 1). In de brief aan de Tralliërs, die voornamelijk handelt over mensen met docetische opvattingen, wordt gewaarschuwd tegen hen die in hun leer aan Christus een plaats geven om betrouwbaar te lijken (Trall. V I2). In de brief aan de Magnesiërs die spreekt over mensen met Joodse opvattingen, wordt gezegd dat men zich geen andere naam dan 'Christen' moet laten geven (Magn. X I). Daaruit mag men concluderen dat de dwaalleren deze naam voor zichzelf reserveerden.⁷⁴

Over de inhoud van de dwalingen wordt gesproken in vier van de zeven brieven. In die aan de Tralliërs en Smyrnaeers wordt gezegd dat sommigen beweren dat Jezus in schijn heeft ⁷⁴

Iets dergelijks vond men ook in Edessa waar de ketteren de Christenen naar de orthodoxe bisschop Palut noemden, terwijl ze zichzelf met 'Christenen' aanduiden, zie Ephrem, adv. Haer. 22, 5, ed. Beek: in: Corp. Script. Christ. Or. 169, Louvain 1957, p. 73.

geleden (Trall. X, Smyrn. II en IV 2) en dat hij het vlees niet heeft gedragen (Smyrn. V 2 en VII 1). Deze opvattingen worden al in het Nieuwe Testament bestreden door de 1 Joh. 4, 2-3: Teder die niet belijdt dat Jezus Christus in het vlees gekomen is, is de anti-Christ'. Met dezelfde woorden richt Polycarpus zich tegen dwaalleer in zijn brief aan de Philippenzen (Pol., ad. Phil. VII 1). Hij voegt daaraan toe dat ook de opstanding en het oordeel wordt afgewezen. Deze merkwaardige Christologische opvatting vindt haar oorsprong in het Griekse denken. Dit gaat uit van de veronderstelling dat het eindige niet kan delen in het oneindige en het vergankelijke in het onvergankelijke. Het is een moeilijkheid die tot gevolg had dat men volgens deze opvatting niet kon belijden dat het Woord vlees geworden was (Joh. 1, 14). Het

betekende echter ook dat men zich niet kon indenken hoe het vlees van de mens kon delen in de totale vernieuwing. Vandaar de ontkenning van opstanding en oordeel. Reeds Paulus moest op deze kwestie uitvoerig ingaan (IKor. 15, 35-49). Deze mening had repercussies voor het dagelijks leven van de Christen. Soms ontaardde de ontkenning van het lichaam in libertinisme (vgl. IKor. 6, 12: 'Alles is mij geoorloofd...') dan weer in een leven van onthouding. Waarschijnlijk was het laatste het geval bij de door Ignatius besproken dwaalleer. Hij zegt althans dat sommigen het 'huis' verwoesten. Hiermee bedoelt hij waarschijnlijk het lichaam, zoals uit het vervolg blijkt (zie Eph. XVI). In ieder geval kwam door deze wijze van denken de zorg voor het dagelijkse en tijdelijke leven in de verdrukking. Ze bekommeren zich niet om weduwe en wees (Smyrn. VI). Het was voor hen uiteraard volkomen onbelangrijk om door de viering van de eucharistie te delen in het lijden van Christus (Smyrn. VII 1).

Men heeft hier te maken met een duidelijk systeem dat al in het Nieuwe Testament aanwezig is. In de brieven aan de Magnesiërs en Philadelphiërs gaat het steeds over mensen met Joodse opvattingen. Ze houden zich bezig met Joodse fabels (Magn. V III1). Ze houden de sabbat (Magn. IX 1). Ze hebben het oude zuurdeeg niet weggedaan en leven als Jood (Magn. X 2). Ze houden er een eigen ver58 klaring van de Schriften op na die overeenkomt met Joodse opvattingen (PM. VI). Ze gaan zo ver dat ze niets willen geloven dat niet in de 'oorkonden', dat is de Schrift, staat (Philad. VIII 2).

Hierboven werd reeds gezegd dat ook deze mensen zich voorstelden als Christenen. Het zijn echter geen Joden-Christenen in die zin dat het Christenen zijn die oorspronkelijk Jood waren geweest. Integendeel ook deze mensen waren heidenen geweest. Ignatius zegt althans dat het beter is van een Jood het geloof te vernemen dan van een heiden Joodse opvattingen (Philad. V I1). Ze hebben bovendien zeker de besnijdenis niet gepropageerd. Tenslotte verneemt men feitelijk niets meer dan dat ze de sabbat hielden. In dit opzicht doen deze mensen sterk denken aan degenen die Paulus in de brief aan de Kolossenzen bestrijdt. Ook daar gaat het om de sabbatsviering (Kol. 2, 16). In de Pastorale Brieven vindt men verder, evenals bij Ignatius, mensen die zich bezighouden met 'fabels' (ITim. 1, 4), 'Joodse verdichtels' en 'geboden van mensen' (Tit. 1, 14). Ze worden daar beschuldigd van neiging te hebben tot 'geschillen en haarkloverijen' (1 Tim. 6, 4). Dit doet sterk denken aan Ignatius die zegt dat de dwaalleraars 'sterven in hun strijdgesprekken' (Smyrn. VII 1).

Deze vorm van Joden-Christendom is dus niet onbekend in het Nieuwe Testament. Zijn juiste vorm is onbekend, maar in ieder geval staat vast dat in dit Christendom allerlei Joodse elementen werden opgenomen, zoals de sabbatsviering en een aantal geboden. Als men nu de vraag wil beantwoorden of het hier om één of twee groepen van dwaalleraars gaat dan heeft men rekening te houden met een aantal factoren. Opvallend is dat Ignatius zich in twee brieven uitlaat over Joodse gebruiken en in twee andere over docetische neigingen. Verder staat vast dat het docetisme in Klein-Azië aangehangen werd en dat vooral in Antiochië Joodse opvattingen in het Christelijk geloof konden binnendringen.

Dit zou er toe kunnen leiden te veronderstellen dat Ignatius bij de bestrijding van de dwaalleer nu eens de situatie in Klein-Azië en dan weer die in Antiochië op het oog heeft. Het bezwaar tegen deze splitsing is echter dat in het Nieuwe Testament een dwaalleer wordt bestreden die zowel het docetische als het Joodse element in zich verenigt. Hierboven werd er al op gewezen dat in de brief aan de Kolossenzen en de Pastorale Brieven gesproken werd over mensen met Joodse opvattingen. Maar in diezelfde brieven worden deze mensen beschuldigd het lichaam te kastijden (Kol. 2, 23), zich van spijzen te onthouden (Kol. 2, 21-22; 1 Tim. 4, 3 en Tit. 1,15) en het huwelijk af te keuren (1 Tim. 4, 3).

Verder hebben ze ook gezegd dat de opstanding al had plaats gevonden (2 Tim. 2, 18). In deze brieven die beide naar Klein-Azië wijzen, vindt men dus het Joodse element en het element van onthouding tezamen. Daarom ligt het voor de hand te veronderstellen dat het om één groep gaat. Hoogstens kan men zeggen dat het van oorsprong één groep was die zich op

een later tijdstip heeft gesplitst in twee groepen waarvan de een meer het Griekse en de andere meer het Joodse element nadruk heeft gegeven. In ieder geval gaat het niet aan de twee groepen geheel los van elkaar te zien.⁷⁵ De oorsprong van deze combinatie van Griekse en Joodse ideeën gaat terug op het Jodendom in de verstrooiing.

Over dit Jodendom is feitelijk weinig bekend omdat het Jodendom zich na de verwoesting van Jeruzalem ontwikkelt in legalistische zin. Deze periode is voldoende bekend uit Mishna en Talmoed. Vóór deze tijd kende het Jodendom een oneindig aantal schakeringen. Velen van hen die buiten Palestina woonden gingen zeer ver in het opnemen van Griekse ideeën. Het was een uitvloeisel van het alom aanwezig streven naar eenheid, ook op religieus terrein. Met evenveel gemak als men Jodendom en hellenisme vermengde deed men dat ook met Jodendom, hellenisme en Christendom. In het aanwezige denken kreeg Christus de een of andere plaats.

⁷⁵ Zie voor de vraag naar één of twee groepen van dwalingen: E. Molland: *The Heretics combatted by Ignatius of Antioch*, in: *The Journal of Eccles. History* V 1954, p. 1-6, die slechts de groep van docetisten veronderstelt, en H. W. Bartsch, *Gnostisches Gut und Gemeindetradition bei Ignatius von Antiochien*, in: *Beitr. z. Ford, Christl. Theol.* 44, Gütersloh 1940, p. 34-44, en V. Corwin, *St. Ignatius and Christianity in Antioch*, in: *Yale Publications in Religion* 1, New Haven 1960, p. 52-87, die twee groepen onderscheiden.

Deze plaats was zo weinig organisch dat Ignatius kan zeggen dat ze Christus noemen om betrouwbaar te schijnen (Trall. VI 1). In dezelfde brief zegt hij dan even verder dat men niet moet luisteren naar mensen die Jezus Christus niet noemen (Trall. IX 1).

Weerlegging van de dwaalleer

Ignatius noemt de dwaalleer een bedenksel van de heerser van deze wereld (Eph. X V III, Philad. VI 2). De ketters zijn kwade uitwassen (Eph. XI 1) of het gewas van de duivel (Eph. X 3, vgl. Trall. VI 1). Het ligt voor de hand dat Ignatius zich keert tegen bepaalde verschijnselen die uit de dwaalleer voortvloeien maar die niet overeenstemmen met zijn eigen opvattingen. Zo wijst hij de weinige zorg voor weduwe en wees af.

Van meer betekenis is dat Ignatius vooral de opvatting van de dwaalleraars over het martelaarschap moet afwijzen. Het ligt voor de hand dat men aan het martelaarschap geen waarde kan hechten bij een veronachtzaming van het lichaam en een ontkenning dat het lichaam van Christus enige betekenis heeft. Voor Ignatius is het martelaarschap een volgen van Christus, maar voor de dwaalleraars is het slechts een volgen van wat eigenlijk niets te maken heeft met Christus. Hij komt dan in zijn argumentatie (Trall. X) tot precies dezelfde opvatting als Paulus in IKor. 15, 31-32: 'Als ik in Ephese als mens met de wilde dieren heb gevochten, wat helpt het mij? Als er geen doden worden opgewekt laten we dan eten en drinken want morgen sterven we.'

Dan stelt Ignatius de belijdenis van de kerk tegenover de leer van de docetisten. In verschillende korte formuleringen wordt steeds nadrukkelijk gesteld dat Jezus waarlijk mens werd, waarlijk lichamelijk leed en met een lichaam verrees.⁷⁶ Ook dit argument wordt door Paulus gehanteerd. Als hij in Korinthe te maken krijgt met mensen die de opstanding ontkennen doet hij een beroep op de overlevering, volgens welke

⁷⁶ Eph. VII 2, XVIII 2, XX 2; Magn. XI, Trall. IX, Smyrn. I. Zie ook volgende hoofdstuk.

Christus lichamelijk is verschenen aan een aantal aanwijsbare personen (IKor. 15, 3-8). Vervolgens beschermt Ignatius de gemeente door haar te binden aan de bisschop. Hij bezit de

kennis aangaande de voorschriften die in overeenstemming zijn met wat de apostelen hebben geleerd (Trall. VI 1). De gemeenteleden wordt op het hart gebonden niets te doen buiten de bisschop (Magn. IV 1, Smyrn. VIII 1, Philad. VII 2). Buiten de bisschop is geen gemeente (Trall. III) De gemeenteleden moeten regelmatig bijeen komen (Eph. V 2, Trall. VII 2). Tenslotte stelt Ignatius de Christelijke uitleg van het Oude Testament tegenover die van de dwaalleraars. Ze hadden zich beroepen op de 'oorkonden' (Philad. VIII 2). Daartegenover stelt Ignatius de 'oorkonde' Jezus Christus: zijn kruis, zijn dood, zijn opstanding en het geloof door hem. Hiermee bewerkt hij echter geen scheiding tussen Oude Testament en Jezus Christus. Deze tegenstelling wordt opgeheven doordat Ignatius Jezus Christus in het Oude Testament aanwezig acht. De profeten hebben Jezus Christus verwacht en ze deelden in het Evangelie (Philad. V 2).

Ignatius kan zo ver gaan dat hij zelfs zegt dat de profeten de sabbat niet hielden (Magn. IX 1). Het bewijs van de overeenstemming tussen de profeten en Christus kan men vinden in het feit dat ze beiden vervolgd werden (Magn. VIII 2). Ook op dit punt vertoont Ignatius overeenkomsten met het Nieuwe Testament. Daar wordt eveneens gezegd dat Christus de profeten inspireerde (1 Petr. 1, 10-11) en dat de relatie tussen de profeten en Christus blijkt uit de vijandschap die ze allen hebben ondervonden (vgl. Mt. 5, 12; Lk. 11,47 en Hand. 7, 52). Ignatius beschermt de gemeente dus door een formulering van de belijdenis van de kerk, de binding aan het ambt en door het wijzen op de juiste schriftuitleg. Deze pogingen zijn niet nieuw. Ze werden in het Nieuwe Testament al gevonden. Ze komen hier echter samen voor. Deze consolidatie zal steeds duidelijker aan het licht treden in de kerk. Hier biedt Ignatius dus niets nieuws.

Veel belangrijker is echter wat men hier mist: het beroep op het apostolisch getuigenis. Hier ontmoet men een verschijnsel dat analoog is aan de opvattingen over het ambt zoals dit in het vorige hoofdstuk werd beschreven. Noch het ambt, noch de belijdenis, noch de juiste schriftuitleg functioneert als apostolische overlevering. Men zou kunnen veronderstellen dat Ignatius op dit punt een primitief stadium toont in de ontwikkeling van de kerk. Dit is echter onjuist, omdat uit het volgende hoofdstuk zal blijken dat Ignatius theologische opvattingen koestert die geen plaats bieden voor een binding van het gezag aan de traditie. Het gezag is, zoals in het volgende hoofdstuk duidelijk wordt, gebonden aan de unieke plaats die de gemeente in Gods 'eenheid' inneemt.

VII DE THEOLOGIE VAN DE BRIEVEN VAN IGNATIUS

Bij de behandeling van de theologie van de brieven van Ignatius stuit men op een aantal moeilijkheden. In de eerste plaats zijn de brieven geen theologische verhandelingen. Het zijn brieven die bij een bepaalde gelegenheid zijn geschreven en die ingaan op omstandigheden waarin schrijver en geadresseerden zich op een gegeven ogenblik bevinden. Theologische opmerkingen komen slechts voor als de omstandigheden daartoe aanleiding geven. Deze omstandigheden kunnen er toe leiden dat bepaalde aspecten sterk naar voren komen en dat andere worden verwaarloosd. Men kan althans geen evenwichtig beeld verwachten van de theologische opvattingen van Ignatius. In de tweede plaats stuit men hier weer op een moeilijkheid die telkens aan de orde is geweest. Men kan zich namelijk afvragen of hier de theologie van Antiochië of van Klein-Azië wordt gegeven.

Tijdens de reis van Ignatius is hij in nauw contact geweest met de kerkelijke leiders in de verschillende delen van dit gebied. Tijdens deze contacten is er een uitwisseling van gedachten geweest. Het kan zijn dat Ignatius deze gedachten in zijn brieven opneemt en eventueel verder uitwerkt. Men zal daarom een keuze moeten doen bij de bepaling van de theologische achtergrond van de brieven. Hier wordt uitgegaan van de opvatting dat in de brieven de theologische opvattingen van Ignatius worden gevonden. Dezelfde keuze is gedaan bij de bespreking van de ambten. Uit alles blijkt namelijk dat de brieven geschreven zijn vanuit een zeer persoonlijke visie. Hier is een man aan het woord die niet aan theorieën hangt, maar die uit de volheid van zijn geloof spreekt over het leven van de gemeente. Men vindt hier dus de theologie zoals die omstreeks het begin van de tweede eeuw geleerd werd in Antiochië. Deze theologie is gevormd zonder dat de invloed van Paulus sterk kan zijn geweest. Ook de Johanneïsche invloed moet dubieus worden geacht. Ze is een product van Joods-Christelijk denken in een gebied met een groot aantal heidenen.

Een dergelijke gemeente had geen gelegenheid zich van haar omgeving te isoleren. Deze gemeente had contacten met de heiden-Christelijke gemeenten in het westen. Ze zal daarom de invloed hebben ondergaan van opvattingen zoals die aanwezig waren in Rome, Griekenland en Klein-Azië. Belangrijk in dit verband zijn de bronnen waaruit Ignatius put. Het is niet geheel zeker of hij de Evangelieën heeft gekend. Hij citeert deze althans niet bij name. Hij blijkt echter bekend te zijn met tradities die verspreid in alle vier Evangelieën worden gevonden.⁷⁷

Slechts in Smyrn. III 2 wordt geciteerd uit een apocrief Evangelie of een mondelinge overlevering die in een apocrief Evangelie is vastgelegd.⁷⁸

Verder heeft hij alle brieven van Paulus gekend. Van de katholieke brieven kende hij waarschijnlijk 1 Johannes, Jacobus en 1 Petrus. Tenslotte schijnt hij ook Hebreeën gekend te hebben.⁷⁹

Dit is uiteraard belangwekkend voor de geschiedenis van de canon. Voor de theologie van Ignatius betekent het dat hij stond in de traditie die normatief wordt voor de orthodoxe kerk. Het betekent in ieder geval ook dat hij zeker niet bepaald is geweest door de invloed van Jood-Christelijke Evangelieën. Dit wijst er op dat Antiochië zich oriënteerde op heiden-Christelijke gemeenten. Bij een onderzoek naar de theologie van een schrijver moet men een bepaalde methode kiezen. Men kan uitgaan van de ideeën over God, Christus, de Geest, de sacramenten en andere loei uit de dogmatiek. Bij een systematisch geschrift mag dit zijn voordelen hebben. Bij Ignatius geeft een dergelijke werkwijze een onevenwichtig overzicht. In dit geval dringt zich bovendien een andere werkwijze op. Bij de bespreking van de ambten en de dwaalleer stootte men telkens op unieke gedachten. Deze kwamen niet voort uit een opvatting die Ignatius heeft en die toevallig afwijkt van die van anderen.

77 Zie H. Koster, *Synoptische Überlieferung bei den apostolischen Vätern*, in: *Texte u. Unters.* 65 1957. Slechts in Philad. VII 1 en Magn. VII 1 worden woordelijk passages uit het ev. van Johannes aangehaald (Joh. 3, 8 en 8, 28). Toch is over de relatie tussen Ignatius en Johannes uitgebreid gediscussieerd. Hier zij slechts verwezen naar C. Maurer, *Ignatius von Antiochien und das JohannesEvangelium*, Zürich 1949.

78 Zie de aantekening bij deze passage.

79 Men zie de verwijspplaatsen in Funk-Bihlmeyer p. 159-160.

Ze komt voort uit een alles ten grondslag liggende opvatting die al het denken van Ignatius beheerste. Deze opvatting kan aangeduid worden met het woord 'eenheid'.

De eenheid

Uitgangspunt voor Ignatius' theologisch denken is het begrip 'eenheid' (evcoaig). God is een 'eenheid' (Trall. XI 2). Tot een zelfde 'eenheid' is de mens geschapen (Philad. VIII 1). Deze 'eenheid' wordt de gelovige mens geschonken (Trall. XI 2). De 'eenheid' is aanwezig in het vlees en de Geest van Christus, in de relatie tussen Christus en God en in die tussen het vlees en de geest van de gelovige (Magn. 1 2 en XIII1). Alle relaties die er dus bij God, Christus en de gelovigen aanwezig kunnen zijn worden gekarakteriseerd door 'eenheid'. Deze 'eenheid' manifesteert zich in 'eendrachtigheid' (EvÓTüg). Daarbij denkt Ignatius natuurlijk in de eerste plaats aan de eendrachtigheid van de gemeenteleden onderling met hun ambtsdragers (Eph. IV 2, V 1; Philad. II 2, III 2, V 2, IX 1; Smyrn. XII 2; Polyc. VIII 3). Elke 'scheiding' (nepirpog) verstoort de noodzakelijke 'eenheid' (Philad. VII 2).

De gedachte van de 'eenheid' van God is niet geheel te verklaren uit het Jodendom. Daar leeft wel de gedachte dat God de 'enige' is (vgl. Deut. 6, 4), maar dat is toch wat anders dan dat God een 'eenheid' is. God als 'eenheid' is een gedachte die opkomt in de Grieks-Romeinse cultuur. In de bonte mengeling van góden en gedachten die in het Grieks-Romeinse rijk samengestroomd waren, zocht men als vanzelf naar de eenheid. Men wilde een vast uitgangspunt hebben van waaruit men verder kon denken en van waaruit men het geheel kon omvatten. Hierboven is al gezegd hoe dit op godsdienstig terrein aanleiding gaf tot de overdracht van eigenschappen van de ene god naar de andere god. De góden worden verschijningsvormen van de ene allesomvattende macht.⁸⁰

Wanneer in een bepaalde omgeving Goddelijke kracht werd

80 Men zie voor het begrip 'eenheid' H.-W. Bartsch, *Gnostisches Gut und Gemeindefradition bei Ignatius von Antiochien*, Gütersloh 1940, p. 8-23 en 34-52. Het begrip is niet beperkt tot Ignatius, vgl. A. F. J. Klijn, *The 'Single One' in the Gospel of Thomas*, in: *Journ. of Bibl. Lit.* LXXXI 1962, p. 271-278.

toegeschreven aan de planeten of de ziel als onsterfelijk werd beschouwd dan werden ook de planeten en de ziel verschijningsvormen van de ene God. Zelfs werd in sommige gevallen het stoffelijke opgenomen in de grote 'eenheid' van God. Dan werd het beschouwd als een laatste uitvloeisel van de ene god die zich manifesteerde in allerlei emanaties waarvan sommige de godheid zuiverder representeerden dan andere. Het behoeft geen betoog dat het algemeen verlangen naar 'eenheid' een dodelijk gevaar was voor het jonge Christendom. Zonder enig bezwaar kon aan de God van Israël en aan Jezus Christus een plaats gegeven worden binnen deze 'eenheid'. En toch heeft, zoals uit Ignatius blijkt, de Christelijke kerk het begrip 'eenheid' overgenomen. Ze doet dit echter door het begrip 'eenheid' te verbinden met de zuiver Joodse gedachte dat er één God is. Die ene God wordt als een eenheid opgevat. Hij is echter geen eenheid met allerlei andere góden of Goddelijke verschijnselen, maar met degenen die van

hem is uitgegaan: Jezus Christus en de Geest, en met degenen die door hem zijn geroepen: de gelovigen, en met datgene waarmee Hij zich heeft verbonden: het vlees van Jezus Christus. Door naast het Joodse begrip van de éne God het Griekse begrip 'eenheid' op te nemen voorkwam men dat God door de openbaring in Jezus Christus verdeeld zou worden in twee góden. Anderzijds kwam men echter, zoals uit het vervolg duidelijk wordt, tot een verregaande identificatie van God en degene met wie Hij in relatie staat.

Christologische formuleringen

Als Ignatius over de 'eenheid' spreekt dan betreft hij dit ook op het vlees en de Geest van Christus (Magn. I 2). Dit betekent echter niet dat deze eenheid alle verschil tussen het vlees en de Geest wegneemt. Integendeel, in zijn Christologische formuleringen brengt Ignatius een scherpe scheiding aan tussen deze twee. Voor een goed begrip van Ignatius' opvattingen volgen hier de expliciete uitspraken over het wezen van Christus.

Eph. VII 2:

Er is een arts, vleeselijk en geestelijk,
geboren en ongeboren,
God in het vlees gekomen
in de dood waarachtig levend.
Zowel van Maria als uit God afkomstig.
Eerst onderworpen aan het lijden
Toen niet meer in staat te lijden: Jezus Christus onze Heer.

Eph. XVIII 2:

Onze God, immers, Jezus Christus
werd ontvangen door Maria naar Gods bestel,
uit het nageslacht van David en de Heilige Geest.
Hij werd geboren en gedoopt
opdat hij door Zijn lijden het water zou reinigen.

Eph. XX 2:

Jezus Christus
die naar de mens uit het geslacht van David stamt.
Zoon des Mensen en Zoon van God.

Magn. XI:

Mijn bedoeling is dat u volledig gelooft
in de geboorte, het lijden en de opstanding
die plaats vond tijdens Pontius Pilatus, de procurator.

Trall. IX 1-2:

Hij is uit het geslacht van David
voortgekomen uit Maria,
waarlijk geboren.
Hij at en dronk.
Hij is waarlijk vervolgd door Pontius Pilatus,
waarlijk gekruisigd.
En hij stierf terwijl de hemelse, aardse en oneraardse machten toekeken.
Hij is ook waarlijk vanuit de doden opgewekt...

Smyrn. 11-2:

... onze Heere die waarlijk uit het geslacht van David is
naar de mens,
Zoon van God naar de wil en de kracht van God,
die waarlijk geboren is uit een maagd,
gedoopt door Johannes om alle gerechtigheid door hem te vervullen.
Waarlijk onder Pontius Pilatus en Herodes de tetrarch
voor ons als mens aan een kruis genageld.

Pol. III 2:

hem ... de tijdeloze, de onzichtbare,
die om ons zichtbaar werd,
de ontastbare, die niet kan lijden,
maar om ons leed,
die op allerlei manieren volhard heeft.

Hieruit wordt duidelijk dat Ignatius wil laten zien dat de geboorte, de dood en de opstanding van Christus waarlijk hebben plaats gehad. Christus heeft als mens geleefd. Afgezien van deze algemene opmerking vallen er nog andere dingen op.

Steeds wordt Christus God genoemd (Eph. VII 2, XVIII 2, vgl. Zoon van God in Eph. XX 2 en Smyrn. I). Dit is geheel in overeenstemming met de opvattingen van Ignatius in andere plaatsen (Eph., praescr., I 1, XV 3, 19, 3; Trall. VII; Rom. III 3; Smyrn. X 1 ;Pol. VIII 3).

Het Goddelijk karakter van Christus wordt eveneens duidelijk uit woorden als 'ongeschapen' (Eph. VII 2), de 'tijdeloze' en de 'onzienlijke' (Pol. III). De identificatie van Christus met God is niet nieuw omdat ze ook in het Nieuwe Testament wordt gevonden (Joh. 20, 28).

Vanuit Ignatius' opvatting omtrent de 'eenheid' tussen God en Christus krijgt deze identificatie echter een stevige fundering. Telkens wordt in de Christologische formuleringen gezegd dat Jezus uit Maria is geboren (Eph. XVIII 2; Trall. IX, Smyrn. I) Hij is uit het geslacht van David (Eph. XX 2, XVIII2; Trall. IX, Smyrn. I). Aan het feit dat Christus mens is geworden wordt niet tekort gedaan. Het is overigens een mysterie dat de heerser van deze wereld verborgen blijft (Eph. XIX).

Over deze geboorte schrijft Ignatius op een andere plaats aan de hand van een mythologische voorstelling volgens welke een ster is verschenen die bevreemding wekte bij andere sterren die met de maan een reidans beginnen om de vreemde ster. Het is mogelijk dat deze gedachte zijn oorsprong vindt in Mt. 2, 2 waar wordt gezegd dat de wijzen uit het oosten een ster hebben gezien. De verschijning van deze ster krijgt hier een zelfstandige betekenis. Alle hemellichamen buigen voor de ster waarmee de kosmische betekenis van Christus wordt uitgedrukt. Ignatius legt dit dan ook uit door te zeggen dat hiermee alle toverij en alle gebondenheid aan het kwade verdelgd is. De sterrewichelarij die in het oosten zo'n grote plaats innam is met de komst van Christus aan zijn eind gekomen.

Dat Christus uit God is (Eph. VII 2) of uit de Geest (Eph. XVIII 2, vgl. Smyrn. I en Magn. VIII 2) is een vanzelfsprekende en reeds in het Nieuwe Testament aanwezige gedachte. Uit het leven van Jezus wordt slechts de doop door Johannes vermeld (Smyrn. I, vgl. Eph. XVIII2). In dit verband spreekt Ignatius over twee gevolgen. In de eerste plaats heeft deze doop gediend om het doopwater te reinigen. Het is een oud-Christelijke gedachte die samenhangt met de voorstelling dat Jezus niet alleen verkeerd heeft op aarde, in het dodenrijk en in de hemel maar ook in het water.⁸¹

Op al deze plaatsen heeft Christus zijn heerschappij gevestigd. Overigens kent Ignatius ook de opvatting die men in Mattheüs vindt en die spreekt over het vervullen van 'alle gerechtigheid' (Mt. 3,15). In verband met de dood van Jezus wordt gezegd dat deze plaats vond onder Pontius Pilatus (Trall. IX, Smyrn. I, Magn. XI). Afgezien van de Evangeliën vindt men dit ook in 1Tim. 6, 13. Verder spreekt Ignatius ook over Herodes (Smyrn. I), waarmee hij overeenstemt met Lukas (23, 8-12). De vermelding van deze twee namen bindt het lijden van Jezus aan een bepaalde tijd in de geschiedenis. De dood van Jezus 'om ons' (Smyrn. I) of 'wegens ons' (Polyc. III). Deze

81 Zie de aantekening bij deze passage.

gedachte komt echter niet sterk naar voren. In de regel wordt de dood van Jezus gezien als een feit dat door de Christen moet worden nagevolgd. De volgende plaatsen spreken voor zichzelf:

Eph. 1 1: Gij zijt navolgers van God, tot leven gekomen door het bloed van God.

Eph. X3: Laten we ons best doen navolgers te zijn van de Heere wie heeft meer onrecht geleden...

Rom. VI 3: Staat me toe navolger te zijn van het lijden van God.

Magn. V 2: door wie wij zijn leven niet bezitten als we niet vrijwillig sterven met het oog op zijn lijden.

Trall. XI 2: Door zijn kruis roept hij u, zijn ledematen, tot zijn lijden.

Philad. IV: Er is... één beker om zich met zijn bloed te verenigen.

De navolging van het lijden van Christus herinnert aan teksten uit het Nieuwe Testament, zoals Mk. 8, 34, Rom. 6 en Phil. 2, 5-11. Evenmin als bij Ignatius is hier het navolgen van Christus tot in de dood een doel. Het is het middel om deel te krijgen aan het leven van Christus. Het nieuwe leven door Christus is een gedachte die Ignatius' brieven geheel en al doortrekt. God openbaart zich als mens met het oog op 'de nieuwheid van het eeuwige leven' (Eph. XIX 3). Christus heeft de dood vernietigd (Eph. XIX 3) en het oude rijk ten onder gebracht (Eph. XIX 3, vgl. Magn. IX 1). Christus ontving zelf op zijn hoofd opdat de geur van de onvergankelijkheid zich in de kerk zou verbreiden (Eph. XVIII 1). De gemeente is tot leven gekomen (Eph. I 1). Door te sterven hoopt Ignatius tot God te komen (Rom. IV 1). Jezus Christus is ons onwankelbaar (Eph. III 2) of altijddurend leven (Magn. I 2). Het Evangelie is de voltooiing van de onvergankelijkheid (Philad. IX 2). De prijs die de Christen behaalt, is het eeuwig leven (Polyc. II 3).

Bij de bespreking van het martelaarschap is er reeds op gewezen dat Ignatius sterk hangt aan de gedachte dat de mens lichamenlijk opstaat uit de dood (vgl. Smyrn. III 1). Zo wordt men bevrijdt uit de gevangenschap (Philad. VII1) en van de heerser van deze wereld (dpxwv tou alcovog toutou). Men ontvangt een nieuwe geboorte (Rom. V il) .

Uit deze Christologische formuleringen blijkt dat Ignatius ondanks zijn uitgangspunt van 'eenheid' tussen God en Christus toch vasthoudt aan de gedachte dat Jezus waarlijk mens is geweest. Zijn mensheid deelt echter volledig in de eenheid die in Jezus Christus aanwezig is. Door de gemeenschap met Jezus Christus komt de mens tot de 'eenheid' met God. Ook daarin deelt zijn lichaam. Voor zover het aardse gebonden is aan Christus of aan de gelovige, deelt het dus in het Goddelijk leven. Leraar en leerling In verband met de navolging waarover hiervoor werd geschreven spelen de begrippen leraar en leerling een rol. Als degenen die men behoort na te volgen is Christus de Leraar: 'Er is één Leraar' (Eph. XV 1). Men volhardt 'om leerlingen te blijken van Jezus Christus, onze enige Leraar' (Magn. IX 1.)

Omdat Ignatius op weg is naar het martelaarschap wordt het woord leerlingen vooral in verband gebracht met het navolgen van Christus in de dood. Dit neemt niet weg dat de gehele gemeente bestaat uit leerlingen. De bisschoppen en de vooraanzittenden zijn voorbeeld van en 'onderwijs' in de onvergankelijkheid (Magn. V 12). Dit onderwijs strekt zich uit over het gehele leven van de gelovige. Ignatius weet dat hij pas werkelijk leerling is als zijn leven bekroond is met het martelaarschap (Eph. 1 2; Magn. IX 1, X 1; Trall. V 2; Rom. IV 2 en Polyc. VIII 1).

Uit de manier waarop over het leerling-zijn wordt gesproken blijkt dat men hier niet te maken heeft met een woord dat ligt in de intellectuele sfeer. Het hoort thuis in Ignatius' opvattingen over de navolging. Men is leerling door een bepaalde manier van leven, die in overeenstemming is met het leven van Christus.

De twee werelden

De 'eenheid' die ontstaat doordat de mens als leerling of navolger van Christus een bepaalde manier van leven kiest, heeft tot gevolg dat Ignatius kan spreken over twee 'werelden'. Door de gemeenschap met Christus is men onttrokken aan de macht van de heerser van de wereld (Eph. XVII 1, XIX 1; Magn. I 2; Trall. IV 2; Rom. VII 1; Philad. VI 2). Deze tracht de mens gevangen te houden (Eph. XVII 1). Men moet hem ontvluchten (Philad. 12; Magn. 12). De heerser van de wereld wil de op God gerichte plannen van de mens te niet doen (Rom. VI 1).

De mens kan dus staan onder de heerschappij van God of onder die van de heerser van de wereld of de duivel. Deze twee werelden hebben niets met elkaar te maken. Ze zijn zover van elkaar verwijderd dat de wereld van de duivel geen enkele kennis heeft van wat in de andere wereld plaats vindt. De geboorte en de dood van Christus waren voor de heerser van de wereld verborgen (Eph. XIX). Hij die opgenomen is in de andere wereld ziet meer dan wat voor iedereen zichtbaar is. Hij heeft inzicht in de hemelse dingen zoals de rangorde van de engelen (Trall. V 2, vgl. Eph. XXI).

Als Ignatius wil laten zien hoe de gelovige leeft, werkt, spreekt en sterft in de wereld van God gebruikt hij telkens de uitdrukking 'volgens God' (Magn. I 1, XIII 1; Trall. I 1; Philad. IV; Polyc. V 2) en 'volgens Christus' (Magn. VIII 2; Philad. III 2). Het is soms moeilijk om deze inhoudsvolle uitdrukkingen in het Nederlands weer te geven. Soms moet men vertalen 'volgens de wil van God' of 'volgens Gods bedoelingen'. Deze vertalingen geven echter een beperking aan dit woord, omdat het wil laten zien dat iets of iemand geheel in overeenstemming is met wat daarvan of wat van hem verwacht wordt als behorend tot Gods wereld. Een andere manier om de innige verbondenheid van de gelovige met God aan te duiden vindt plaats door middel van de woorden 'leven naar de Geest' of 'de dingen van de Geest doen' (Eph. VIII 2).

In dit verband komt Ignatius tot de merkwaardige allegorie over het bouwwerk waarin de gelovigen stenen zijn, het kruis een hijskraan en de kabel waarmee de stenen worden opgetrokken, de Heilige Geest (Eph. IX 1). Men ziet hoe de Heilige Geest de verbinding legt tussen God en mens. De eenheid tussen Christus en de gelovige wordt verder nog uitgedrukt door te zeggen dat Christus in de gelovige leeft. Hij is drager van Christus (Eph. IX 2, XV 3; Magn. V 2, X 1; Rom. VI 3). Ignatius noemt zichzelf in de praescripten van zijn brieven telkens Theophoros': drager van God.

Uit deze gegevens blijkt dat Ignatius, uitgaande van de 'eenheid' die God met de gelovige en zijn gemeente bewerkstelligt, komt tot een opvatting volgens welke het gehele leven van de gelovige en gemeente is opgenomen in de wereld van God. Hierin deelt het leven, het werk en het lichaam van de gelovige. Wat er verder in de gemeente plaats vindt, zoals de eucharistie, is Goddelijk. Het behoort althans tot die andere wereld. Het brood kan vlees van Jezus Christus genoemd worden (Smyrn. V III). Dit brood is niet meer het menselijke brood, maar

is het geneesmiddel van de onsterfelijkheid en tegengif tegen de dood. Conclusie Ignatius is begonnen met de stelling dat de ene God een eenheid is. Als Hij zich openbaart verdeelt hij zich niet maar komt zijn eenheid aan het licht. Dit gebeurt in Jezus Christus. Hij wordt zichtbaar, tastbaar en kan lijden door zich te hullen in het menselijk vlees.

Dit is voor Ignatius van enorme betekenis. God betreft namelijk op die manier het geschapene in zijn eenheid. Het eindige deelt in het oneindige. Dit breidt zich nog verder uit als er een gemeente wordt gevormd, het lichaam van Christus (Smyrn. I 2). Nu gaan ook mensen delen in de eenheid van God. Dit heeft tot gevolg dat ze ontrukkt zijn uit de macht van de heerser van deze wereld en dat ze delen in het leven van God. Ze worden teruggebracht tot de eenheid. Men kan er over speculeren of deze gedachte nog bijbels is.⁸²

Als men vergelijkingen wil treffen dan is de overeenstemming met het Evangelie van Johannes het grootst. Ook daar speelt het leven een grote rol. Ook daar gaat het om de gemeenschap met de ene God en ontstaat een scherpe scheiding tussen de gemeente en de wereld, tussen licht en duisternis, waarheid en leugen. In de strijd met de ketterij heeft Ignatius echter aan deze gedachte een diepe zin gegeven. Hij is in staat geweest de volle betekenis te laten zien van het feit dat het Woord vlees werd. Hij heeft laten zien dat deze gedachte niet behoeft te leiden tot een theologie waarin het geschapene als iets vergankelijk moet worden afgeschreven, maar dat ze juist voluit kan nadenken over de betekenis van de menswording. Voor het docetisme is in deze redenering geen plaats.

Verder verschaft deze theologie een machtig wapen in de handen van hen die zich tegen de scheuringen keerden. Ignatius wordt niet moe te zeggen dat de eenheid tot uitdrukking komt in eendrachtigheid. Bij een dergelijke gedachtengang is een gescheurde kerk zonder meer onmogelijk. God kan nu eenmaal niet twee verschillende kerken in zijn eenheid betrekken. Het is nu ook wel duidelijk waarom Ignatius zo weinig aandacht wijdt aan de traditie. De gemeente leeft niet vanuit het verleden of van wat uit het verleden is overgeleverd. Ze leeft hier en nu in de eenheid met God. Die beleeft ze in een eendragtige kerk, rondom de ene bisschop en de ene eucharistie waarin ze deelt in het hemels voedsel. Het enige wat een systematische geest van deze theologie kan zeggen is dat ze vrijwel geen oog heeft voor fijne onderscheidingen. In de eenheid van God waarin Christus, de bisschop en de gemeente delen, vallen de grenzen wel eens weg. Dit nadeel weegt echter nauwelijks op tegen de grote voordelen die deze theologie in de praktijk bood. Het is een theologie die niet verzandde in een woordenstrijd met de ketteren, maar die uit de volheid van haar overtuiging de ketteren terug kon roepen tot de eenheid van de kerk.

⁸² Zie voor het tegendeel H. Schlier, *Religionsgeschichtliche Untersuchungen zu den Ignatiusbriefen*, Giessen 1929. Een genuanceerder beeld geeft Bartsch, o.c.

Deel II

VERTALING MET AANTEKENINGEN

INLEIDING OP DE VERTALING

De Griekse tekst van de apostolische vaders is slecht overgeleverd. Voor de brieven aan de Ephesiërs, Magnesiërs, Tralliërs, Philadelphiërs, Smyrnaeers en Polycarpus is men afhankelijk van een handschrift uit de 11e eeuw (Codex Medicus Laurentianus 57, 7 in Florence). Voor de brief aan de Romeinen gebruikt men een handschrift uit de 10e eeuw (Codex Paris. Graece Nr. 1457 in Parijs).

Er zijn wel andere handschriften maar vele hebben een bewerkte tekst van de zeven brieven terwijl hieraan nog zes onechte zijn toegevoegd. Deze bewerking moet in de vierde eeuw hebben plaats gevonden. Ze gaat dus terug op een tamelijk oude tekst van de brieven. Daarom is deze bewerking nog wel van belang voor een reconstructie van de oorspronkelijke tekst. Maar het blijft moeilijk een algemeen aanvaardbare tekst voor deze brieven vast te stellen. In deze vertaling is de Griekse tekst gevolgd zoals die is te vinden in de uitgave van Funk-Bihlmeyer, *Die apostolischen Väter*, Tübingen 1924. Deze tekst wijkt weinig af van de recente uitgave van J. A. Fischer, *Die Apostolischen Väter*, in: *Schriften des Ur-Christentums I*, Darmstadt 1964.

Met de overlevering van de brief van Polycarpus is het al evenmin goed gesteld. Een Griekse tekst is slechts aanwezig voor de hoofdstukken I tot en met IX. Voor de rest is men afhankelijk van de Latijnse vertaling van de brief. Hoofdstuk XIII is weer in het Grieks aanwezig omdat het is geciteerd door Eusebius, *Hist. Eccles.* III 36 14-15.

Het Martelaarschap van Polycarpus is uit enige late handschriften bekend. Een belangrijke getuige voor de tekst is Eusebius omdat hij de hoofdstukken I tot en met VIII gedeeltelijk citeert en de hoofdstukken VIII tot en met XIX letterlijk weergeeft in *Hist. Eccles.* IV 15. Ook voor deze geschriften is de tekst van Funk-Bihlmeyer gevolgd.

De vertaling van Ignatius biedt tamelijk veel moeilijkheden. Dit is gedeeltelijk te wijten aan de omstandigheid dat Ignatius de brieven onder grote spanning heeft geschreven. Vaak worden gedachten opgenomen die niet verder worden uitgewerkt. Vele zinnen lopen niet. De praescripten van de brieven vertonen een opeenhoping van adjectieven die het zicht op het geheel dreigen te benemen. Ignatius vertoont verder een voorkeur voor samengestelde woorden zoals prijzenswaardig, Gode waardig, waardig bewonderd te worden en dergelijke die meestal in het Nederlands omschreven moeten worden wat de zinsbouw niet ten goede komt. Terecht zegt Fischer over zijn vertaling in het Duits dat die niet duidelijker kan zijn dan het oorspronkelijke.⁸³

Toch is gestreefd naar een zo dragelijk mogelijk Nederlands. De schrijver is zich echter wel bewust dat deze, zoals elke vertaling, voor verbetering vatbaar is.⁸⁴

⁸³ Fischer, o.c. 121.

⁸⁴ Voor een vertaling in het Nederlands kan men ook raadplegen D. Franses, *De Apostolische Vaders*, Hilversum 1941. De uitgebreidste commentaren zijn van J. B. Lightfoot, *The Apostolic Fathers*, Part II: S. Ignatius and S. Polycarp, vol. I, London 18892 en W. Bauer, *Die Briefe des Ignatius von Antiochien und der Polycarpbrief*, in: *Handb. z. Neuen Testam., Ergänzungsband: Die Apostolischen Väter II*, Tübingen 1920.

I. DE BRIEF VAN IGNATIUS AAN DE EPHESIËRS

Ignatius, ook wel genoemd Theophoros,¹ groet van ganser harte in Jezus Christus en in vlekkeloze vreugde de prijzenswaardige gemeente van Ephese in Asia, die gezegend is met grootheid door de volheid van God de Vader, van eeuwigheid voorbestemd om altijd te zijn tot blijvende luister, onveranderlijk, verenigd en uitverkoren tot waarachtig lijden naar de wil van de Vader en Jezus Christus, onze God.²

I. Ik heb met blijdschap gehoord dat u zich in God een naam gemaakt hebt, een naam die zeer geliefd is en die u bezit door een oprechte natuur in overeenstemming met het geloof en de liefde in Christus Jezus, onze Verlosser. Immers, gij zijt navolgers van God, tot leven gekomen door het bloed van God en gij hebt het werk dat daarmee in overeenstemming is, volledig uitgevoerd.

2. Ja, u hebt zich gehaast mij te komen opzoeken toen u hoorde dat ik wegens de Naam,³ die we beiden dragen, en wegens de hoop weggevoerd werd uit Syrië en toen u vernam dat ik mijn verwachting stelde op uw gebed in Rome tegen de wilde beesten te mogen vechten om zo een leerling te mogen zijn.⁴

3. Zo heb ik in de naam van God uw gehele groep ontvangen in de persoon van Onesimus wiens liefde onbeschrijflijk is, uw aardse bisschop. Ik hoop dat u hem lief hebt in overeenstemming met wat Christus vraagt en dat u allen op hem lijkt. Geprezen is Hij die u waardig keurt zo'n bisschop te bezitten!

II. Met betrekking tot Burrus, uw diaken naar Gods wil en geprezen in alles, ik verlang dat hij tot eer van u en van de

1 Misschien een naam die Ignatius zichzelf heeft gegeven, vgl. Eph. IX 2: 'dragers van G o d . . . dragers van Christus'. Christus lijdt in de martelaar, zie Eusebius, Hist. Eccl. V 1 23.

2 In een praescript komen een aantal woorden voor die ook aan het begin van Eph. staan: gezegend Eph. 1, 3, grootheid Eph. 1, 9, volheid Eph. 1, 10 en 23, voorbestemd Eph. 1, 5 en 11, tot (blijvende) luister Eph. 1, 6, 12 en 14, uitverkoren Eph. 1, 14. Dit vindt zijn oorzaak in een gemeenschappelijke (liturgische?) terminologie. Christus als God ook in Rom. XVIII 2; Rom. Praescr. III 3, VI 3; Polyc. V III 3 en andere plaatsen.

3 De Naam van Christus. Of Ignatius enkel op de 'Naam' is veroordeeld is de vraag, zie p. 44-45. Vgl. ook Hand. 5, 41.

4 Ignatius is nog niet ten volle een discipel voor hij de marteldood heeft ondergaan, vgl. Rom. V 3; Magn. IX 1; Trall. V 2; Polyc. VII 1.

bisschop bij mij mag blijven. Dit geldt ook van Crocus, God en u waardig, die ik heb ontvangen als een toonbeeld van uw liefde en die me in alles verkwikt heeft de Vader van Jezus Christus moge hem evenzo verkwikken samen met Onesimus, Burrus, Euplus en Fronto. In hen allen zag ik uw liefde.

2. Ik hoop mij altijd in u te verheugen, voorzover ik daartoe waardig ben. U behoort Jezus Christus op alle mogelijke manieren te verheerlijken, daar hij ook u verheerlijkt heeft opdat u samen verenigd in onderworpenheid aan de bisschop en het college van oudsten in alles geheiligd moogt zijn.

III. Ik draag u niets op alsof ik iets beteken. Ook al ben ik gevangen wegens de Naam, toch ben ik niet volmaakt in Jezus Christus. Ik sta nog aan het begin van mijn discipelschap en ik spreek tot u als tot mijn medeleerlingen. Ik behoor immers door u gezalfd te worden met geloof, vermaning, volharding en geduld.⁵

2. Daar de liefde mij echter niet toestaat over u te zwijgen, nam ik mij voor u te vermanen in overeenstemming met Gods wil te leven. Jezus Christus, ons onwankelbaar leven, is toch de wil van de Vader. Zo leven ook de bisschoppen die tot in de verste landen zijn aangesteld,⁶ naar de wil van Jezus Christus.

IV. Daarom behoort u naar de wil van de bisschop te leven. Dit doet u trouwens al. Uw college van oudsten die hun naam waardig dragen en ook als geheel Gode waardig zijn, is zo harmonieus met de bisschop verbonden als de snaren met de cithar. Zo wordt door uw eensgezindheid en eenstemmige liefde Jezus Christus bezongen.

2. Ook moet u stuk voor stuk een koor vormen opdat u eenstemmig van gezindheid eendrachtig de toonhoogte overneemt van God en als met één stem door Jezus Christus een lied aanheft voor de Vader. Dan zal Hij naar u luisteren en door uw goede daden zal Hij weten dat u leden bent van zijn Zoon. Het is dan ook goed dat u in onberispelijke eendrachtigheid leeft⁷ opdat u ook

5 Het is mogelijk dat Polycarpus denkt aan de zalving van de kampvechter voor de strijd.

6 Uit de brieven is op te maken dat in Antiochië en Klein-Azië bisschoppen waren. Opvallend is dat in de brief van Polycarpus niet over een bisschop wordt gesproken. Daarentegen wel over oudsten en diakenen in V 2 en VI 1.

7 Eendrachtigheid (év ó x rj;) is hetgeen zichtbaar wordt van de 'eenheid' (fv«>o i;); zie p. 66-67 en 74-75. 80 altijd deel aan God hebt.

V. Als ik in korte tijd al zo'n nauwe omgang met uw bisschop had en dat niet in de gewoon menselijke sfeer, maar door middel van een geestelijke band hoeveel te meer prijs ik u gelukkig dat u een band met hem hebt die gelijk is aan die van de kerk met Jezus Christus en die van Jezus Christus met de Vader. Zo stemt alles in eendrachtigheid samen.

2. Laat niemand zich vergissen. Als een mens niet binnen de offerplaats is⁸ dan ontgaat hem het brood van God. Als immers het gebed van een of twee mensen al een zo grote kracht heeft, hoeveel dan wel de bede van de bisschop en de gehele gemeente!

3. Wie niet naar de bijeenkomst gaat is zonder meer trots en veroordeelt zichzelf. Er staat toch geschreven: 'God weerstaat de hoogmoedigen'.⁹ Laten we ons daarom inspannen de bisschop niet te weerstaan. Dan zijn we mensen die zich aan God onderwerpen.¹⁰

VI. En hoe meer we de bisschop zien zwijgen des te meer moet men eerbied voor hem hebben. Immers ieder die de Meester van het huis aanstelt om zijn huis te beheeren moet u ontvangen als degenen die hem gezonden heeft.¹¹ Het is duidelijk dat men de bisschop als de Heere moet beschouwen. 2. Onesimus is zelf ook vol lof over uw gedisciplineerde houding in God. U leeft namelijk allen overeenkomstig de waarheid en er is onder u geen enkele scheuring. Integendeel, u luistert naar niemand anders dan naar Jezus Christus die in waarheid tot u spreekt.

VII. Sommigen hebben de gewoonte met boosaardig bedrog de Naam met zich mee te dragen.¹² Tegelijk doen ze dingen die Gode onwaardig zijn. U moet voor deze mensen uit de weg gaan als voor wilde beesten. Het zijn dolle honden die in het geheim bijten. U moet zich voor deze mensen wachten als voor hen die een moeilijk te genezen ziekte hebben.

2. Er is één arts, vleeselijk en geestelijk, geboren en ongeborn, God in het vlees gekomen, in de dood waarachtig levend, zowel

8 Vgl. Trall. V II 2. Bedoeld is de gemeente.

9 Vgl. Spr. 3, 34; Jac. 4, 6 en 1 Petr. 5, 5.

10 Duidelijk is hier de bisschop de vertegenwoordiger van God op aarde.

11 Vgl. Mt. 10, 40; Mk. 9, 37 en Joh. 13, 20.

12 Men heeft hier te doen met rondreizende propagandisten met een afwijkende leer. 81 van Maria als uit God afkomstig, eerst onderworpen aan het lijden, toen niet meer in staat te lijden: Jezus Christus onze Heer.

VIII. Laat niemand u verleiden, zoals u zich ook niet verleiden laat omdat u geheel en al het bezit bent van God. Wanneer er namelijk geen enkele twistzaak onder u is die u lijden kan berokkenen, dan leeft u naar Gods wil. Ephesiërs, gij die een door de eeuwen heen beroemde gemeente vormt, als een dienaar (of: zoenoffer)¹³ draag ik mezelf aan u op.

2. De mensen die leven naar het vlees kunnen de dingen van de Geest niet doen noch omgekeerd. Zo kan het geloof niet doen wat het ongeloof doet en omgekeerd. Wat u echter naar het vlees doet is geestelijk, want u doet alles in Jezus Christus.¹⁴

IX. Ik weet dat sommigen van elders komen en rondreizen met een verkeerde leer. U hebt hun niet toegestaan onder u het woord te verbreiden. U hebt uw oren dichtgestopt om te voorkomen dat het door hen verbreide woord door u zou worden opgevangen. Stenen als gij zijt van de tempel van de Vader, gereedgemaakt voor het bouwwerk van God de Vader, omhooggehesen door de hijskraan, namelijk het kruis. Hierbij gebruikt u de Heilige Geest als kabel, uw geloof trekt u omhoog, de liefde is de weg die naar God leidt.¹⁵

2. Allen bent u samen op weg, dragers van God, dragers van de tempel,¹⁶ dragers van Christus, dragers van het heilige, geheel en al bedekt met het sieraad dat bestaat uit de geboden van Jezus Christus. Daarom verheug ik mij dat ik waardig ben u in een brief toe te spreken en geluk te wensen met het feit dat u met het oog op een ander leven niets dan alleen God lief hebt.

X. Bidt voortdurend¹⁷ voor de anderen. Er is immers voor

¹³ Het woord nee'uinifia komt ook voor in XVIII 1. In de zin van 'vuil', 'afval' in 1 Kor. 4, 13, in die van 'zoenoffer' in Tob. 5, 19. Uit de eerstgenoemde betekenis is 'dienaar' afgeleid.

¹⁴ Vgl. Rom. 8, 5-6.

¹⁵ Uitgangspunt is de voorstelling van de gemeente als bouwwerk, vgl. 1 Petr. 2, 5; Eph. 2, 21-22. Daarin zijn de leden van de gemeente de stenen (1 Petr. 2, 25). Deze uitwerking moet van Ignatius zelf afkomstig zijn.

¹⁶ Misschien is hier gedacht aan de zilversmeden van Ephese die beeldjes van de godin Artemis maakten (vgl. Hand. 19, 24). Toch ligt de uitdrukking in dit verband voor de hand. ¹⁷ Vgl. 1 Thess. 5, 17.

hen hoop op bekering zodat ze bij God kunnen komen. Geeft hun de mogelijkheid dat ze, al is het uit uw werken, door u onderwezen worden.

2. Weest zachtmoedig tegenover hun toorn, nederig tegenover hun grootspraak, stelt uw gebed tegenover hun lasterpraat, weest onwrikbaar in het geloof tegenover hun dwaalleer, weest rustig tegenover hun woede en doet geen pogingen hen na te doen.

3. Laten we hun broeders blijken te zijn door onze welwillendheid. Laten we ons best doen navolgers te zijn van de Heere wie heeft meer onrecht geleden, wie is meer verlaten geweest, wie meer veracht opdat geen enkel gewas van de duivel¹⁸ onder u blijkt te bestaan. Integendeel, blijft standvastig in de reinheid en de bezonnenheid die in Jezus Christus wordt gevonden, zowel naar het vlees als naar de Geest. XI. Het is het eind der tijden. Laten we ons daarom schamen en eerbied hebben voor Gods geduld opdat die ons niet in het oordeel brengt. We moeten namelijk of het komende oordeel vrezen of de nu aanwezige genade

liefhebben. Een van twee, als we maar in Christus Jezus blijken te streven naar waarachtig leven.

2. Houdt niets voor betamelijk buiten hem in wie ik de boeien ronddraag, de geestelijke parels,¹⁹ waarin ik op grond van uw gebed moge opstaan. In die opstanding hoop ik altijd te delen opdat ik mede-erfgenaar blijke te zijn van de Ephesiërs, Christenen die altijd al met de apostelen²⁰ overeenstemden waar 't ging om de kracht van Jezus Christus.

XII. Ik weet wie ik ben en aan wie ik schrijf. Ik ben een veroordeelde, maar aan u is barmhartigheid bewezen. Ik ben in gevaar, u bent stevig verankerd.

2. Langs u loopt de weg van hen die door de dood heen tot God worden opgenomen. U bent mede-ingewijden van Paulus, de geheiligde, die getuigenis heeft afgelegd, de prijzenswaardige in wiens voetspoor ik moge blijken te gaan, wanneer ik voor God verschijn.²¹

18 Vgl. Mt. 13, 25 en 38.

19 Vgl. Polyc., ad Phil. I 1.

20 Het is mogelijk dat Ignatius in het bijzonder denkt aan Paulus en Johannes, maar hij kan ook bedoelen dat de gemeente in overeenstemming leeft met het apostolisch getuigenis. ²¹ Het woord 'mede-ingewijde' stamt uit de mysteriereligiës. Ignatius weet van de dood van Paulus. Bedoelt Ignatius dat ook Paulus via Ephese de dood tegemoet is gegaan? Paulus was voor het laatst in Ephese aan het begin van zijn derde zendingsreis (Hand. 20, 1-2). Vgl. ook 1 Tim. 1, 3 en 2 Tim. 1, 18. ⁸³

Paulus is het die in elke brief aan u denkt in Jezus Christus.²²

XIII. Spant u in vaker samen te komen voor de eucharistie van God en de lofprijzing.²³ Want als u vaak samenkomt worden de machten van de satan vernietigd en wordt het verderf dat hij brengt krachteloos door uw eendrachtig geloof. 2. Niets gaat boven vrede, waarin alle strijd van hemelingen en aardebewoners ten onder gaat.

XIV. Van deze dingen ontgaat u niets als u in Jezus Christus volmaakt bent in geloof en liefde die begin en einde zijn van het leven: het geloof is het begin en de liefde is het einde. Die twee tot één verenigd is God. Al het andere dat leidt tot het schone en goede²⁴ komt hieruit voort.

2. Wie tot geloof gekomen is, zondigt niet en die liefde bezit, haat niet. De boom is bekend aan zijn vrucht.²⁵ Zo vallen ook zij die belijden van Christus te zijn op door hun werken. Nu gaat het niet om de belijdenis maar of iemand tot het einde toe in de kracht van het geloof blijkt te staan.

XV. Het is beter te zwijgen en iets te betekenen dan te spreken en niets te zijn. Het is een schone taak te onderrichten als men doet wat men zegt. Er was één leraar die sprak en het geschiedde, maar ook wat hij zwijgend heeft gedaan was waardig aan de Vader.²⁶

2. Die het woord van Jezus werkelijk bezit kan om volmaakt te zijn ook naar zijn stil-zijn luisteren. Zo handelt hij door zijn spreken en wordt hij gekend door zijn zwijgen.

3. Niets is voor God verborgen, zelfs het verborgene in ons is in zijn nabijheid. Laten we allen doen alsof hij in ons woont, opdat wij zijn tempels zijn en hij onze God is, die in ons woont. Dat is ook zo en hij zal voor onze blik verschijnen, wanneer we hem werkelijk liefhebben.

XVI. Mijn broeders, vergist u niet.²⁷ Wie het 'huis'

22 Paulus vermeldt de stad Ephese in 1 Kor. 15, 32 en de gemeenten in Asia in Rom. 16, 5 en 1 Kor. 16, 8 (Ephese) en 19. De Brief aan de Ephesiërs is niet aan de gemeente in Ephese gericht. Zie verder 1 Tim. 1, 3; 2Tim. 1, 18 en 4, 12.

23 Eucharistie kan vertaald worden met 'dankgebed', maar dit ligt niet voor de hand, zie ook Philad. IV 1 en Smyrn. VII 1, VII 1. 24 xu. (>x<ivuötu is een woord uit de Griekse wereld, maar komt ook voor in IV Makk. 1, 10; 3, 18 en andere plaatsen.

23 Vgl. Mt. 12, 33 en Lk. 6, 44. 26 Men kan hier denken aan de lijdensgeschiedenis, vgl. Mk. 14, 61; Mt. 26, 63; 27, 14; Lk. 23, 9 en Joh. 19, 9. 27 Vgl. 1 Kor. 5, 9.

verwoesten zullen het rijk van God niet erven.²⁸ Indien zij sterven die dit doen aan het lichaam, hoeveel te meer als iemand het geloof in God waarvoor Christus is gekruisigd door middel van een slechte leer vernielt. Zo iemand zal met die naar hem luistert besmeurd en wel verdwijnen in het onuitblusbare vuur.

XVII. Daarom ontving de Heere zelf op zijn hoofd, opdat hij de geur van de onvergankelijkheid in de kerk kon verspreiden.²⁹ Laat u niet zalven met de onwelriekende geur van de leer van de heerser van deze wereld³⁰ opdat die u niet als gevangenen wegvoert uit het leven dat u wacht.³¹

2. Waarom worden we niet allen wijs door de kennis ter harte te nemen van God die bestaat in Jezus Christus? Wat is het dwaas verloren te gaan onkundig van de genade die de Heere in waarheid heeft gezonden!

XVIII. Mijn geest is een dienaar (of: offer)³² van het kruis dat voor de ongelovigen een reden is tot ondergang, maar dat voor ons is redding en eeuwig leven. Waar is de wijze, waar is de onderzoeker, waar kunnen de zogenaamde verstandigen trots op zijn?³³

2. Onze God immers, Jezus de Christus, werd ontvangen door Maria naar Gods bestel uit het nageslacht van David en de Heilige Geest. Hij werd geboren en gedoopt opdat hij door het lijden het water zou reinigen.³⁴

XIX. De maagdelijkheid van Maria echter en het vóórtbrengen van Jezus bleef de heerser van de wereld verborgen. Dit geldt ook voor de dood van de Heer: drie uitgeschreeuwde geheimenissen die in de stilte van God werden volbracht.³⁵

28 Het 'huis' is het lichaam, vgl. 2 Kor. 5, 1. Zie ook 1 Kor. 6, 9-10.

29 Men kan hier denken aan de zalving van Jezus in Joh. 12, 1-3 (vgl. Mt. 26, 6-13 en par.). In Ir., adv. Haer. III 11 8, wordt gezegd dat de Evangelieën 'overal de geur van de onvergankelijkheid verspreiden', vgl. 2 Kor. 2, 14-16.

30 De 'heerser van de wereld' als in Joh. 12, 31; 16, 11; 1 Kor. 2, 6 en Eph. 2, 2. Ook in Magn. I; Philad. VI; Trall IV en Rom. VII.

31 Vgl. Eph. 4, 8.

32 Zie Eph. V III 1.

33 Vgl. 1 Kor. 1, 20.

34 Zie p. 70. De nadruk ligt hier wel op het feit dat Jezus door zijn lijden het water heeft gereinigd. Door zijn dood maakt Jezus de doop mogelijk, vgl. Joh. 19, 34: bloed en water stroomt uit de zijde van Jezus. 35 De 'heerser van deze wereld' doorziet niet wat God doet, vgl. 1 Kor. 2, 8 en Just., Apol. I 54-60. Over Gods zwijgen voor de openbaring in Jezus Christus, zie Rom. 16, 25; Eph. 3, 9 en Magn. V III 2.

2. Hoe werd hij aan de wereldmachten getoond? Een ster scheen aan de hemel, schitterender dan andere sterren³⁶ en zijn licht was onuitsprekelijk en zijn nieuwheid wekte bevreemding

en alle andere sterren met de zon en de maan begonnen een reidans om de ster. Deze wierp zijn licht over alles uit. Er was ontsteltenis over de vraag waar de nieuwheid vandaan kwam die van hen verschilde.

3. Daarom werd alle toverij en alle gebondenheid aan het kwade verdelgd. De onwetendheid werd vernietigd,³⁷ het oude rijk ging ten onder toen God zich als mens openbaarde met het oog op de nieuwheid van het eeuwig leven. Toen begon wat bij God was voorbereid. Zo kwam alles in beroering³⁸ daar de verdelging van de dood werd bewerkt.³⁹

XX. Indien Jezus Christus het mij vergunt door uw gebed en het ook overeenkomstig zijn wil is, zal ik in een tweede brief die ik van plan ben u te sturen duidelijk maken wat ik hier begonnen ben. Ik hoop dan namelijk meer te schrijven over het heilsplan aangaande de nieuwe mens Jezus Christus, dat zichtbaar werd in zijn geloof, zijn liefde, zijn lijden en opstanding.

2. Dit vooral als de Heere mij zal openbaren dat u stuk voor stuk samen bijeenkomt op grond van de genade wegens zijn Naam in één geloof en in Jezus Christus die naar de mens uit het geslacht van David stamt, Zoon des Mensen en Zoon van God om in gehoorzaamheid aan de bisschop en het college van oudsten met ongedeelde toewijding één brood te breken.⁴⁰ Dat is het geneesmiddel tot onsterfelijkheid, tegengif tegen de dood,⁴¹ ja, leven in Jezus Christus voor altijd. XXI. Ik ben een losprijs⁴² voor u en voor hen die u tot eer

36 Zie p. 70 en Protev. Jacobi 2 en Clem. v. Alex., Exc. e Theod. 74.

37 Zie Hand. 17, 30; Eph. 4, 18 en 1 Petr. 1, 14.

38 Vgl. Protev. Jacobi 2 XXI, over het tumult in Bethlehem bij de komst van de wijzen.

39 In Trall. IX 1 staat dat Jezus stierf terwijl hemelse, aardse en oneraardse machten toekeken (vgl. 1 Tim. 3, 16). Ook in dit stuk wordt (vgl. Mt. 2, 2) de kosmische heerschappij tot uitdrukking gebracht. Hij staat boven de hemelse machten (vgl. Kol. 1, 15-16) en zo boven de magie (vgl. Exc. e Theod. 72, ed. Sagnard, in: Sources Chrét., p. 195-196).

40 Vgl. Eph. 4, 5 en Philad. IV.

41 Deze opvatting is direct af te leiden uit Joh. 6, 33, 48, 50-51 en 54. Zie ook «öuvuoïu in: Theol. Wörterbuch III p. 24 (Bultmann).

42 Ignatius sterft plaatsvervangend voor de gemeente, zie p. 45-45 en Smyrn. X 2 en Polyc. II 3.

van God naar Smyrna hebt gezonden. Vandaar schrijf ik u met dank aan de Heer, terwijl ik aan u en Polycarpus mijn Hef de betuig. Gedenk mij, zoals ook Jezus Christus u gedenkt.

2. Bidt voor de gemeente in Syrië vanwaar ik geboeid naar Rome wordt gevoerd. Ik, de minste van die daar geloven, moge waardig bevonden worden tot eer van God te zijn. Vaart wel in God de Vader en in Jezus Christus, onze gemeenschappelijke hoop.

II. DE BRIEF VAN IGNATIUS AAN DE MAGNESIËRS

Ignatius, ook wel genoemd Theophoros, aan haar die gezegend is met genade van God de Vader in Christus Jezus onze Verlosser, in wie ik haar groet, namelijk de gemeente in Magnesia aan de rivier de Maj ander en in wie ik van ganser harte mijn beste wensen overbreng in God de Vader en in Jezus Christus.

I. Daar ik de vastheid van uw liefde ken, die is naar de wil van God,¹ verheug ik mij dat ik me heb voorgenomen u in Jezus Christus toe te spreken.

2. Nu mij de waardigheid te beurt is gevallen een Gode zeer waardige naam te dragen prijs ik de kerken in de boeien die ik meedraag. Ik wens hun toe dat ze één zijn als het vlees met de Geest van Christus,² ons altijddurend leven, één als het geloof met de liefde die niets te boven gaat, en bovenal één als Jezus met de Vader. In Hem zullen wij tot God komen wanneer we elke bedreiging van de heerser van deze wereld verdragen en ontvluchten.

II. Daar ik waardig³ werd bevonden u te aanschouwen in de persoon van Danas, uw Gode waardige bisschop, van Bassus uit de groep van de waardige oudsten, Apollonius en mijn medeslaaf, de diaken Zotion, over wie ik me moge verheugen daar hij zich onderwerpt aan de bisschop als aan de genadegave van God en aan het college van oudsten als aan de wet van Jezus Christus..⁴ III. U behoort echter geen misbruik te maken van de leeftijd van de bisschop. Integendeel, u moet hem naar de kracht die God de Vader schenkt alle hoogachting bewijzen. Dit heb ik overigens ook vernomen van de heilige oudsten die zijn opvallende jeugdige leeftijd niet misbruikt hebben, maar die verstandig als ze in God zijn met hem instemmen. Maar dit geldt niet zo zeer hem als wel de Vader Jezus Christus, de

¹ Naar de wil van God is een vertaling van $\xi\tau\iota\sigma\tau\epsilon\iota\sigma\tau\epsilon\iota\sigma$ « öfón Vgl. Magn. X III 1; Trall. 1 1; Phiïad. IV; Polyc. V 2; $\chi\rho\iota\sigma\tau\acute{o}\varsigma$ Tnooüv in Magn. VIII 2 en Philad. III 2.

² Misschien moet men vertalen: 'naar vlees en geest met Christus . . vgl. Rom. Praescr. en Magn. X III 1.

³ Zo ook in Eph. IX 2, XXI 2 en Rom. I 1.

⁴ De zin breekt hier af. De gedachtengang is onderbroken door de woorden 'daar hij zich onderwerpt aan de bisschop'. Op dit punt gaat Ignatius in III door.

Bisschop van allen.⁵

2. Uit eerbied voor Hem die ons lief heeft past het dat men hem gehoorzaamt zonder enige achterbaksheid. Anders toch bedriegt u niet de zichtbare, maar de onzichtbare bisschop. In zo'n geval handelt men niet als mens tegenover mens, maar heeft men met God te doen die het verborgene kent.

IV. Men behoort daarom niet alleen Christen genoemd te worden⁶ maar het ook te zijn. Zo zijn er ook die de bisschop wel zo noemen maar alles buiten hem om doen. Deze mensen blijken mij geen goed geweten te hebben daar ze niet naar een vaste regel volgens voorschrift samenkomen.

V. Daar elke zaak een eind heeft en er twee tegelijk op handen zijn: de dood en het leven en ieder naar zijn eigen plaats gaat.⁷

2. Want zoals er twee munten zijn, een van God en een van de wereld, en beide hun eigen stempel opgedrukt hebben gekregen, de ongelovigen dat van de wereld en de gelovigen door liefde het stempel van God de Vader door Jezus Christus⁸ door wie we zijn leven niet bezitten als we niet vrijwillig sterven met het oog op zijn lijden...

VI. Daar ik nu in bovengenoemde personen de gehele groep⁹ gezien heb in het geloof en ik hen heb lief gekregen spoor ik u aan: spant u in alles in Goddelijke eensgezindheid te doen. Dit met de bisschop als voorzitter in de plaats^{9a} van God en met de oudsten op de plaats van de vergadering van de apostelen en met de diakenen die mij zo bijzonder na aan het hart liggen en die zijn toevertrouwd met de dienst van Jezus Christus. Hij was het die voor alle eeuwen bij de Vader was en die aan het eind is verschenen.

2. U allen die dezelfde Goddelijke

5 De bisschop neemt de plaats in van Jezus Christus. In Pol., ad Ph.il. V 2 is Christus de diaken van allen.

6 De naam 'Christen' werd voor het eerst gebruikt in Antiochië (Hand. 11, 26).

7 Weer een niet afgemaakte zin, die gevolgd wordt door een andere zin die weer niet loopt.

8 Christus is het x«eaxTrijp⁹ stempel van God, in Hebr. 1, 3. Dit stuk doet denken aan Exc. e Theod. 86 (ed. Sagnard, in: Sourc. Chrét., p. 211): '(De gelovige) draagt als inscriptie de naam van God''.

9 Hier als in Trall. V III 2 en Smyrn. V III 2 (daar vertaald als 'volk') wordt het woord jrt.r)^{9o}; gebruikt voor de gemeente, vgl. Hand. 4, 32; 5, 14, 16 en 6, 2, 5.

9a Sommige Hss hebben d e twiov, vgl. Trall. III 1. Apost. Constit. II 26 5-8: 'De diakenen moeten als beeld (d twiov) van de Heilige Geest bij u geëerd zijn . . . de oudsten moeten als beeld van de apostelen aanvaard worden . . . uw weduwen en wezen moeten als beeld van de offertafel beschouwd worden'.

levenswijze hebt ontvangen behoort elkaar te eerbiedigen. Niemand moet zijn naaste beschouwen alsof hij zo maar een mens is, maar hebt elkaar lief in Jezus Christus. Laat er niets onder u zijn dat u uiteen doet vallen, maar wordt één met de bisschop en de vooraanzittenden als voorbeeld van en onderwijs in de onvergankelijkheid.

VII. Zoals de Heere zonder de Vader niets deed omdat hij met hem verenigd was¹⁰ en dat geldt voor wat hij zelf verrichtte en voor wat hij deed door de apostelen zo moet ook u niets doen zonder de bisschop en de oudsten.¹¹ U moet niet proberen op eigen gelegenheid iets prijzenswaardigs te doen. Doet alles samen: één gebed, één smeekbede, één geest, één hoop in hef de en dat alles in vlekkeloze vreugde, dat is: Jezus Christus. Er bestaat niets beter dan hij.

2. Komt allen naar één tempel van God als tot één altaar, één Jezus Christus, die uit de ene Vader is gekomen, die met Eén is en naar Eén toeging.¹²

VIII. Laat u niet op een dwaalspoor leiden door afwijkende leeropvattingen of fabels van vroeger¹³ die nutteloos zijn. Als we namelijk nog steeds naar Joodse opvattingen¹⁴ leven dan spreken we openlijk uit dat we de genade niet ontvangen hebben.

2. De zeer Goddelijke profeten immers leefden in overeenstemming met Christus Jezus. Ze waren geïnspireerd door zijn genade en werden vervolgd om de ongelovigen volledig te overtuigen dat er één God is die zich openbaarde door Jezus Christus zijn Zoon.¹⁵ Hij is het Woord dat uit het zwijgen¹⁶ uitging, in alles welgevallig aan die hem zond.

IX. Indien zij die leefden onder een oude toestand tot nieuwe verwachting zijn gekomen en daarom de sabbat niet meer

⁰ Vgl. Joh. 5, 19, 30 en 8, 28. Evenals in Smyrti. III 3: fivoipévo.

¹¹ Apost. Constit. II 30 2: 'Want zoals Christus zonder de Vader niets doet, zo doet de diaken niets zonder de bisschop.'

12 Zie voor de nadruk op de 'eenheid' p. 66-67.

13 Dit doet denken aan 1 Tim. 1, 4.

14 x atd 'louöaiájíóv kan ook vertaald worden met 'in overeenstemming met het Jodendom'. Het zelfde woord in Philad.'VI 1 en M agn.X 3 tegenover xeumuvionó;

15 Vgl. ook Philad. V 2. Voor de Geest van Christus die in de profeten werkt, vgl. 1 Petr. 1, 10. Ignatius gebruikt een argument dat elders voorkomt tegen hen die het Oude Testament verwerpen, vgl. Tert., de praescr. X III 3, Ir. IV 20 4 en 33 9 en III Kor. Zie A. F. J. Klijn, The Apocryphal Correspondence between Paul and the Corinthians, in: Vig. Christ. 17 1963, p. 2-23. 16 Vgl. Eph. X IX 1.

houden maar de dag des Heeren^{16a} in acht nemen waarop toch ons leven opbloede door hem en zijn dood die ontkennen sommigen hoewel wij toch door dit mysterie tot geloof kwamen en wij hierdoor volharden om leerlingen te blijken van Jezus Christus onze enige Leraar 2. hoe zullen we dan buiten hem kunnen leven? De profeten die in de Geest zijn leerlingen waren verwachtten hem immers reeds als hun Leraar?¹⁷ Daarom is hij gekomen die zij terecht verwachtten en hij heeft hen vanuit de doden opgewekt.¹⁸

X. Laten we niet ongevoelig zijn voor zijn goedheid. Als hij immers tegen ons zal doen zoals wij handelen dan bestaan we niet meer. Daarom laten we, nu we zijn leerlingen zijn geworden, leren leven in overeenstemming met de Christelijke opvattingen.¹⁹ Als men ons een andere naam dan 'Christen' geeft dan stamt die niet van God.

2. Verwijdert de slechte, verouderde en verzuurde gist.²⁰ Bepaalt uw aandacht op de nieuwe gist: Jezus Christus. Zout uzelf met hem opdat niemand van u aan bederf onderhevig wordt.²¹ Uw geur verraadt u!

3. Het is misplaatst te spreken van Jezus Christus en als Jood te leven. De Christelijke kerk (eigenl.: Het Christendom) waarin mensen uit elk taalgebied in geloof aan God zijn verzameld, heeft immers niet in het Jodendom geloofd, maar omgekeerd.

XI. Mijn geliefden, daarvoor wil ik u bewaren. Dit echter niet omdat het mij bekend is dat het met sommigen onder u zo staat, maar als de geringste onder u. Ik doe het opdat u niet valt in de grijparmen van de inhoudsloze leer. Mijn bedoeling is dat u volledig gelooft in de geboorte, het lijden en de opstanding die plaats vond tijdens Pontius Pilatus,^{21a} de procurator. Dit alles is verricht, vast en zeker, door Jezus

16a De 'Dag des Heeren' werd reeds vroeg in ere gehouden, vgl. 1 Kor. 16, 2; Hand. 20, 7 en Openb. 1, 10; Did. 14, 1 en Barn. 15, 9.

17 Zie 1 Petr. 1, 10 en Mt. 13, 17.

18 Ignatius zinspeelt op Jezus' nederdaling ter helle, vgl. 1 Petr. 3, 19 en 4, 6. Ook in Philad. IX en V, Just., Dial. 72, Tert., de anima 55, Gern. v. Alex., Strom. VI 6 en de Oden van Salomo passim.

19 x a td xpiotiaviopóv.

20 Vgl. 1 Kor. 5, 7-8.

21 Vgl. Mk. 5, 13; 9, 50 en Lk. 14, 34.

21a Hiermee heeft het lijden en sterven van Jezus een plaats gekregen in de geschiedenis van de mensheid.

Christus, onze hoop, waarvan niemand weggetrokken moge worden.

XII. Moge ik mij in alles over u verheugen als ik dat waardig ben tenminste, want al ben ik geboeid, toch ben ik niets in vergelijking met u die vrij bent. Ik weet dat u niet hooghartig bent. U hebt Jezus Christus in uw midden. Veeleer weet ik dat u zich schaamt als ik u prijs. Zo staat er ook geschreven: 'De rechtvaardige is zijn eigen aanklager'.²²

XIII. Laten we ons best doen stevig te staan in de leringen van de Heere en de apostelen opdat alles wat u doet moge gelukken naar lichaam en geest, naar geloof en liefde in de Zoon, de Vader en de Geest, geheel en al. En dit in gemeenschap met uw hoogwaardige bisschop en de zo waardig gevlochten geestelijke krans van uw college van oudsten²³ en de naar Gods wil levende diakenen.

2. Onderwerpt u aan de bisschop en aan elkaar zoals Jezus Christus aan zijn menselijke vader en de apostelen aan Christus en de Vader onderworpen waren. Dan zult u één zijn naar lichaam en geest.

XIV. Daar ik weet dat u van God vervuld bent,²⁴ heb ik u in het kort toegesproken. Gedenkt mij in uw gebeden, opdat ik tot God moge komen. Gedenkt de kerk in Syrië waarnaar ik niet waard ben genoemd te worden. Ik heb immers uw in God gemeenschappelijk gebed en liefde nodig opdat de kerk in Syrië waardig is door uw gemeente een verkwikkende dauw te ontvangen.²⁵

XV. De Ephesiërs groeten u uit Smyrna. Hiervandaan schrijf ik u. Zij zijn mij evenals u tot eer van God. Zij hebben mij in alles verkwikt, samen met Polycarpus, de bisschop van Smyrna. Ook de andere gemeenten die leven in eerbied voor Jezus Christus groeten u. Vaart wel, gij die in eensgezindheid ten opzichte van God de onwankelbare Geest bezit, die is: Jezus Christus.

²² Spr. 18, 17.

²³ Men zou hieruit kunnen afleiden dat de oudsten in een (halve) kring rondom de bisschop zaten. Vgl. Openb. 4, 4.

²⁴ Dit is te vergelijken met de naam Theophoros.

²⁵ Vgl. Deut. 32, 2 en Spr. 19, 12.

III. DE BRIEF VAN IGNATIUS AAN DE TRALLIËRS

Ignatius, ook wel Theophoros genoemd, aan de bij God de Vader van Jezus Christus geliefde heilige gemeente te Tralies in Asia, de uitverkorene en Gode waardige, die in vrede leeft naar lichaam en geest door het lijden van Jezus Christus onze verwachting wanneer wij tot hem zullen verrijzen. Haar groet ik uit de volheid van mijn hart¹ op een apostolische wijze² en breng haar van ganser harte mijn groeten over.

I. Ik weet dat uw eensgezindheid vlekkeloos is en van een onwankelbare volharding. Niet als iets bijkomstigs maar van nature.³ Polybius uw bisschop maakte mij dat duidelijk. Hij toch was naar de wil van God en van Jezus Christus naar Smyrna gekomen en hij heeft mij, de gevangene in Christus Jezus, zo verheugd dat ik uw gehele groep in hem heb aanschouwd.

2. Toen ik van hem uw goede gezindheid naar Gods welbehagen vernam, heb ik een lofprijzing aangeheven. Ik hoorde namelijk dat u navolgers van God blijkt te zijn.

II. Want als u zich onderwerpt aan de bisschop als aan Jezus Christus, dan komt het mij voor dat u niet leeft naar menselijke opvattingen maar in overeenstemming met Jezus Christus die voor ons stierf opdat u door aan zijn dood te geloven aan uw eigen dood zou ontkomen.

2. Het is nodig u doet dat trouwens al niets te doen buiten de bisschop. Onderwerpt u ook aan het college van oudsten zoals aan de apostelen van Jezus Christus,⁴ onze verwachting in wie we zullen blijken te leven.

3. Ook degenen die diakenen zijn van de geheimenissen van Jezus Christus⁵ moeten alle mensen in alles tegemoet komen. Zij voorzien immers niet van spijs en drank maar zij zijn dienaren van de gemeente van God. Zij moeten voor verwijten als voor vuur op hun hoede zijn.

1 Dit is de vertaling, van fy jdTieiónati! Mogelijk is bedoeld: 'in de volheid van God', vgl. Eph. praescr.

2 Zoals de apostelen plegen te doen in hun brieven.

3 Vertaling van $\text{oti xaxd xen}^{\circ}\text{lv o}\}Xa xaxd \llcorner\text{pwnv}$. Dit is een filosofische gedachte (Pluu, Mor. 1115F en 1116A), die door Christenen werd overgenomen (vgl. ook Irenaeus 16 4).

4 Vgl. Smyrn. VIII 1; Magti. VI 1 en Philad. V 1.

5 Dit doet denken aan 1 Kor. 4, 1, maar het is mogelijk dat hier gezinspeeld wordt op de diakonale dienst aan de avondmaalstafel.

III. Maar allen moeten eveneens die diakenen eer bewijzen zoals aan Jezus Christus. Dit geldt ook voor de bisschop, het beeld van de Vader, en de oudsten als het beeld van de raad van God en de vergadering van de apostelen. Buiten hen is geen gemeente mogelijk.

2. Ik ben overtuigd dat u zo over hen denkt. Ik heb immers een voorbeeld van uw liefde ontvangen. Het is bij mij in de persoon van de bisschop. Van zijn houding alleen al kan men leren en zijn zachtmoedigheid verradt kracht. De goddelozen⁶ betonen hem zelfs eerbied, denk ik.

3. Omdat ik u hef heb spoor ik u aan. Ik had hierover echter in scherper bewoordingen kunnen schrijven maar ik heb niet zo'n hoge dunk van mij zelf, al ben ik een veroordeelde, dat ik u als een apostel kan bevelen.⁷

IV. Ik ben vol van gedachten over God, maar ik betracht matiging, opdat ik niet door mijn trots verloren ga. Integendeel, ik moet bang zijn om te luisteren naar die mij ophemelen. Want wie dat doen geven me zweepslagen.

2. Ik wil graag lijden, maar ik weet niet of ik het waardig ben. Mijn al te vurig verlangen mag niet voor ieder zichtbaar zijn, maar ik heb er des te meer tegen te vechten. Mij past zachtmoedigheid. Daarin gaat de heerser van deze wereld ten onder.

V. Ben ik niet in staat over de hemelse dingen te schrijven? Natuurlijk wel, maar ik ben bang dat ik u hierdoor nadeel berokken, omdat u onmondig bent.⁸ Houdt het mij ten goede opdat u niet verstrikt raakt omdat u het niet kunt begrijpen.

2. Want zelfs ik die geboeid ben en de hemelse dingen, de rangorde der engelen en de samenstelling van de heerschappijen en de zichtbare en onzichtbare dingen kan begrijpen, ben daarom nog geen discipel.⁹ Er ontbreekt aan ons immers nog veel om God te kunnen ontmoeten.

VI. Ik vermaan u, eigenlijk niet ik, maar de liefde van Jezus Christus: gebruikt alleen het Christelijk voedsel en onthoudt

6 De uöeoi zijn de heidenen (vgl. Eph. 2, 12), maar daarmee duiden ook de heidenen de Christenen aan (vgl. Mart. Pol. IX 2).

7 In het Nieuwe Testament is reeds sprake van het gezag van de apostelen: Eph. 2, 20; 2Petr. 3/2; Judas 17, Openb. 21, 14, vgl. ook VII 1 en Rom. IV 3. .

8 Vgl. 1 Kor. 3, 1-2.

9 Ignatius heeft 'kennis' (Yvmoig) aangaande de hemelse wereld (vgl. Eph. 1, 20-21 en Kol. 1, 16). De kennis van de 'diepten van God' wordt al genoemd in 1 Kor. 2, 10.

u van de vreemde plant,¹⁰ ik bedoel de scheuring.

2. Er zijn er die in hun leer een plaats hebben gegeven aan Jezus Christus om betrouwbaar te schijnen. Het zijn als mensen die dodelijk vergif met honingwijn vermengen. Wie dit niet weet neemt het graag aan om dan te sterven aan een verderfelijk genot.

VII. Weest op uw hoede voor zulke mensen. Dit zal gebeuren als u niet hooghartig bent en u zich niet losmaakt van Jezus Christus, de bisschop en de voorschriften van de apostelen.

2. Wie binnen de altaarruimte is, is rein, maar wie er buiten is, is onrein.¹¹ Ik bedoel: wie buiten de bisschop, het college van oudsten en de diakenen iets doet heeft geen rein geweten.

VIII. Dit wil niet zeggen dat ik van u zo iets weet. Ik wil u er echter voor bewaren, omdat ik u lief heb en ik de listen van de duivel zie aankomen. Legt u toe op zachtmoedigheid en laat u herscheppen in het geloof: het vlees des Heren, en de liefde: het bloed van Jezus Christus.

2. Laat niemand iets tegen zijn naaste hebben. Geeft de heidenen geen gelegenheid door onverstand van een paar mensen de gehele groep die in God is te lasteren. Want wee hem die om een nietswaardige zaak aanleiding is dat mijn Naam door sommigen wordt gelasterd.

IX. Sluit uw oren als iemand tot u spreekt zonder Jezus Christus te noemen. Hij is uit het geslacht van David, voortgekomen uit Maria, waarlijk geboren. Hij at en dronk, hij is waarlijk vervolgd door Pontius Pilatus,¹² waarlijk gekruisigd en hij stierf terwijl de hemelse, aardse en onderaardse machten toekeken.¹³ 2. Hij is ook waarlijk vanuit de doden opgewekt, omdat zijn Vader hem opwekte. Op dezelfde wijze zal zijn Vader ons die in hem geloven opwekken in Christus Jezus. Buiten hem bezitten we geen waarachtig leven.

X. Als hij echter in schijn geleden heeft zoals sommige goddelozen, dat wil zeggen: ongelovigen, zeggen het zijn mensen die zelf schijn zijn waarom ben ik dan gevangen, waar

10 Vgl. Eph. X 3 en Philad. III 1.

11 Zie Eph. V 2.

12 Zie Magn. XI.

13 Vgl. Phil. 2, 10 en 1 Kor. 4, 9.

om verlang ik dan tegen de beesten te vechten? Dan sterf ik voor niets.¹⁴ Ja, dan spreek ik leugens over de Heere.

XI. Ontvlucht de kwade uitwassen die dodelijke vruchten dragen. Als iemand er van proeft dan sterft hij terstond. Zij zijn immers geen planten van de Vader.¹⁵ 2. Als ze dat waren dan zouden ze takken van het kruishout blijken te zijn en hun vrucht zou onvergankelijk zijn. Door zijn kruis roept hij u, als zijn ledematen, tot zijn lijden. Het hoofd kan niet zonder ledematen geboren worden. God heeft immers die eenheid beloofd die Hij zelf is. XII. Ik groet u vanuit Smyrna, samen met de andere gemeenten van God die hier aanwezig zijn. Zij hebben mij naar lichaam en geest verkwikt.

2. Mijn boeien die ik in Jezus Christus ronddraag en die verlangen voor God te verschijnen, smeken u: Blijft eensgezind in uw gezamenlijk gebed. Het past u dat ieder afzonderlijk en vooral de oudsten het de bisschop gemakkelijk maken tot eer van Jezus Christus en de apostelen.

3. Ik vraag u mij in liefde aan te horen, opdat ik niet door dit schrijven tegen u getuig. Bidt ook voor mij die door de barmhartigheid van God uw liefde nodig heeft opdat ik het lot mag verwerven dat voor mij ligt en opdat ik niet onwaardig blijk te zijn.

XIII. De liefde van de Smyrnaeers en de Ephesiërs groet u. Gedenkt in uw gebeden de kerk in Syrië. Ik ben niet waardig haar naam te dragen omdat ik de geringste van hen ben.

2. Vaart wel in Jezus Christus, gij die u onderwerpt aan de bisschop als aan het gebod en evenzo aan het college van oudsten. En hebt elkaar stuk voor stuk lief met een onverdeeld hart.

3. Mijn geest heiligt zichzelf voor u¹⁶ nu en als ik bij God kom. Ik ben nog in gevaar, maar God is getrouw in Jezus Christus om mij en uw bede in vervulling te laten gaan. Moge gij in hem vlekkeloos blijken te zijn.

14 Zelfde gevolgtrekking als in 1 Kor. 15, 32 en Irenaeus, adv. Haer. III 18 5.

15 Vgl. Mt. 15, 13 en Philad. III 1.

16 Ignatius offert zichzelf op, vgl. Eph. V III 1 en XVIII 1. 96

IV. DE BRIEF VAN IGNATIUS AAN DE ROMEINEN

Ignatius, ook wel Theophoros genoemd, groet van ganser harte en oprecht in Jezus Christus onze God, haar die barmhartigheid is bewezen door de grootheid van de allerhoogste God en Jezus Christus, zijn enige Zoon; de gemeente die geliefd is en verlicht door de wil die alles heeft gewild wat is, in overeenstemming met het geloof en de liefde van Jezus Christus, onze God; de gemeente die in het gebied van de Romeinen de voornaamste plaats inneemt,¹ Gode waardig, eerwaardig, prijzenswaardig, lofwaardig, gelukwaardig, waardig heilig te zijn en vooraanstaand in liefde,² genaamd naar Christus en de Vader; de gemeente die ik groet in de naam van Jezus Christus, de Zoon des Vaders; die één zijn naar lichaam en geest in elk van zijn geboden, vol van onwankelbare genade van God en gezuiverd van elke vreemde smet.³

1. Daar het mij op mijn gebed te beurt valt u, Gode waardig, in persoon te zien in overeenstemming met wat ik in steeds meerdere mate heb gevraagd te mogen ontvangen..⁴ Want ik hoop als gevangene in Jezus Christus u te begroeten, indien het tenminste zijn wil is dat ik het einddoel waardig ben.

2. Het begin is immers op gelukkige manier beschikt. Als ik nu nog maar de genade ontvang mijn lot ongehinderd te ondergaan. Ik maak me namelijk bezorgd over uw liefde die wel eens nadelig voor mij zou kunnen zijn.⁵ Want voor u is het gemakkelijk te doen wat u wilt, maar voor mij is het moeilijk tot God te komen indien u mij niet spaart.

1 Bedoeld is dat de gemeente in Rome de voornaamste plaats inneemt in de stad en de omgeving.

2 Vertaling van «poxaftipÉvri tfjc «yam);. Soms vertaald met 'voorzitter van het verbond der liefde' (= kerk). Algemeen nu: 'de voornaamste waar het gaat om liefde'. In ong. 170 prijst b. Dionysius van Korinthe de Romeinen omdat ze gewoon zijn de gemeenten materiële steun te verschaffen (Eusebius, Hist. Eccl. IV 23 10).

3 De lange proloog wordt wel uitgelegd als een bewijs dat Ignatius de gemeente in Rome boven andere hoogacht. Hiervoor zijn redenen: in de brief worden geen misstanden genoemd, de gemeente betoonde liefde en in deze stad hoopt Ignatius een waar discipel te worden.

4 De zin loopt niet.

5 De gehele brief getuigt er van dat Ignatius bang is dat de gemeente in Rome gratie voor hem zal vragen.

II. Ik wil niet dat u mensen behaagt, maar God. Dit doet u trouwens. Nooit zal ik meer zo'n goede gelegenheid hebben tot God te komen. En nooit zult u als u zwijgt beter gelegenheid hebben tot een goed werk bij te dragen. Want als u zwijgt aangaande mij, word ik een woord van God. Als u mijn lichaam lief hebt dan zal ik alleen maar een geluid zijn.⁶

2. Het beste dat u mij kunt geven is dat ik geofferd wordt aan God, terwijl het altaar gereed staat opdat u in liefde een koor geworden de Vader in Jezus Christus kunt lofzingen, Want God heeft het waardig gekeurd dat de bisschop van Syrië zich bevindt daar waar de zon verdwijnt door hem te ontbieden van waar de zon opgaat. Het is heerlijk van de wereld te verdwijnen⁷ om tot hem te mogen opgaan.

III. Nooit ben ik op iemand afgunstig geweest, anderen hebt u onderwezen.⁸ Ik wil dat stand houdt wat u in uw onderwijs hebt opgedragen.

2. Vraagt voor mij slechts de inwendige en uitwendige kracht om niet alleen te spreken maar ook te willen. Dan zal ik niet alleen Christen genoemd worden maar het ook blijken te zijn. Als ik het immers blijk te zijn dan kunnen ze me ook zo noemen. Dan zal ik getrouw blijken als de wereld me niet meer ziet.

3. Niets van het zichtbare is schoon.⁹ Onze God, Jezus Christus, is toch des te meer zichtbaar nu hij bij de Vader is.¹⁰ Het Christelijk geloof is geen zaak van overreding maar het imponeert, wanneer het door de wereld gehaat wordt.¹¹ IV. Ik schrijf alle gemeenten en druk alle op het hart dat ik graag voor God sterf. Als u het mij maar niet verhindert. Ik vermaan u: laat uw welwillendheid mij niet ongelegen komen. Laat me toch voedsel zijn voor de dieren. Daardoor kan ik tot God komen. Ik ben de tarwe van God en door de tanden van de dieren word ik gemalen opdat ik zuiver brood van Christus zal blijken te zijn.

6 Woord en geluid zijn vertalingen van Xóyog en «pomp Deze tegenstelling ook in Corp. Herm. X II 13.

7 In de vertaling is getracht de woordspeling te bewaren door in plaats van over 'opgaan' en 'ondergaan' hier over 'opgaan' en 'verdwijnen' te spreken.

8 Het kan zijn dat Ignatius denkt aan de brief van Clemens van Rome aan de Korinthiërs.

9 Vgl. 2 Kor. 4, 18.

10 Waarschijnlijk is bedoeld dat Christus in zijn volle heerlijkheid pas bekend is, na zijn terugkeer tot de Vader.

11 Vgl. 1 Thess. 1, 5.

2. Ja, hitst de dieren op dat ze mijn graf worden en niets van mijn lichaam overlaten. Dan ben ik niemand tot last als ik gestorven ben. Dan zal ik werkelijk een leerling van Jezus Christus zijn als de wereld niets meer van mijn lichaam zal zien. Smeekt Christus ten gunste van mij opdat ik door die werktuigen een offer voor God blijf te zijn.

3. Ik beveel u niet als Petrus en Paulus.¹² Zij zijn apostelen, ik een veroordeelde. Zij zijn vrij, ik nog een slaaf.¹³ Maar als ik lijd zal ik een vrijgelatene zijn van Jezus Christus en zal ik in hem als een vrij man opstaan. Nu leer ik in de boeien niets te begeren.

V. Vanaf Syrië tot Rome vecht ik tegen de beesten te land en op zee, dag en nacht, gebonden aan tien luipaarden: een troep soldaten. Ze zijn nog beestachtiger als men ze goed doet. Ik maak in grote mate kennis met ongerechtigheden, maar niet ben ik daardoor gerechtvaardigd.

2. Ik verheug me op de beesten die voor me in gereedheid worden gehouden en ik bid dat ze het kort met me zullen maken. Ik zal ze ophitsen om me vlug te verslinden. Het zal anders gaan dan wanneer ze uit angst niet durven aanvallen. Als ze onwillig zijn en niet willen dan zal ik ze dwingen.

3. Vergeef me, ik weet wat het beste voor me is. Nu begin ik discipel te worden. Niets dat zichtbaar of onzichtbaar is moet zich voor me inspannen, opdat ik bij Jezus Christus kom. Vuur, kruis, gevecht met de beesten, breken van beenderen, ontwrichten van ledematen, totale verbrijzeling van het lichaam, wrede kwellingen van de duivel, laten ze maar komen, als ik maar bij Jezus Christus kom.

VI. De uiteinden van de aarde en de koninkrijken van de wereld doen me niets. Het is schoner te sterven voor Jezus Christus dan te heersen over de uiteinden der aarde. Hem zoek ik die voor ons stierf. Hem wil ik die voor ons opstond. Mijn geboorte is aanstaande.

2. Broeders, vergeeft me. Belet me niet te leven, wilt niet dat ik sterf.¹⁴ Schenkt me niet aan

12 Het schijnt dat Ignatius veronderstelt dat Petrus en Paulus beiden in Rome zijn geweest. Vgl. ook 1 Clem. 5, Irenaeus I I I 1 en Dionysius in Eusebius Hist. Eccl. II 25 8.

13 Vgl. Trall. III 3.

14 Voor Ignatius is het leven gelijk aan streven (vgl. Phil. 1, 21) en zijn sterven geeft hem leven (vgl. Mt. 10, 39).

de wereld nu ik bij God wil zijn. Verleidt me niet met het stof. Laat me het reine licht ontvangen. Als ik daar ben aangekomen zal ik mens zijn.

3. Staat me toe navolger te zijn van het lijden van God. Indien iemand hem in zich heeft, dan moet hij begrijpen wat ik verlang. Hij zal medelijden met me hebben omdat hij weet wat me kwelt.

VII De heerser van deze wereld wil me wegrukken en mijn op God gerichte plannen te niet doen. Niemand die aanwezig is moet hem behulpzaam zijn. Wordt liever de mijne, dat is: van God. Spreekt niet over Jezus Christus terwijl uw hart uitgaat naar de wereld.

2. Laat er geen afgunst onder u zijn. Zelfs als ik bij u ben en ik u smee, gehoorzaamt me niet. Weest meer gehoorzaam aan wat ik u schrijf. Als levend mens schrijf ik u terwijl ik verlang te sterven. Mijn verlangen is gekruisigd¹⁵ en er is in mij geen vuur dat voedsel zoekt. Er is slechts stromend water in me dat spreekt en binnen in me zegt: ¹⁶Hierheen, naar de Vader! Ik schep geen behagen in het voedsel van vergankelijkheid en de genietingen van dit bestaan. Ik verlang naar het brood van God, dat is het vlees van Jezus Christus. Hij is uit het geslacht van David. Als drank verlang ik Zijn bloed dat is de onvergankelijke liefde.

VIII. Ik wil niet meer als mens leven. Dat zal gebeuren als u het wilt. Wenst dit dan opdat ook u gewenst wordt.

2. Ik vraag het u met weinig woorden. Geloof mij. Jezus Christus zal het u openbaren dat ik de waarheid spreek. Hij is de onbedrieglijke mond waardoor de Vader sprak.

3. Bidt voor mij opdat ik het haal. Niet als een mens heb ik u geschreven, maar naar de wil van God. Als ik lijd is het uw wil, als ik verworpen word dan hebt u mij gehaat. IX. Gedenkt in uw gebeden de kerk in Syrië die nu God in mijn plaats als herder heeft. Alleen Jezus Christus en uw liefde zal haar weiden.

2. Ik schaam me tot hen gerekend te worden. Ik ben dat niet waard omdat ik de geringste ben van hen, een misgeboorte.¹⁷ Maar ik heb genade ontvangen

¹⁵ Vgl. Gal. 5, 24 en 6, 14.

¹⁶ Vgl. Joh. 7, 38-39, waar het water identiek is aan de Geest. Er is een parallel met de Oden van Salomo XI 6: 'En sprekend water beroerde mijn lippen. . . '

¹⁷ Vgl. 1 Kor. 15, 8-9.

iemand te zijn als ik tot God kom. Mijn Geest en de liefde van de gemeenten groeten u. Zij hebben mij in naam van Jezus Christus ontvangen, niet als iemand die op doorreis is. Zelfs de gemeenten die niet op de weg lagen die ik als mens volgde, gingen mij van stad tot stad vooruit.

X. Dit schrijf ik uit Smyrna door middel van de prijzenswaardige Ephesiërs. Naast vele anderen is ook Crocus bij mij. Zijn naam is me dierbaar.

2. Wat ben betreft die mij van Syrië naar Rome vooruit gereisd zijn tot eer van God, ik vertrouw dat u hen al hebt leren kennen. Zegt hun dat ik dichtbij ben. Zo zijn allen Gode en u waardig. U behoort hen in alles te verkwikken.

3. Ik schrijf dit aan u op 24 augustus.¹⁸ Vaart wel, tot het einde in de volharding van Jezus Christus.

¹⁸ Volgens een Syrisch verslag van de marteldood van Ignatius stierf hij op 17 oktober.

V. DE BRIEF VAN IGNATIUS AAN DE PHILADELPHIËRS

Ignatius, ook wel genoemd Theophoros, aan de gemeente van God de Vader en de Heere Jezus Christus die te Philadelphia in Asia is, die barmhartigheid is bewezen en sterk staat in Goddelijke eensgezindheid en zich onwankelbaar verheugt in het lijden van onze Heere en die door zijn genade overtuigd is van de opstanding. Ik groet haar in de gemeenschap met het bloed van Jezus Christus dat een eeuwige en blijvende vreugde is.

1 Dit vooral als men één is met de bisschop, zijn oudsten en de diakenen die naar de wil van Jezus Christus zijn aangewezen en die hij naar zijn eigen wil krachtig versterkt heeft door de Heilige Geest. I. Ik weet van de bisschop dat hij niet uit zichzelf of door mensen de dienst in het belang van het geheel heeft gekregen. Dit ook niet op grond van ijdele zucht naar eer, maar alleen door de liefde van God de Vader en de Heere Jezus Christus. Zijn welwillendheid heeft mij diep getroffen. Hij brengt zwijgend meer tot stand dan hij die nietszeggend spreekt.

2. Hij stemt in met de geboden als de cithar met de snaren. Daarom prijst mijn ziel zijn op God gerichte gezindheid. Ik weet dat die deugdzaam en volmaakt is. Ik prijs ook zijn standvastigheid en zijn kalmte die steunt op de welwillendheid van de levende God.

II. Kinderen van het licht² der waarheid, ontvluicht de verdeeldheid en de slechte leringen. Waar de herder is daar moeten de schapen volgen.

2. Vele wolven immers die het waard schijnen vertrouwd te worden nemen met boos verlangen de mensen gevangen die tot God komen, maar bij uw eendracht zullen ze geen kans hebben.

III. Vermijdt de kwade planten die Jezus Christus niet verzorgt omdat ze niet door de Vader zijn geplant.³ Niet dat ik bij u verdeeldheid heb gevonden, integendeel ik vond slechts zuiverheid.

1 Vgl. IV over het één zijn met het bloed van Christus en Eph. I 1 en Smyrn. I 1.

2 Eph. 5, 8, vgl. Lk. 16, 8; Joh. 12, 36 en 1 Thess. 5, 5.

3 Vgl. Trall. XI 1 en Mt. 15, 13.

2. Wie van God en Jezus Christus zijn die zijn met de bisschop. Wie berouwvol tot de eenheid van de kerk komt die zal ook van God zijn om in overeenstemming met Jezus Christus te leven.

3. Mijn broeders, vergist u niet. Als iemand een scheurmaker volgt dan zal hij het koninkrijk van God niet erven. Als iemand handelt naar een vreemde leer dan deelt hij niet in het lijden.

IV. Spant u in aan één eucharistie deel te nemen. Er is immers één vlees van de Heere Jezus Christus en één beker om één te zijn met zijn bloed, één altaar, zoals er ook één bisschop is samen met het college van oudsten en diakenen, mijn mededienaren.⁴ Zo zijn al uw daden in overeenstemming met Gods wil.

V. Mijn broeders, ik stroom over van liefde voor u en vol vreugde waak ik over u. Eigenlijk doe ik dat niet, maar Jezus Christus om wie ik gevangen ben. Ik vrees hem vooral omdat ik nog niet volmaakt ben. Maar uw gebed tot God zal mij volmaken opdat ik uit genade mijn lot zal ondergaan. Ik neem mijn toevlucht tot het Evangelie⁵ als tot het vlees van Jezus en tot de apostelen als het college van oudsten van de kerk.

2. Laten we ook de profeten lief hebben daar ook zij met het oog op het Evangelie geprofeteerd hebben en op hem hoopten en hem verwachtten. Door hem werden zij gered toen zij tot geloof kwamen. Zij zijn eendrachtig met Jezus Christus. Zij zijn heiligen die liefde en

bewondering verdienen, voorzien van een goed getuigenis van Jezus Christus en geteld bij hen die delen in het Evangelie van de gemeenschappelijke verwachting.⁶

VI. Als iemand u een uitleg geeft die neerkomt op Joodse opvattingen, luistert dan niet naar hem. Want het is beter van een besnedene het Christelijk geloof te vernemen dan van een heiden Joodse opvattingen.⁷ Als ze echter geen van beiden

4 Zie voor Ignatius' hoogachting voor de diakenen: Magn. II 1, Smyrti. X II 2 en Magn. VI 1.

5 'Evangelie' is hier niet het 'Evangelie-boek', maar de 'Evangelie-boodschap'.

6 Vgl. Magn. VIII 2 en Smyrn. V 1 en VII 2.

7 Hieruit blijkt dat in het bijzonder heidenen zich aangetrokken voelden tot het Jodendom, vgl. Paulus' brief aan de Galaten 6, 13: 'Zij die zich laten besnijden .. .

over Jezus Christus spreken dan zijn het grafzuilen en grafmonumenten waarop slechts namen van mensen zijn geschreven.

2. Ontvlucht de listen en lagen van de heerser van deze wereld zodat u niet door zijn opzet in het nauw gebracht, te kort gaat schieten in liefde. Komt daarentegen allen samen met een onverdeeld hart.

3. Ik dank mijn God dat ik wat u betreft een goed geweten heb en niemand openlijk of heimelijk met trots kan zeggen dat ik u in het groot of klein tot last ben geweest.⁸ En ik bid voor allen tot wie ik spreek dat dit niet tegen hen getuigt.

VII. Ook al hebben sommigen mij als een zwak mens willen verleiden, de Geest die van God komt laat zich niet verleiden. Want hij weet vanwaar hij komt en waar hij heen gaat.⁹ Hij brengt het verborgene aan het licht.¹⁰ Ik heb te midden van hen uitgeroepen, ik heb gesproken met een luide stem, de stem van God: 'Houdt vast aan de bisschop, het college van oudsten en de diakenen'. Sommigen spraken het vermoeden uit dat ik dit zei omdat het mij bekend was dat sommigen zich hadden afgescheiden. Maar hij om wie ik gevangen ben is mijn getuige dat ik het niet van een mens vernomen had. De Geest verkondigde: 'Doet niets zonder de bisschop, bewaart uw lichaam als een tempel van God,¹¹ hebt de eendracht lief, ontvlucht de scheuringen, weest navolgers van Jezus Christus, zoals hij het weer is van zijn Vader.'

VIII. Ik droeg er het mijne toe bij omdat ik een mens ben die tot eenheid is geschapen. Waar verdeeldheid en toorn is, daar woont God niet. Aan allen die berouw hebben wil God vergeving schenken. Als ze zich richten tot de eenheid van God¹² en de vergadering van de bisschop. Ik geloof in de genade van Jezus Christus die u uit elke gevangenschap zal bevrijden.

2. Ik vermaan u nooit strijdlustig te handelen, maar in overeenstemming met de leer van Christus. Toen ik sommigen hoorde zeggen: 'Als ik (het) niet in de oorkonden

8 Vgl. 1 Thess. 2, 9 en 2 Kor. 1, 9 en 12, 6.

9 Joh. 3, 8.

10 1 Kor. 2, 10 en Eph. 5, 12-13.

11 Vgl. 1 Kor. 6, 19.

12 Hier staat évÓTtig deoü. Bedoeld is de gemeente, vgl. III 1.

vind, geloof ik (het) niet in het Evangelie'¹³ en toen ik hen zei: 'Het staat geschreven', antwoordden zij mij: 'Dat is de vraag'. Voor mij is Jezus Christus de oorkonde: de onvervalste

oorkonde van zijn kruis, zijn dood, zijn opstanding en het geloof door hem.¹⁴ Hierdoor wil ik door uw gebed gerechtvaardigd worden.

IX. De priesters zijn verheven, maar nog meer de hogepriester, die het Heilige der Heiligen is toevertrouwd.¹⁵ Hij alleen heeft de beschikking over de geheimen van God. Hij is de deur van de Vader,¹⁶ waardoor Abraham, Izaak, Jacob, de profeten,¹⁷ de apostelen en de kerk binnengaan. Alles met het oog op de eendracht met God.

2. Het Evangelie heeft iets bijzonders: de verschijning van de Verlosser, onze Heere Jezus Christus, zijn lijden en opstanding. Want de geliefde profeten predikten aangaande hem. Het Evangelie is de voltooiing van de vergankelijkheid. Dit alles is schoon als u in liefde gelooft.

X. Nu de kerk in Antiochië in Syrië rust heeft door uw gebed¹⁸ en uw hartelijke liefde die u in Christus bezit, zoals mij is bericht, is het uw taak als gemeente van God een diaken aan te wijzen om daar als een Goddelijke gezant naar toe te gaan. Daar kan hij zich met hen verheugen en de Naam groot maken als ze bij elkaar zijn.

2. Gelukkig is hij in Jezus Christus als hij waardig gekeurd wordt zo'n dienst te verrichten. Ook u zult geprezen worden. Als u wilt is het niet onmogelijk dit om de naam van God te doen. Immers ook naburige gemeenten hebben bisschoppen of oudsten en diakenen gestuurd.

XI. Philo de diaken uit Cilicië, een man met een goed getuigenis, die voor mij een dienaar is bij de verkondiging van het woord en Rheüs Agathopous, een uitverkoren man, die

13 Men zou ook kunnen vertalen: 'Ik geloof het niet als ik het niet in de oorkonden vind, namelijk het Evangelie'. Dit heeft weinig zin. Men doet kennelijk een beroep op het Oude Testament.

14 Het gaat hier om twee verschillende manieren van schriftuitleg. Ignatius leest het Oude Testament in het licht van de komst van Jezus Christus, die de profeten inspireerde.

15 Vgl. Hebr. 9, 11-28.

16 Vgl. Joh. 10, 9.

17 Zie V 2 en Magn. IX 2.

18 Vgl. de opdracht van Ignatius in Eph. XIX 2, Magn. XIV 1, Trall. X III 1 en Rom. IX 1. In de volgende brieven wordt deze opdracht herhaald.

mij met opoffering van zijn leven uit Syrië gevolgd heeft vertellen hoe gastvrij u hen hebt ontvangen. In overeenstemming met de wijze waarop de Vader u heeft ontvangen. Ik dank God voor u. Die hen geminacht hebben mogen door de genade van God vergeving ontvangen.

2. U groet de liefde van de broeders in Troas, vanwaar ik schrijf door middel van Burrus. Hij is mij door de Ephesiërs en Smyrnaeers als eerbewijs meegezonden. De Heere Jezus Christus zal hen belonen. Zij hopen op hem met lichaam, ziel, geest, geloof, liefde en eensgezindheid. Vaart wel in Christus Jezus, onze gemeenschappelijke verwachting.

VI. DE BRIEF VAN IGNATIUS AAN DE SMYRNAEERS

Ignatius, ook wel genoemd Theophoros, groet van ganser harte in een vlekkeloze Geest en het woord van God de gemeente van Smyrna in Asia, die het eigendom is van God de Vader en de Geliefde, Jezus Christus, die barmhartigheid is bewezen met elke genadegave, vol van geloof en liefde, verstoken van geen enkele genadegave, Gode zeer waardig en draagster van het heilige.

1. Ik loof Jezus Christus die u zo veel wijsheid schonk. Ik merkte namelijk dat u voorzien bent van een onwankelbaar geloof en als het ware met lichaam en ziel vastgenageld bent aan het kruis van de Heere Jezus Christus. U staat stevig in de liefde door het bloed van Christus, vol geloof in onze Heer, die waarlijk uit het geslacht van David is naar de mens, Zoon van God naar de wil en de kracht van God, die waarlijk geboren is uit een maagd, gedoopt door Johannes om alle gerechtigheid door hem te vervullen.¹

2. waarlijk onder Pontius Pilatus en Herodes de tetrarch² voor ons als mens aan een kruis genageld. Als vrucht hiervan bestaan wij door zijn godzalig lijden. Hij deed dit om door de opstanding een teken op te richten³ tot in eeuwigheid voor de heiligen en voor wie in hem geloven, Joden en heidenen, in het ene lichaam, zijn kerk.⁴

II. Dit alles leed Hij voor ons om ons te redden. En hij leed waarlijk, zoals hij ook waarlijk verrees. Hij leed niet, zoals sommige ongelovigen zeggen, in schijn. Zelf zijn ze schijn. En zoals ze denken zal het hun ook vergaan wanneer ze zonder lichaam als demonen rondwaren.

III. Ik weet en ik ben overtuigd dat hij ook na de opstanding in het vlees was.

2. En toen hij bij hen kwam die met Petrus waren, zei hij tot hen: 'Raak mij aan, betast mij en ziet dat Ik

1 Vgl. Mt. 3, 15 en Eph. XVIII 2. 2 Lk. 23, 7-12 en Hand. 4, 27. 3 Vgl. Jes. 49, 22 en 62,10. 4 Vgl. Eph. 2, 16.

geen lichaamsloze daemon ben'.⁵ En zonder aarzelen raakten ze hem aan en ze geloofden, daar ze zowel met zijn lichaam als met zijn geest verbonden waren. Daarom hebben ze de dood veracht en toonden zich boven de dood verheven.

3. Na de opstanding at en dronk hij met hen als een mens.⁶ Toch was hij ook naar de Geest met de Vader verenigd.

IV. Geliefden, dit bind ik u op het hart ofschoon ik weet dat u het voor waar houdt. Ik bescherm u tegen de beesten in mensengedaante. U moet hen niet alleen de deur wijzen maar ze zo mogelijk uit de weg gaan. Alleen moet u voor hen bidden of ze zich mogen bekeren. Dit zal echter moeilijk gaan. Jezus Christus, ons waarachtig leven, heeft er de macht toe.

2. Stel dat het door de Heere in schijn was verricht, dan ben ik ook in schijn gevangen. Waarom heb ik me dan prijsgegeven aan de dood, vuur, zwaard of beesten? Integendeel, hoe dichter bij het zwaard des te dichter bij God, omringd door de beesten ben ik omgeven door God. Maar dan in de naam van Jezus Christus. Ik verduur alles om met hem te lijden. Hij die volledig mens is geworden, geeft mij kracht.

V. Sommige onwetenden verloochenen hem, of liever: ze worden door hem verloochend daar ze eerder pleitbezorgers van de dood dan van de waarheid zijn. Ze werden niet overtuigd door de profetieën of de wet van Mozes maar tot nog toe ook niet door het Evangelie of het lijden van ons allen.

2. Ook aangaande ons hebben ze dezelfde opvattingen. Wat helpt het me als iemand me prijst en tegelijk mijn Heere lastert door niet te belijden dat hij het vlees heeft gedragen? Wie dat niet uitspreekt verloochent hem totaal en zichzelf draagt de dood.

3. Daar het om ongelovigen gaat heb ik gemeend hun namen niet op te schrijven. Ik hoop ze ook niet in herinnering te krijgen zolang ze zich niet bekeren tot het lijden dat onze opstanding is.

VI. Laat niemand zich vergissen. Ook de hemelse machten, de luisterrijke engelen en de zichtbare en onzichtbare heersers

5 Dit citaat is volgens Hieronymus, de viris ill. 16 uit het Evangelie van de Hebreëen, volgens Eusebius, Hist. Eccl. III 36 11 uit een onbekend Evangelie en volgens Origenes, de princip. I 8, ed. Koetschau, in: G.C.S. 22, p. 14-15, uit de Doctrina Petri. Het zal wel uit Joden-Christelijke kring stammen en is streng anti-docetisch.

6 Vgl. Lk. 24, 30; Joh. 21, 13 en Hand. 10, 41.

komen in het oordeel als ze niet geloven in het bloed van Christus. Die het begrijpen kan, begrijpe het.⁷ Niemand moet prat gaan op zijn positie. Het komt alleen aan op geloof en liefde waar niets boven uit gaat.

2. Let eens op hoe vijandig zij die een andere mening koesteren aangaande de genade van Jezus Christus die tot ons is gekomen, staan tegenover de wil van God. Ze bekommeren zich niet om liefde, weduwe of wees,⁸ een verdrukte, gebundene of vrijgelatene, een dorstige of hongerige.

VII. Zij onthouden zich van de eucharistie en het gebed omdat ze niet belijden dat de eucharistie het vlees is van onze Heere Jezus Christus dat leed voor onze zonden en dat de Vader in zijn goedheid heeft opgewekt. Zij die de gave van God weerspreken sterven in strijdgesprekken. Het was beter dat als ze lief hadden gehad. Dan zouden ze verrijzen.

2. U behoort uzelf van zulke mensen afzijdig te houden en niet apart of gemeenschappelijk over hen te spreken. Luistert naar de profeten en naar het Evangelie waarin het lijden ons uiteen gezet is en de opstanding haar beslag heeft. Ontvlucht de verdeeldheid, de wortel van het kwaad.

VIII. Leeft allen in navolging van de bisschop, zoals Jezus Christus de Vader volgde.⁹ Doet dit ook ten opzichte van het college van oudsten, zoals het tegenover de apostelen betaamt.¹⁰ Hebt eerbied voor de diakenen zoals u dat hebt voor het gebod van God.¹¹ Laat niemand, wat kerkelijke zaken aangaat, iets doen buiten de bisschop om. Slechts die viering van de eucharistie is betrouwbaar te beschouwen die onder leiding van de bisschop of degenen die hij dat toevertrouwt, plaats vindt.

2. Waar de bisschop verschijnt daar moet het volk zijn. Net zoals waar Christus is de katholieke kerk¹² aanwezig is. Zonder bisschop is het niet geoorloofd te dopen

7 Mt. 19, 12.

8 Een van de voornaamste taken van een Christen: Hand. 6, 1; 9, 3, 9 en 41; 1 Tim. 5, 3-16; Jac. 1, 27; Polyc. IV 1; Polyc. ad Phil. VI 1.

9 Vgl. Magn. VI 1-2, Trall. III 1.

10 Vgl. Magn. VI 1, Trall. II 2, III 1, Philad. V 1.

11 In Trall. X III 2 i.v.m. de bisschop.

12 Dit is de vroegste plaats waar het woord 'katholieke kerk' gevonden wordt. Het duidt niet de scheiding aan met ketterse secten, maar de universele kerk tegenover de plaatselijke gemeente.

of een liefdemaal¹³ te vieren. Wat hem goed dunkt is ook welgevallig aan God. Zo is alles wat u doet zeker en betrouwbaar.

IX. Het is verstandig voortaan nuchter te zijn en ons tot God te bekeren zolang we daarvoor de gelegenheid hebben. Het is goed zowel God als de bisschop te erkennen. Wie de bisschop eert wordt door God geëerd. Wie iets doet zonder kennis van de bisschop dient de duivel.

2. Moge u alles in genade overvloedig ten deel vallen. U bent het waard. In alles hebt u mij verkwikt. Jezus Christus verkwikte u. U hebt me lief of ik aanwezig ben of niet. Uw vergelding is God zelf. Tot hem zult u komen wanneer u voor hem alles verdraagt.

X. U hebt er goed aan gedaan Philo en Rheüs Agathopous die mij terwille van God nagereisd zijn, in uw midden op te nemen als dienaren van de Christus van God. Ook zij zijn de Heere om u dankbaar omdat u hen op allerlei manieren hebt verkwikt. Daarvan zal u niets verloren gaan.

2. Mijn geest en mijn boeien zijn een losgeld voor u.¹⁴ U hebt er niet op neergezien of u er voor geschaamd. De volkomen hoop, Jezus Christus, zal zich ook niet voor u schamen.

XI. Uw gebed is doorgedrongen tot de kerk van Antiochië in Syrië. Vandaar gevangen weggevoerd met Gode welgevallige boeien groet ik u allen. Ik ben overigens niet waard vandaar afkomstig te zijn omdat ik de minste ben van hen. Niet door een goed geweten maar door de genade van God ben ik naar Gods wil waardig gekeurd. Die genade bid ik op volmaakte wijze te mogen ontvangen opdat ik door uw gebed tot God mag komen.

2. Opdat uw werk af moge zijn, zowel op aarde als in de hemel, behoort uw gemeente tot eer van God een Godsgezant aan te wijzen die naar Syrië gaat en hen gelukwenst met de vrede die ze genieten, met hun grootheid die ze hebben terugontvangen en hun arm lichaam¹⁵ dat ze hebben teruggekregen.

3. Het scheen me een Gode waardige zaak toe als u een van de uwen met een brief stuurt zodat hij

13 Het is niet geheel zeker of hier sprake is van een liefdemaal dat onderscheiden moet worden van de eucharistie. Het verband met doop kan op het laatste wijzen. Zie voor 'liefdemaal': Judas 12 en Tert., Apol. XXXIX 14.

14 Ignatius geeft zijn leven voor anderen, vgl. p. 45-46.

15 Eigenlijk: 'lichaampje'.

met hen in luisterrijke bewoordingen over de aan hen door Gods wil gegeven rust kan spreken. Hij kan zeggen dat ze door uw gebed de haven hebben bereikt.¹⁶ U bent volmaakt, neemt daarom het volmaakte in acht. Als u goed handelt is God bereid u het te verschaffen.

XII. De liefde van de broeders in Troas groet u. Vandaar schrijf ik door middel van Burrus, die u mij met de Ephesiërs, uw broeders, meezond. Hij verkwikt me in alles. Mochten allen hem navolgen. Hij is een voorbeeld van Goddelijk dienstbetoon. De genade zal hem voor alles vergelden.

2. Wij groeten de Gode waardige bisschop, het Gode welgevallige college van oudsten en mijn medeslaven, de diakenen en verder ieder afzonderlijk en allen samen in de naam van

Jezus Christus, zijn vlees, bloed, lijden en zijn opstanding van vlees en Geest, in eendrachtigheid met God en u. De genade zij met u, barmhartigheid en volharding in alles.

XIII. Ik groet de huisgezinnen van mijn broeders met vrouw en kinderen en de maagden die weduwen worden genoemd.¹⁷ Vaart wel in de kracht van de Vader. Philo die bij me is, groet u.

2. Wij groeten het huis van Tavia. Ik wens haar sterkte in geloof en liefde naar lichaam en geest. Wij groeten Alkè, haar naam is me lief, en Daphne, de onvergelijkelijke, en Euteknos en allen stuk voor stuk. Vaart wel in de genade van God.

16 Vgl. Polyc. II 3, Oden van Salomo 38, 3, Acta Thomae c. 37.

17 De weduwen zijn een aparte groep als in 1 Tim. 5, 9.

VII DE BRIEF VAN IGNATIUS AAN POLYCARPUS

Ignatius, ook wel Theophoros genoemd, groet van ganser harte Polycarpus, de bisschop van de kerk van de Smyrnaeers, of beter: hem die God de Vader en de Heere Jezus Christus als bisschop heeft.

I. Uw op God gerichte geest die onwankelbaar als op een rots gegrondvest is, is me zeer aangenaam en het is mij een eer uw vlekkeloze persoon te hebben ontmoet. Daar zou ik me altijd wel in willen verheugen.

2. Ik draag u op bij de genade waarmee u bent bekleed, ieder zo vlug mogelijk te vermanen zich te laten redden. Rechtvaardig uw positie¹ met alle zorgvuldigheid naar lichaam en geest. Zorg voor de eenheid waarboven niets uitgaat. Draag allen op handen zoals de Heere u doet. Verdraag allen in liefde, zoals u al doet.

3. Wijdt u aan ononderbroken gebed. Bid om meer inzicht dan u al hebt. Waak met een wakkere geest. Spreek ieder toe met een Goddelijke gezindheid. Draag de zieken van allen als een volmaakt kampvechter. Waar de moeite groot is daar is ook de verdienste groot.

II. Als u slechts houdt van goede leerlingen dan verdient u geen dank.² Breng liever lastige leerlingen door zachtmoedigheid tot onderwerping. Niet elke wond wordt met dezelfde pleister genezen. Kalmeer koortsaanvallen met natte kompressen.

2. Wees omzichtig als een slang en altijd argeloos als een duif.³ U bent lichamenlijk en geestelijk. Daaruit volgt dat hetgeen u onder ogen krijgt in rust moet worden behandeld, maar vraag of het onzichtbare u geopenbaard wordt. Dan ontbreekt u niets en u hebt overvloed van elke genadegave.

3. Het ogenblik staat u te wachten dat u voor God verschijnt. Precies zoals schippers uitkijken naar de wind en zoals iemand door de storm geteisterd uitziet naar de haven.⁴ Wees nuchter als een Goddelijk kampvechter. De prijs is on

1 Ito; als in Smyrn. VI 1, vgl. Hand. I, 25.

2 Vgl. Lk. 6, 32.

3 Vgl. Mt. 10. 16.

4 Vgl. Smyrn. XI 3.

onvergankelijkheid en eeuwig leven.⁵ Hiervan bent u overtuigd. In alles zijn ik en mijn boeien, die u liefhebt, uw losprijs.

III. Die geloofwaardig schijnen maar vreemde leringen verkondigen moeten u niet in verwarring brengen. Sta stevig als een aambeeld waarop men slaat. Het is het lot van een groot kampvechter slagen te ontvangen maar toch te overwinnen. In veel groter mate moeten wij alles om God verdragen opdat ook hij ons verdraagt.

2. Wordt nog actiever dan u bent. Leer de momenten kennen waar het op aan komt. Wacht op hem die boven elke tijd is, de tijdeloze, de onzichtbare die om ons zichtbaar werd, de ontastbare die niet kan lijden maar om ons leed, die op allerlei manieren om ons volhard heeft.⁶

IV. De weduwen moeten niet verwaarloosd worden. U moet na de Heere nu verzorger zijn. Laat er niets gebeuren buiten uw wil en doe ook niets zonder God. Dit gebeurt trouwens al.

2. De bijeenkomsten moeten in groter regelmaat plaats vinden. Zoek ieder persoonlijk op.

3. Minacht de slaven en slavinnen niet. Ook zij moeten echter tot eer van God nog beter hun dienst verrichten om een betere vrijheid van God te ontvangen. Laten ze niet verlangen op

kosten van de gemeenschap vrijgekocht te worden. Anders worden het slaven van hun begeerte.

V. Ontvlucht het onedele handwerk.⁷ Spreek er liever over. Zeg tot mijn zusters de Heere lief te hebben en hun echtgenoten naar lichaam en geest te behagen. Maar druk mijn broeders evenzeer op het hart in de naam van Jezus Christus hun echtgenoten lief te hebben, zoals de Heere zijn kerk lief heeft.⁸

2. Als iemand ongehuwd kan blijven laat hij het dan doen tot eer van het vlees van Christus zonder er trots op te zijn. Als hij er trots op is dan is hij verloren en als hij het beter meent te weten dan de bisschop dan is dat zijn ondergang. Bruid en bruidegom behoren met toestemming van de

5 Vgl. 1 Kor. 9, 25.

6 Vgl. Melito van Sardes, Pascha-Homilie (ed. Lohse), p. 1 r. 6-9: Zo is hij nieuw en oud, eeuwig en tijdelijk, vergankelijk en onvergankelijk, sterfelijk en onsterfelijk.

7 Waarschijnlijk is bedoeld het bedrijven van magie, het toneelspelen en dergelijke.

8 Vgl. Eph. 5, 25-29.

bisschop hun huwelijk (of: eenheid)⁹ aan te gaan. Zo is het huwelijk niet gebaseerd op begeerte maar op de wil van God. Alles moet tot eer van God gebeuren.

VI. Let op de bisschop opdat God ook op u let. Ik ben een losprijs⁹ ¹⁰ voor hen die zich onderwerpen aan de bisschop, de oudsten en diakenen. Met hen moge ik mijn deel in God hebben. Spant u samen in, strijdt samen, gaat samen op weg, lijdt samen, rust samen, staat samen op, als Gods rentmeesters, huisgenoten en dienaren.

2. Weest welgevallig aan hem voor wie u strijdt. Van hem ontvangt u soldij.¹¹ Laat niemand een deserteur blijken te zijn. De doop moet uw arsenaal blijven, het geloof uw helm, de liefde uw speer, de volharding uw harnas.¹² Uw investeringen bestaan uit uw werken opdat u het tegoed dat u toekomt zult ontvangen.¹³ Weest in zachtmoedigheid geduldig met elkaar. Moge ik mij steeds in u verheugen.

VII Daar de kerk te Antiochië in Syrië op uw gebed vrede heeft zoals me is verteld heb ik door een Goddelijke onbezorgdheid meer moed gekregen te veronderstellen dat ik door uw gebed een leerling zal blijken als ik door het lijden tot God kom.

2. Godzalige Polycarpus, u behoort een Gode waardige vergadering bijeen te roepen en iemand aan te wijzen die bijzonder geliefd en ijverig is. Iemand die men een renbode van God zou kunnen noemen. Die moet de eer te beurt vallen om naar Syrië te reizen om tot eer van God uw rusteloze liefde groot te maken.

3. Een Christen is geen baas over zichzelf maar hij geeft zijn tijd aan God. Dit is een werk van God en u samen als u het klaar hebt. Want ik vertrouw de genade dat u bereid bent tot een goed werk voor God. Daar ik uw ijver voor de waarheid ken, heb ik u maar in enkele woorden vermaand. VIII. Daar wij plotseling naar Gods wil van Troas naar Neapolis

⁹ Hier gebruikt Ignatius het woord Evium;, dat in de regel voorkomt in verband met de relatie tussen God en Christus en God of Christus en de gemeente.

¹⁰ Vgl. Smyrn. X 2.

¹¹ Vgl. 1 Kor. 9, 7.

¹² Vgl. Rom. 13, 12; 2 Kor. 6, 7 en 10, 4; Eph. 6, 11-17, 1 Thess. 5, 8 en Eph. 6.

¹³ Waarschijnlijk wordt gezinspeeld op de gewoonte de soldij van de soldaten in te houden tot zij de dienst verlieten om zo desertie te voorkomen. Vgl. Vegetius, de re milit. II 20.

afvaren kan ik niet aan alle kerken schrijven. Daarom moet u als iemand die Gods bedoelingen kent aan de overige kerken schrijven om hetzelfde te doen. Sommigen kunnen boden te voet zenden, anderen brieven door middel van gezanten opdat u groot gemaakt wordt door een onvergankelijk werk. Dat verdient u immers.

2. Wij groeten allen stuk voor stuk. Dit geldt ook de vrouw van Epitropus met haar gehele huisgezin en kinderen. We groeten Attalus die ik lief heb. We groeten hem die naar Syrië zal mogen gaan. De genade moge altijd met hem zijn en met Polycarpus die hem stuurt.

3. Ik zeg u voor altijd vaarwel in onze God Jezus Christus. In hem moge u blijven in eendracht met God en onder zijn opzicht. Wij groeten Alkè die me dierbaar is. Vaartwel in de Heere.

VIII. DE BRIEF VAN POLYCARPUS AAN DE PHILIPPENZEN

Polycarpus samen met de oudsten aan de gemeente van God die verblijf houdt in Philippi; barmhartigheid en vrede van de almachtige God en Jezus Christus onze Verlosser moge u overvloedig ten deel vallen.

I. Ik heb me in grote mate met u in onze Heere Jezus Christus verheugd omdat u de toonbeelden van de ware liefde hebt ontvangen en voortgeholpen¹ dit werd van u verwacht ik bedoel de mensen die gebonden zijn met boeien die passen bij de heiligen en die diademen² zijn van hen die waarlijk door God en onze Heere zijn uitverkoren.

2. Ik heb me verder verheugd dat de stevige wortel van uw geloof waarover van oudsher bericht wordt, tot nu toe stand houdt en vrucht draagt voor onze Heere Jezus Christus die volhard heeft tot de dood om onze zonden, die God opwekte door 'de weeën van het dodenrijk los te maken'.³ 3. In hem gelooft u zonder hem gezien te hebben met een onuitsprekelijke en verheerlijkte vreugde.⁴ In die vreugde verlangen velen binnen te gaan omdat ze weten dat u gered bent door genade en niet uit werken.⁵ Het was namelijk de wil van God door Jezus Christus.

II. Doet daarom een gordel om uw middel en dient de Heere in eerbied en waarheid.⁶ Laat daarbij zinloze kletspraak en dwaling zoals die bij velen voorkomt, achterwege. Geloof in hem die onze Heere Jezus Christus vanuit de doden opwekte en hem luister schonk en een troon aan zijn rechterhand.⁷ Aan hem is al het hemelse en aardse onderworpen.⁸ Hem dient al wat ademt.⁹ Hij komt als rechter van levenden en

1 Bedoeld zijn Ignatius, Zozimus en Rufus. De laatste twee hadden zich waarschijnlijk in Troas bij Ignatius gevoegd.

2 Vgl. Eph. XI 2.

3 Hand. 2, 24.

4 IP e tr. 1, 8.

5 Vgl. Eph. 2, 5, 8-9.

6 IP e tr. 1, 13.

7 Vgl. 1 Petr. 1, 21.

8 Vgl. Phil. 3, 21.

9 Vgl. Ps. 150, 16.

doden.¹⁰ God zal zijn bloed opeisen uit de hand van die hem niet gehoorzamen.

2. Hij die hem vanuit de doden heeft opgewekt zal ook ons opwekken als we zijn wil doen en volgens zijn geboden leven en lief hebben wat hij heeft lief gehad. Daarbij moeten we ons onthouden van alle ongerechtigheid, hebzucht, geldzucht, kwaadsprekerij en leugen en we moeten niet vergelden kwaad met kwaad, smaad met smaad, stomp met stomp en vloek met vloek.¹¹

3. Herinnert u wat de Heere¹² heeft geleerd: 'Oordeelt niet opdat u niet geoordeeld wordt,¹³ vergeeft en u zult vergeven worden, weest barmhartig opdat u barmhartigheid ten deel valt: met de maat waarmee u meet zal voor u gemeten worden¹⁴ en gelukkig zijn de armen en vervolgdten terwille van de gerechtigheid want van hen is het koninkrijk van God'.¹⁵

III. Broeders, dit schrijf ik niet uit me zelf over de gerechtigheid¹⁶ maar omdat u me daartoe hebt aangespoord.

2. Want noch ik noch iemand zoals ik is in staat de wijsheid van de gelukzalige en roemvolle Paulus te evenaren. Hij heeft in uw gemeente voor de mensen van vroeger nauwkeurig en krachtig onderwijs gegeven aangaande het woord der waarheid¹⁷ en toen hij afwezig was

heeft hij een brief geschreven.¹⁸ Als u zich daarin verdiept kan die u opbouwen in het aan u geschonken geloof.

3. Het geloof is de moeder van allen. Het wordt gevolgd door verwachting terwijl de liefde tot God, Christus en de naaste voorop gaat. Als iemand immers hierin staat, heeft hij de wet der gerechtigheid vervuld. Wie liefde bezit is ver van elke zonde.

IV. Het begin van alle kwaad is de geldzucht.¹⁹ Wij nu weten dat we niets in de wereld hebben gebracht, maar er ook

10 Hand. 10, 42.

11 1 Petr. 3, 9 en Rom. 12, 17.

12 Polycarpus steunt hier op een overlevering die direct teruggaat op het door de Heere gesproken woord.

13 Mt. 7, 1.

14 Mt. 7, 2 en Lk. 6, 38.

15 Mt. 5, 3, 10 en Lk. 6, 20.

16 Een gebruik van het woord 'gerechtigheid' als in Mt. 5, 6, 10, 20; 6, 1 en 33.

17 Hand. 16, 12-40.

18 De brief aan de Philippenzen. Feitelijk staat er 'brieven', maar er zal wel één brief bedoeld zijn.

19 1 Tim. 6, 10.

niets uit kunnen wegdragen.²⁰ Daarom wapenen we ons met de wapens van de gerechtigheid²¹ en leren eerst onszelf te leven volgens de opdracht van de Heere.

2. Dan moet u ook uw echtgenoten naar het hun gegeven geloof en naar de hun gegeven liefde en reinheid leren hun man in alle waarheid te beminnen, vervolgens ieder gelijkelijk lief te hebben met volledige zelfbeheersing en tenslotte hun kinderen op te voeden in de vreze des Heren.

2. De weduwen moeten bezonnenheid leren aangaande het geloof in de Heere. Ze moeten onophoudelijk voor allen bidden en zich onthouden van lasteren, kwaadspreken, onwaarheid spreken, geldzucht en alle kwaad. Laten we weten dat ze een altaar van God zijn en dat God allen doorziet en niets voor hem verborgen is. Dit geldt zowel plannen als gedachten en wat ook maar verborgen is in het hart.

V. Daar we weten dat God niet met zich laat spotten²² behoren we op waardige wijze in overeenstemming met zijn gebod en zijn glorie te leven.

2. Evenzo moeten de diakenen onberispelijk zijn ten overstaan van zijn gerechtigheid als dienaren van God en Christus en niet van mensen. Ze moeten niet lasteren, dubbelzinnig spreken, niet geldzuchtig zijn, maar beheerst in alles, barmhartig en ijverig. Ze moeten handelen naar de waarheid van de Heere die een diaken van allen was.²³ Als we hem in deze tijd behagen zullen dan zullen we in de toekomst aangenomen worden. Hij heeft toch beloofd ons vanuit de doden op te wekken. Wanneer we voor hem op waardige wijze leven, zullen we ook met hem koning zijn.²⁴ Als we maar geloven.

3. Evenzo moeten ook de jongeren onberispelijk in alles zijn. Ze moeten vooral bedacht zijn op reinheid en ze moeten zich in toom houden waar het om het kwade gaat. Het is goed zich te onttrekken aan de begeerten van de wereld. Immers alle begeerte is in strijd met de Geest²⁵ en ontuchtigen, mensen met verwijfde praktijken, noch zij die ontucht met mannen bedrijven zullen het konink

20 1 Tim. 6, 7. 21 2 Kor. 6, 7. 22 Gal. 6, 7. 23 Vgl. Mk. 9, 35; 10, 45; Mt. 20, 28, Lk. 22, 27. 24 1 Tim. 2, 12 en Rom. 8, 17. 25 1 Petr. 2, 11 en Jac. 5, 17. 118

rijk van God erven.²⁶ Dit geldt ook voor hen die onbetamelijk leven. Daarom moet men zich van dit alles onthouden en zich onderwerpen aan de oudsten en diakenen zoals aan God en Christus. De maagden moeten leven met een onbevlekt en rein geweten.

VI. De oudsten moeten barmhartig zijn, voor allen medelijdend; ze moeten terugbrengen wat afgedwaald is, alle zieken bezoeken, geen weduwe, wees of arme onbezorgd laten, maar daarentegen altijd bedacht zijn op wat schoon is voor God en mensen.²⁷ Ze moeten zich onthouden van elke vorm van toorn, partijdigheid en een onrechtvaardig oordeel. Ze moeten zich afzijdig houden van geldzucht. Ze moeten niet te goedgegelovig zijn noch streng in hun oordeel en ze moeten weten dat we allen onze tol aan de zonde hebben betaald.

2. Als we de Heere bidden om vergeving moeten wij ook vergeven want we leven onder het oog van de Heere en God en allen moeten we voor de rechterstoel van Christus verschijnen en ieder zal voor zichzelf rekenschap moeten afleggen.²⁸

3. Laten we hem met eerbied en volledige godsvrucht dienen zoals hij zelf bevolen heeft en zoals de apostelen en de profeten die de komst van onze Heere hebben aangekondigd, hebben gepredikt. Laten we het goede najagen en ons onthouden van wat ergernis geeft, van valse broeders en van hen die de naam van de Heere op huichelachtige wijze dragen. Zij brengen domme mensen aan het dwalen.

VII. Ieder die belijdt dat Jezus Christus niet in het vlees is gekomen is een antiChrist.²⁹ Ieder die het getuigenis van het kruis niet belijdt, is uit de duivel. Wie de woorden van de Heere naar eigen believeen verdraait en zegt dat er geen opstanding en oordeel is³⁰ die is de eerstgeborene van de satan. 2. Laten we daarom uit de weg gaan voor de dwaasheid van velen en de valse leringen en ons wenden tot het woord dat ons vanaf het begin is overgeleverd. Laten we nuchter zijn om te bidden en volharden in het vasten. Laten we de alziende

26 1 Kor. 6, 9-10.

27 Spr. 3, 4; 2 Kor. 8, 21 en Rom. 12, 17.

28 Rom. 14, 10 en 12; 1 Kor. 5, 10.

29 1 Joh. 4, 2-3.

30 Vgl. 2 Tim. 4, 3.

God smekend vragen met de woorden van de Heere ons niet in verzoeking te leiden.³¹ De geest is wel gewillig maar het vlees is zwak.³²

VIII. Laten we altijd volhouden in onze verwachting en in het onderpand van onze gerechtigheid, Jezus Christus, die onze zonden in zijn eigen lichaam heeft gedragen aan het kruis.³³ Hij die geen zonde heeft gedaan en in wiens mond geen bedrog werd gevonden,³⁴ maar die om ons alles heeft verdragen opdat we in hem zouden leven.

2. Laten we zijn volharding navolgen en indien we lijden om zijn naam, laten we hem verheerlijken. Dit voorbeeld heeft hij ons gegeven in zijn persoon en we hebben daarin vertrouwen gehad.

IX. Ik beveel u alleen te gehoorzamen aan het woord der gerechtigheid en vol te houden met volledig geduld. Dit geduld hebt u niet alleen uit eigen aanschouwen leren kennen bij de gelukzalige Ignatius, Zozimus en Rufus³⁵ maar ook bij anderen uit uw midden en bij Paulus en de overige apostelen.

2. Weest overtuigd dat die allen niet tevergeefs hebben gelopen, maar ze deden het in geloof en gerechtigheid. Weest overtuigd dat ze op de plaats zijn die hun toekomst: bij de Heere met wie ze geleden hebben. Ze hebben immers de wereld niet lief gehad maar hem die voor ons gestorven is en voor ons door God is opgestaan.

X. Houdt hieraan vast en volgt het voorbeeld van de Heere. Weest sterk in het geloof en onwankelbaar,³⁶ vol liefde voor de broeders, elkaar toegenegen,³⁷ verbonden in de waarheid, terwijl u elkaar voorgaat in de zachtmoedigheid van de Heere en niemand veracht.

2. Als u goed kunt doen stelt het dan niet uit want de aalmoes bevrijdt van de dood.³⁸ Weest allen aan elkaar onderdanig, gedraagt u tussen de heidenen onberispelijk. Dan zult u door uw goede werken geprezen worden³⁹ en zal de Heere in uw persoon niet gelasterd worden.

31 Mt. 6, 13 en Lk. 11, 4.

32 Mt. 26, 41 en Mk. 14, 28.

33 1 Petr. 2, 24.

34 1 Petr. 2, 22.

35 Zie 1 1.

36 Vgl. Kol. 1, 23 en 1 Kor. 15, 58.

37 1 Petr. 3, 8 en 2, 17.

38 Tob. 4, 10.

39 1 Petr. 5, 5, Eph. 5, 21 en 1 Petr. 2, 12.

3. Maar wee hem door wie de naam van de Heere gelasterd wordt!⁴⁰ Onderricht daarom allen in nuchterheid. Daar houdt u ook uzelf aan.

XI. Ik ben zeer bedroefd over Valens die eens bij u als oudste was aangesteld omdat hij zijn positie die hem werd gegeven zozeer heeft miskend. Ik vermaan u daarom: onthoudt uzelf van geldzucht, weest rein en betrouwbaar. Onthoudt u van alle kwaad.

2. Hoe zal hij die zich in deze dingen niet zelf in toom kan houden dit aan anderen kunnen verkondigen. Als iemand zich niet kan onthouden van geldzucht dan wordt hij door afgoderij bezoedeld en hij zal als een heiden die het oordeel van de Heere niet kent geoordeeld worden. Of weten we niet dat de heiligen de wereld zullen oordelen,⁴¹ zoals Paulus leert.

3. Ik heb echter onder u bij wie de gelukzalige Paulus heeft gewerkt, niets dergelijks gemerkt of gehoord. Gij wordt al direct aan het begin van zijn brief vermeld.⁴² Hij prijst u in alle gemeenten die toen de enige waren die God kenden.⁴³ Wij kenden hem toen nog niet.

4. Broeders, in bijzondere mate deel ik in uw verdriet over hem en zijn vrouw. Moge de Heere hem oprecht berouw schenken. Toont ook hierin bezonnenheid. Gij moet zulke mensen niet als vijanden beschouwen⁴⁴ maar roept hen als lijdende en dwalende leden terug opdat uw gehele lichaam gered wordt. U bouwt uzelf op door dit te doen.

XII. Ik vertrouw er op dat u terdege bekend bent met de heilige schrift en u niets verborgen is. Mij is het echter niet toegestaan (u te onderwijzen). Het is slechts zoals de schrift zegt: 'Wordt toornig maar zondigt niet en de zon ga niet onder over uw toom'.⁴⁵ Gelukkig hij die er aan denkt. Ik ben van mening dat dit bij u het geval is.

2. De God en Vader van onze Heere Jezus Christus, de eeuwige Hogepriester zelf, de Zoon van God⁴⁶, Jezus Christus moge u opbouwen in geloof,

40 Rom. 2, 24 en Jes. 52, 5.

41 1 Kor. 6, 2.

42 De vertaling noch de bedoeling is duidelijk. Letterlijk staat er: 'bij u, die in het begin van zijn brief staat'. Sommigen voegen het woord 'geprezen' toe.

43 Vgl. 2 Thess. 1, 4.

44 Vgl. 2 Thess. 3, 15.

45 Ps. 4, 5 en Eph. 4, 26.

40 Hebr. 6, 20 en 7, 3.

waarheid en in alle zachtmoedigheid, zonder toornigheid en in geduld, lankmoedigheid, verdraagzaamheid en reinheid. Hij moge u deel geven aan het lot der heiligen. Dit geldt zowel u als ons die onder de hemel zijn en die zullen blijven geloven in onze Heere Jezus Christus en in zijn Vader die hem vanuit de doden heeft opgewekt.

3. Bidt voor alle heiligen.⁴⁷ Bidt ook voor koningen, machtigen en vooraanstaanden⁴⁸ en voor die u vervolgen en haten⁴⁹ en voor de vijanden van het kruis⁵⁰ opdat uw vrucht voor allen zichtbaar is en u daarin volmaakt bent.⁵¹

XIII. U hebt mij geschreven en ook Ignatius⁵² dat wanneer iemand naar Syrië gaat hij ook uw brief zou meenemen. Dit zal ik doen als ik er een geschikte tijd voor heb. Ik bedoel: ik zal zelf gaan of ik zal iemand zenden die als afgevaardigde van u en mij kan dienen.

2. De brieven die Ignatius ons heeft gezonden en andere voor zover we die bezitten doen we u toekomen overeenkomstig uw verzoek. Ze zijn gevoegd bij dit schrijven. U kunt er uw voordeel mee doen. Ze handelen over het geloof en de volharding. Ze zijn van het begin tot het eind opbouwend waar het de Heere aangaat. Maar bericht ons ook wat u met zekerheid over Ignatius en allen die met hem zijn weet.⁵³

XIV. Dit heb ik door middel van Crescens geschreven. Ik heb hem al bij mijn aanwezigheid aanbevolen en ik doe het nu opnieuw. Hij heeft op onberispelijke wijze onder ons geleerd. Ik ben van mening dat dit bij u ook het geval zal zijn. Laat ook zijn zuster bij u aanbevolen zijn als ze bij u komt. Vaart wel in de Heere Jezus Christus, in genade, met al de uwen. Amen.

47 Eph. 6, 18.

48 1 Tim. 2, 2.

49 Mt. 5, 44 en Lk. 6, 27-28.

50 Phil. 3, 18.

51 Kol. 2, 10 en Jac. 1, 4.

52 in de brief van Ignatius aan Polycarpus.

Hoofdstuk XIII wordt vaak beschouwd als deel van een brief die vooraf gaat aan de rest van dit geschrift. Zie p. 17-18. ⁵³ Hieruit blijkt dat Polycarpus nog niets wist over het lot van Ignatius. Zie p. 17. 122

IX. DE MARTELDOD VAN DE HEILIGE POLYCARPUS, BISSCHOP VAN SMYRNA

Polycarpus van Smyrna geb. ca. 69 –ca 156 was bisschop van Smyrna, het huidige Izmir in Turkije. Hij stierf als martelaar. Hij behoort tot de *apostolische* vaders, mensen die leerlingen waren geweest van de apostelen. Over zijn levensloop is weinig bekend. De Kerk viert zijn feestdag op 23 februari.

De gemeente van God die als vreemdeling in Smyrna woont aan de gemeente van God in Philomelium¹ en aan alle gemeenten van de heilige en katholieke kerk² overal: barmhartigheid, vrede en liefde van God de Vader en van onze Heere Jezus Christus moge u overvloedig ten deel vallen.

1. Broeders, wij schrijven u over hen die de marteldood stierven en in het bijzonder over de gelukzalige Polycarpus, die als het ware door zijn marteldood het zegel heeft gezet op het einde van de vervolging.³ Bijna alles wat tevoren is gebeurd geschiedde toch opdat de Heere ons van de hoge zou laten zien waaruit een marteldood volgens het Evangelie bestaat.

2. De martelaar wachtte af tot hij verraden zou worden evenals de Heere opdat ook wij zijn navolgers zouden worden.⁴ Op die manier zijn we niet alleen bedacht op ons eigen belang maar ook op dat van anderen. Het is immers een kenmerk van een ware en hechte liefde niet alleen te verlangen dat men zelf gered wordt maar ook dat dit alle andere broeders te beurt valt.⁵

II. Gelukzalig en verheven is elke marteldood die naar de wil van God geschiedt. Want wij die vroom zijn behoren de macht over alles aan God toe te kennen. 2. Wie zou de verhevenheid, het geduld en de liefde tot de Heere bij de martelaren niet bewonderen? Ze bleven standvastig hoewel ze door geselingen werden verscheurd. Dit ging zo ver dat tot op de aderen en slagaderen de bouw van het lichaam zichtbaar was. Het gevolg was dat de omstanders medelijden kregen en jammerden. Zij echter kwamen tot een zo grote mate van verhevenheid dat geen van hen zuchtte of steunde. Daarmee toonden ze aan allen dat ze, de verhevenste martelaren van

1 Philomelium is een plaats in het midden van Klein-Azië.

2 Het woord 'katholieke kerk' komt reeds voor bij Ignatius, *Smyrn.* VIII 2.

3 Met de dood van Polycarpus schijnt een eind gekomen te zijn aan de vervolging.

4 De schrijver verwerpt de opvatting dat de martelaar zich moet aangeven. Zie p. 48-49.

5 Vgl. Paulus in Phil. 1, 22-24.

Christus, op dat tijdstip wel geofferd werden⁶ maar buiten het lichaam verbleven; of liever, dat de Heere hen bijstond en hen toesprak. 3. Terwijl ze zich richtten op de genade van Christus verachtten ze de aardse folteringen en kochten zo in één uur het eeuwig leven. Het vuur van de onmenselijke beulen kwam hun koud voor. Ze waren namelijk van plan het eeuwige en nooit te blussen vuur te ontlopen. Met de ogen van hun hart zagen zij omhoog naar de goederen die bewaard worden voor hen die volharden, goederen die geen oor gehoord heeft, geen oog heeft gezien en in het hart van een mens niet zijn opgekomen.⁷ Die werden hun getoond door de Heere. Ze waren geen mensen meer maar reeds engelen.

4. Evenzo doorstonden zij die tot de beesten veroordeeld waren, wrede kwellingen. Dit geldt ook van hen die op ijzeren punten uit elkaar werden getrokken en door allerlei andere folteringen werden gekweld. Alles met het doel hen door aanhoudelijke foltering tot verloochening over te halen.

III. Veel heeft de duivel tegen hen in het werk gesteld. Maar Gode zij dank! Hij heeft tegen geen van hen iets kunnen uitrichten.⁸ Germanicus de verhevenste van hen gaf hun allen moed door zijn eigen volharding. Hij heeft op een opvallende manier tegen de beesten gevochten. Toen immers de proconsul hem wilde overhalen door hem te herinneren aan zijn jeugdige leeftijd lokte hij met alle macht de beesten naar zich toe. Hij wilde zo vlug mogelijk uit het leven van onrecht en misdaad scheiden. 2. Van toen af aan schreeuwde het gehele volk verbaasd over de verhevenheid van het bij God geliefde en het God vrezende geslacht der Christenen: 'Weg met de goddelozen! Zoek Polycarpus op!'

IV. Iemand met de naam Quintus, een Phrygiër, die onlangs uit Phrygië was gekomen werd bang bij het zien van de beesten. Hij was het nog wel geweest die zichzelf en anderen had aangezet om uit eigen beweging naar ze toe te lopen. De proconsul haalde hem met veel aandrang over te zweren en te offeren. Broeders, dit is reden waarom we hem niet prijzen

6 De gedachte dat de martelaar geofferd wordt, vgl. ook XIV 2, betekent niet dat hier verzoenende kracht aan het martelaarschap wordt gegeven.

7 Vgl. 1 Kor. 2, 9.

8 De martelaar is in een strijd gewikkeld met de duivel, zie p. 43.

die zichzelf aanbieden. Dat leert trouwens ook het Evangelie.⁹

V. De zeer bewonderenswaardige Polycarpus was toen hij het bericht voor het eerst hoorde niet ontsteld, maar hij wilde in de stad blijven. De meesten raadden hem echter aan weg te gaan. Hij ging toen naar een klein buitenverblijf niet ver van de stad en verbleef daar met een paar anderen. Daar deed hij niets anders dan dag en nacht bidden voor allen en voor de gemeenten over de gehele wereld, zoals hij gewoon was.¹⁰

2. Drie dagen voor hij gevangen werd genomen was hij bezig te bidden toen hij een gezicht kreeg dat zijn hoofdkussen verbrand was. Hij wendde zich tot zijn metgezellen en zei: 'Ik moet levend verbrand worden'.

VI. Toen men hem bleef zoeken verhuisde hij naar een ander landhuis en direct waren er weer mensen in de buurt die naar hem op zoek waren. Toen ze hem niet vonden, grepen ze twee jongens waarvan een onder folteringens doorsloeg. 2. Het was dan ook niet mogelijk dat hij verborgen bleef, daar bovendien zijn huisgenoten verraders waren.¹¹ De irenarch¹² die ook al de naam Herodes¹³ droeg haastte zich hem naar het stadion te voeren. Zo zou hij zijn eigen lot verwerven als deelgenoot van Christus. Die hem verraden hadden zouden dezelfde straf ontvangen als Judas.

VII. Toen ze de jongen in hun macht hadden, trokken de achtervolgers er op uit tegen de tijd van de avondmaaltijd.¹⁴ Ze waren met ruiters en in hun gewone wapenrusting als of ze op een rover afgingen.¹⁵ En toen ze laat op de avond aankwamen vonden ze hem in de bovenkamer van het hutje liggen. Het was nog wel mogelijk geweest naar een andere plaats te gaan maar hij wilde niet. Hij zei: 'De wil van God geschiede'.¹⁶ Toen hij hoorde dat ze er waren kwam hij naar beneden en sprak tot hen. Zij die dit zagen verwonderden zich over zijn hoge leeftijd en zijn gemoedsrust.

9 Vgl. Mt. 10, 23.

10 Vgl. Christus' gebed voor de zijnen in Joh. 17.

11 Zoals Judas, een van de discipelen.

12 'Vrederechter', overheidspersoon in het Romeinse rijk.

13 Zie voor Herodes Lk. 23, 6-16.

14 Jezus werd ook in de avond gevangen: Mk. 14, 43-52 en parr.

15 Vgl. Mk. 14, 48 en parr.

16 Vgl. Mk. 14, 36 en parr.

125

Vooral verbaasden ze zich waarom men zo'n haast had een zo oude man te arresteren. Hij gaf direct opdracht hun eten en drinken voor te zetten zoveel als ze wilden en hij vroeg of ze hem een uur wilden geven om vrij te kunnen bidden.

3. Toen ze dat hadden toegestaan bad hij staande vol van Gods genade. Zo zelfs dat men hem gedurende twee volle uren niet kon laten zwijgen. De toehoorders stonden versteld en velen hadden spijt dat ze tegen een zo Gode welgevallige oude man moesten uitrukken.

VIII. Toen hij zijn gebed beëindigd had waarin hij allen had herdacht die hij ooit had ontmoet, jong en oud, aanzienlijk en onaanzienlijk en de katholieke kerk over het rond der aarde en toen de tijd van vertrek was aangebroken, zetten ze hem op een ezel en leidden hem naar de stad.¹⁷ Het was de dag van de grote sabbat.¹⁸ De irenarch Herodes en zijn vader Nicetas kwamen hem tegemoet en lieten hem in hun reiswaagen plaats nemen. Toen ze naast hem zaten, trachtten ze hem over te halen en zeiden: 'Wat steekt er voor kwaad in te zeggen 'De keizer is Heer' en te offeren wat er bij hoort en dan vrij uit te gaan?' Eerst antwoordde hij hun niet maar toen ze aandrongen zei hij: Ik wens niet te doen wat u me aanraadt'.

3. Toen ze niet in staat waren hem over te halen scholden ze hem uit en lieten hem ijlings uitstijgen, zo vlug, dat hij bij het naar beneden gaan zijn scheenbeen openschaafde. Maar geheel niet van zijn stuk gebracht ging hij goedsmoeds, alsof hij niets geleden had, verder. Men leidde hem het stadion binnen waar zo'n lawaai was dat men niemand kon verstaan.

IX. Toen Polycarpus het stadion binnenkwam, klonk er een stem uit de hemel: 'Wees sterk en dapper, Polycarpus'. Niemand zag wie er sprak maar wie er van ons aanwezig was hoorde de stem. Toen hij helemaal binnen was ontstond er een groot tumult zodra men bemerkte dat Polycarpus was gevangen genomen.

2. Hij werd voorgeleid en de proconsul vroeg hem of hij Polycarpus was. Als dit werd bevestigd

17 Vgl. Mk. 11, 1-10 en parr.

18 Deze uitdrukking is onbekend. Ze kan vergeleken worden met Joh. 19, 31: 'de dag van die sabbat was groot'.

woorden: 'Heb eerbied met uw ouderdom' en dergelijke dingen die men gewoon is te zeggen, 'Zweer bij het gelukt van de keizer, kom tot inkeer en zeg 'Weg met de goddelozen!'. Maar Polycarpus keek toornig naar de gehele menigte van misdadige heidenen in het stadion, schudde zijn vuist tegen hen, zuchtte, keek naar de hemel en zei: 'Weg met de goddelozen'.

3. De proconsul drong aan en zei: 'Zweer en ik zal u vrijlaten, vervloek Christus'. Polycarpus antwoordde: 'Zesentachtig jaar heb ik hem gediend en hij heeft mij geen kwaad gedaan. 20 Hoe kan ik mijn Koning die mij gered heeft, vervloeken?'

X. Toen hij opnieuw aandrong en zei: 'Zweer bij het geluk van de keizer', antwoordde hij: 'Als gij de nietswaardige eer wilt hebben dat ik zweer bij het geluk van de keizer zoals gij dat uitdrukt en net doet of ge niet weet wie ik ben, laat het u dan onomwonden duidelijk zijn: Ik ben Christen. Als u de leer van de Christenen wilt leren kennen, geef me een dag en luister'.

2. De proconsul zei: 'Probeer het volk over te halen'. Polycarpus zei: 'Ik heb u waardig bevonden toe te spreken, want ons is geleerd de overheden en machthebbers die door God zijn aangesteld passende eer te bewijzen.²¹ Het schaadt ons niet dit te doen. Wel acht ik het onwaardig mij voor hen te verdedigen'.

XI. De proconsul zei: ik heb beesten; ik zal u er voor werpen als u niet tot inkeer komt'. Hij zei: 'Roep ze, want voor ons is de omkeer van het goede naar het slechte onmogelijk. Daarentegen is het schoon over te gaan van het slechte naar wat recht is'.

2. Toen sprak hij weer tot hem: 'Als u de beesten niet vreest, zal ik u met vuur verteren, wanneer u niet tot inkeer komt'. Polycarpus zei: 'Ge dreigt met vuur dat even brandt en na korte tijd uitdooft. U bent onkundig van het vuur van het komende oordeel en de eeuwige foltering die is weggelegd voor de goddelozen. Maar wat aarzelt ge nog, kom op met wat u wilt'.

19 Het woord TMti is gelijk aan het Latijnse *fortuna*.

20 Dit moet er wel op wijzen dat Polycarpus reeds als kind werd gedoopt. {m.i. NIET}

21 Vgl. Rom. 13, 1-7 en 1 Petr. 2, 13-17.

XII. Terwijl hij deze en dergelijke dingen sprak werd hij vervuld van moed en vreugde en zijn gelaat was een en al bevalligheid. Zo zelfs dat niet alleen velen ineenkrompen onder de tot hen gerichte woorden maar dat ook de proconsul versteld stond. Dan zond de proconsul zijn heraut in het midden van het stadion en maakte drie maal bekend: 'Polycarpus zegt van zichzelf dat hij een Christen is'. 2. Toen de heraut dat gezegd had, schreeuwde al het volk bestaande uit heidenen en Joden die in Smyrna woonden, met onbedwongen toorn en luide stem: 'Hij is de leraar van Asia, de vader der Christenen, hij verwerpt onze góden, hij leert veel mensen niet te offeren en te knielen'. Ze vroegen tegelijk, luid schreeuwend, aan de asiarch²² Philippus om Polycarpus voor de leeuwen te gooien. Hij zei dat dit onmogelijk was omdat de dierenfeesten afgelopen waren. 3. Toen besloten ze allemaal tegelijk te schreeuwen dat Polycarpus verbrand moest worden. Het gezicht moest immers uitkomen dat hem verschenen was betreffende het hoofdkussen dat hij zag branden toen hij in gebed was en zich tot zijn metgezellen richtte met de profetische woorden: Ik moet levend verbrand worden'.

XIII. Dit alles gebeurde sneller dan dat men het kan vertellen. Het volk kwam toelopen uit de werkplaatsen en badhuizen met hout en takkenbossen. Daarbij hielpen, zoals gewoonlijk, de Joden het hardst mee.

2. Toen de brandstapel gereed was ontdeed men hem van al zijn kleren en men maakte zijn gordel los. Hij probeerde ook zijn schoeisel los te maken. Dat behoefde hij vroeger nooit te doen daar iedere gelovige zich om strijd haastte hem aan te raken. Wegens zijn voortreffelijke levenswandel was men hem al voor zijn marteldood in alles ter wille.

3. Direct werden de werktuigen om hem heen gezet die voor de brandstapel in gereedheid worden gehouden. Toen men hem wilde vastnagelen zei hij: 'Laat me ongebonden blijven. Hij die me geeft het vuur te doorstaan zal me ook geven op de brandstapel te blijven zonder stevig vastgenageld te zijn.'

22 De naam komt ook voor in Hand. 19, 31 en duidt waarschijnlijk een afgevaardigde naar de landdag aan.

XIV. Zij nagelden hem niet vast, maar bonden hem. Toen zijn handen op zijn rug waren gebonden als was hij een voortreffelijk offerram uit de grote kudde toeberaid tot een Gode welgevallig offer, zag hij op naar de hemel en zei: 'Heer, almachtige God, Vader van uw

geliefde en geprezen Knecht Jezus Christus door wie wij kennis aangaande u hebben ontvangen, God van engelen, machten en de gehele schepping en van het gehele geslacht van de rechtvaardigen die voor uw aangezicht leven.

2. Ik loof u dat gij mij deze dag en dit uur waardig gekeurd hebt om deel te krijgen met het getal van de martelaren aan de kelk van uw Christus om op te staan tot het eeuwige leven met lichaam en ziel in de onvergankelijkheid van de Heilige Geest. Moge ik vandaag met hen in uw tegenwoordigheid worden ontvangen als een rijke en welgevallige offerande. Daartoe hebt ge mij in gereedheid gebracht en dat hebt ge mij tevoren getoond. Nu hebt ge het ten uitvoer gebracht, onbedriegelijke en waarachtige God.

3. Daarom prijs ik u om alles, ik loof u, ik verheerlijk U door de eeuwige en hemelse Hogepriester Jezus Christus, Uw geliefde Knecht door wie aan U met Hem en de Heilige Geest zij de glorie, nu en in de komende eeuw. Amen'.

XV. Nadat het 'Amen' was opgeklonken en het gebed geëindigd was, staken de mannen van de brandstapel het vuur aan. Toen er een grote vlam opsteeg zagen wij die dit gegeven was, een wonder. Wij waren er voor gespaard om aan anderen het gebeurde mee te delen. 2. Het vuur nam namelijk de vorm aan van een gewelf als een zeil van een schip, bol van de wind. Zo werd het lichaam van de martelaar rondom omgeven. Hij stond in het midden, niet als verbrand vlees maar als brood dat gebakken wordt of als goud en zilver dat gesmolten wordt in de oven. En wij namen een geur waar zoals die verspreid wordt door wierook of een ander kostbaar reukwerk.

XVI. Toen de misdadigers zagen dat het lichaam niet door vuur verteerd kon worden, bevalen ze de man die de genade- steek pleegt te geven hem met het zwaard te doorsteken. En toen hij dat gedaan had stroomde zoveel bloed weg dat het vuur uitdoofde. Al het volk verbaasde zich dat er zo'n groot verschil was tussen ongelovigen en uitverkorenen.

2. Van de bewonderenswaardige, die in onze dagen een apostolische en profetische leraar was, bisschop van de katholieke kerk in Smyrna. Elk woord dat uit zijn mond kwam ging in vervulling en zal in vervulling gaan.

XVII. Toen de jaloeerse en afgunstige en boze, de tegenstander van het geslacht der rechtvaardigen, de grootheid van zijn marteldood zag en zijn van meet af aan onberispelijke levenswandel en hij bemerkte dat hij gekroond was met de krans van de onvergankelijkheid en onbetwist de kampprijs had weggedragen, deed hij zijn best dat zijn erbarmelijk lichaam niet door ons zou worden weggenomen. Er waren er veel die dit wilden doen om zo deel te hebben aan zijn heilig lichaam.

2. Hij bracht Nicetas, de vader van Herodes, de broer van Alkè, op het idee de proconsul te verzoeken zijn lichaam niet uit handen te geven opdat ze, naar zijn zeggen, niet dit zouden vereren in plaats van de Gekruiste. Dit zeiden ze omdat de Joden hun dit hadden ingegeven en hen daartoe hadden aangespoord. Zij hadden namelijk gemerkt dat we van plan waren hem uit het vuur te halen. Ze wisten echter niet dat we nooit Christus zouden kunnen opgeven noch een ander zouden kunnen vereren. Hij heeft onschuldig geleden voor de zonden van hen die over de gehele wereld verlost moeten worden. 3. Hem aanbidden we als de Zoon van God, maar de martelaren hebben we terecht lief als discipelen en navolgers van de Heere wegens hun voortreffelijke gezindheid ten opzichte van hun Koning en Leermeester. Moge het ons gegeven worden dat we hun deelgenoten en medeleerlingen worden!

XVIII. Toen de centurio zag dat de Joden op twist uit waren legde hij het lichaam in het midden en liet het als gebruikelijk verbranden.

2. Zo hebben we zijn gebeente, kostbaarder dan edelstenen en waardevoller dan goud later op een passende plaats begraven.

3. Daar zal de Heere ons, voor zover het ons mogelijk is samen te komen, de verjaardag van zijn marteldood laten vieren in vreugde en blijdschap. Dit ter herinnering aan hen die vroeger de wedkamp hebben gestreden en tot oefening en voorbereiding van hen die dit nog zullen doen.

XIX. Tot zover over de gelukzalige Polycarpus, die weliswaar met die uit Philadelphia de twaalfde martelaar is uit Smyrna, maar die boven allen in gedachtenis wordt gehouden. Zo, dat zelfs de heidenen overal van hem spreken. Hij was niet alleen een voortreffelijk leraar, maar ook een martelaar bij uitstek. Zijn marteldood willen we allen navolgen in overeenstemming met het Evangelie van Christus.

2. Door zijn volharding overwon hij de onrechtvaardige heerser en zo ontving hij de onvergankelijke krans. Met de apostelen en alle rechtvaardigen looft hij jubelend God de almachtige Vader en prijst hij onze Heere Jezus Christus, de verlosser van onze zielen en de Bestuurder van onze lichamen, de Herder van de katholieke kerk over het rond der aarde.

XX. U hebt gevraagd het gebeurde uitvoerig voor u uiteen te zetten. Wij hebben het zoveel mogelijk in hoofdzaken bekend gemaakt door middel van onze broeder Marcion. Als gij het gelezen hebt, moet ge de brief doorsturen aan de broeders die verderop wonen opdat ook zij de Heere die zijn eigen dienaren kiest, kunnen loven.

2. Aan hem die ons allen kan binnenleiden in zijn eeuwig koninkrijk op grond van zijn genadegave door zijn Knecht, de eniggeboren Jezus Christus, zij de glorie, eer, kracht en majesteit tot in eeuwigheid. Groet alle heiligen, u groeten zij die bij ons zijn met Evaristus die dit schrijft, met geheel zijn huis.

XXI De gelukzalige Polycarpus stierf de marteldood op de tweede dag van de maand Xanthippus, de 23e februari, op de grote sabbat, op het achtste uur. Hij werd gevangen genomen door Herodes onder het hogepriesterschap van Philippus uit Tralies en het proconsulaat van Statius Quartus, terwijl eeuwig Koning is de Heere Jezus Christus. Hem zij de glorie, eer, majesteit en een eeuwige troon van geslacht tot geslacht. Amen.

Deel III

ENIGE ANTIEKE BERICHTEN OVER DE VERVOLGING VAN CHRISTENEN

I. DE DOOD VAN STEPHANUS

Handelingen 7, 54-60

Toen ze dat hoorden sneed het hun door het hart en knarsten met de tanden tegen hem. Maar hij (Stephanus) was vervuld van de Heilige Geest en keek naar de hemel. Daar zag hij de glorie van God en Jezus die aan de rechterhand van God stond. Hij zei: Ik zie de hemel open en de Zoon des Mensen staat aan de rechterhand van God'. Zij barstten uit in geschreeuw en hielden hun oren dicht. Als één man stormden ze op hem af en zij wierpen hem uit de stad om hem te stenigen. En de getuigen legden hun mantels voor de voeten van een jongen die Saulus heette. En zij begonnen Stephanus te stenigen. Hij riep de Heere aan met de woorden: Heer Jezus, aanvaard mijn geest'. Hij viel op zijn knieën en schreeuwde: Heer, reken hun deze zonde niet toe'. Toen hij dat gezegd had, ontsliep hij.

II. DE DOOD VAN JACOBUS DE BROEDER

Eusebius, Hist. Eccl. I I 23 12-18 De hierboven genoemde Schriftgeleerden en farizeeën zetten Jacobus op het dak van de tempel en riepen hem toe: 'Rechtvaardige, aan wie we allen behoren te gehoorzamen, verkondig ons wat de deur van Jezus is, daar het volk dwaalt door achter Jezus de gekruisigde te gaan.' Hij antwoordde met luide stem: 'Waarom vraagt u me over de Zoon des Mensen. Hij zetelt toch in de hemel aan de rechterhand van de grote Macht en hij zal toch komen op de wolken van de hemel?' Velen werden overtuigd en verheerlijkten God om het getuigenis van Jacobus en zij zeiden: 'Hosanna, de Zoon van David'.

Toen zeiden de Schriftgeleerden en farizeeën tegen elkaar: 'We hebben er verkeerd aan gedaan een zodanig getuigenis aangaande Jezus mogelijk te maken. Laten we naar boven gaan om hem naar beneden te gooien. Dan worden ze bang en ze zullen niet in hem geloven'. En ze schreeuwden: 'O wee, ook de rechtvaardige is afgedwaald'. En de schriftplaats werd vervuld die bij Jesaja gevonden wordt: 'Laten we de rechtvaardige doden want hij maakt het ons lastig. Dan eten we de opbrengst van zijn werken'.

Ze gingen naar boven en wierpen de rechtvaardige naar beneden. Ze zeiden tot elkaar: 'Laten we de rechtvaardige stenigen'. Ze begonnen hem te stenigen daar hij bij zijn val niet gestorven was. Hij echter keerde zich om, viel op zijn knieën en sprak: Ik smeek U, Heer, God, Vader, schenk hun vergeving, want ze weten niet wat ze doen'.

Toen ze hem onder deze woorden stenigden zei een van de priesters, Rechab genaamd, uit het geslacht der Rechabieten de profeet Jeremia spreekt over hen -: 'Houdt op, wat doet u. De rechtvaardige bidt voor ons'.

Eén van hen, een wolbewerker, nam de knots waarmee hij de klederen bewerkt en liet die neerkomen op het hoofd van de rechtvaardige. Zo legde hij getuigenis af. Men begroef hem ter plaatse bij de tempel en nog steeds staat er zijn gedenkteken bij de tempel.

Hij is een waar getuige geweest voor Joden en Grieken dat Jezus de Christus is. En direct daarop belegerde Vespasianus hen.

[In de overlevering bekend als Jacobus de Rechtvaardige, de eigen broeder van Jezus]

III. DE VERVOLGINGEN ONDER NERO

1 Clemens V 1 VI 2 V. Maar om te eindigen met voorbeelden uit de oudheid komen we nu op hen die pas geleden strijders (cdM.rixdg) zijn geweest. Laten we onze aandacht vestigen op de verheven voorbeelden (xct yEvvaia vjraÖElypaxa) uit onze generatie.

2. Door na-ijver en jalouzie werden de grote en rechtvaardige 'zuilen' vervolgd en zij streden (0j'&Aröav) tot de dood.

3. Laten we kijken naar de goede apostelen.

4. Petrus die om ongerechtvaardigde na-ijver niet één of twee maal, maar veelvuldig kwellingen heeft ondergaan en die na op deze manier getuigenis afgelegd te hebben (pagrugficrag) heenging naar de hem toekomende glorierijke plaats.

5. Door na-ijver en nijd liet Paulus de kamprijzen zien die verbonden is aan de volharding (ujtopovrjg (loapEİov). Zeven maal droeg hij de boeien, hij werd verjaagd, gestenigd, hij werd heraut in oost en west en ontving de verheven roem (xó yewaïov . . . x/.éoc) voor zijn geloof. 6. Nadat hij de gehele wereld de gerechtigheid had geleerd en hij het uiterste westen had bereikt en getuigenis had afgelegd (uuoxtv>ija«c) voor de heersers nam hij afscheid van de wereld en ging hij op naar de heilige plaats. Hij werd een groot voorbeeld van volharding.

VI. Bij deze mannen van een heilige levenswandel sloot zich een grote menigte aan van uitverkorenen (Ji,vlz-/x(bv) die door het lijden van kwellingen en folteringen wegens de na-ijver een allerschoonst voorbeeld (ujTÓoEiypa waAAiaxov) onder ons werden.

2. Door na-ijver werden de vrouwen als Danaïden en Dirce vervolg, terwijl ze vreselijke en onbarmhartige kwellingen leden. Zij bereikten zo de laatste weg van het geloof en zij die zwak van lichaam zijn, ontvingen de verheven prijs (yéga yEvvalov).

Tacitus, Annales XV 44

... Geen menselijke macht, geen gaven van de keizer noch pogingen de góden te verzoenen namen het kwaadaardig vermoeden weg dat de brand op bevel was aangestoken. Daarom liet Nero schuldigen aanwijzen die hij de meest uitgelezen folteringen liet ondergaan om op die manier radicaal een eind te maken aan de geruchten. Het was het volk dat men 'Christenen' noemt, verfoeid wegens hun wandaden, Christus aan wie ze hun naam ontleen onderging de doodstraf tijdens de procurator Pontius Pilatus.

Zo werd een verderfelijke bijgeloof even onderdrukt, maar het stak de kop weer op niet alleen in Judea, de bakermat van dit kwaad, maar ook in Rome waar alle dingen die afgrijselijk en schandelijk zijn van overal bij elkaar komen en populair worden. Zo nam men eerst degenen gevangen die bekenden. Daarna gebeurde dit op hun aanwijzing met een geweldige menigte van mensen die niet zo zeer schuldig waren aan brandstichting als wel aan haat tegen de mensheid. Bovendien dreef men de spot met de ter dood gedoemden: sommigen werden in huiden van wilde dieren gehuld en door honden verscheurd, anderen werden aan een kruis genageld of moesten worden verbrand en dienden zo als verlichting in de nacht wanneer de dag voorbij was. Nero had zijn tuinen voor dit schouwspel geopend. Hij gaf ook spelen in het circus waarbij hij zich als een wagenmenner onder het volk begaf. Ook stond hij wel op een wagen. Zo ontstond medelijden voor deze misdadigers. Ze hadden zeker een voorbeeldige straf verdiend. Toch werden ze niet omgebracht met het oog op het algemeen welzijn, maar door de wreedheid van één mens.

IV. PLINIUS EN KEIZER TRAJANUS OVER DE BERECHTING VAN CHRISTENEN

Plinius, Ep. X 96 en 97

Plinius aan keizer Trajanus:

Sire, het is mijn gewoonte alles aan u voor te leggen waarover ik in twijfel ben, want wie is beter in staat mij in mijn onzekerheid te leiden of mij in mijn onwetendheid te onderrichten.

Ik ben nooit aanwezig geweest bij het gerechtelijk onderzoek van Christenen. Daarom ben ik onbekend met de methode en de grenzen bij het straffen en het ondervragen. In bijzondere mate sta ik in twijfel waar het gaat om mensen van uiteenlopende leeftijd: moet er verschil gemaakt worden tussen volwassenen en onvolwassenen; dan waar het gaat om het geven van vrijspraak aan hen die tot inkeer komen: helpt het iemand niet, als hij vroeger Christen is geweest, wanneer hij dit opgeeft; tenslotte waar het gaat om de naam af gezien van misdaden: zijn alleen de misdaden verbonden aan de naam strafbaar.

Ondertussen heb ik met hen die mij als Christenen werden aangebracht als volgt gehandeld. Ik heb hen ondervraagd of ze Christen waren. Als ze toegaven heb ik hen nog twee maal dezelfde vraag gesteld, waarbij ik dreigde met de doodstraf. Als ze volhielden gaf ik bevel tot executie. Wat ze ook toegegeven mogen hebben, ik twijfelde er niet aan of hun stijfhoofdigheid en onbuigzame halsstarrigheid waren voldoende om hen te straffen. Er waren ook anderen besmet met dezelfde waanzin. Omdat ze Romeins burger waren, heb ik hen aangewezen om naar Rome gezonden te worden.

Zoals gewoonlijk kwamen er steeds meer aanklachten door het enkele feit dat de zaak behandeld werd en een groter aantal gevallen kwam aan het licht. Een anonieme aanklacht werd voorgelegd met de namen van veel mensen. Ik heb gemeend hen vrij te laten die ontkenden Christenen te zijn of te zijn geweest, wanneer ze de góden aanriepen nadat ik hen de woorden had voorgezegd; wanneer ze met wierook en wijn baden voor uw beeltenis die ik voor deze gelegenheid met de godenbeelden bevolen had klaar te zetten; en wanneer ze tenslotte Christus vervloekten daden waarvan men zegt dat ze niet opgedragen kunnen worden aan hen die werkelijk Christen zijn. Anderen die door deze aanklager werden genoemd zeiden eerst dat ze Christenen waren geweest en direct daarop ontkenden ze het. Ze waren het weliswaar geweest, maar hadden het herroepen, sommigen drie jaar, anderen vele jaren en een enkeling vijfentwintig jaar geleden. Allen bewezen hun hulde aan uw beeltenis en dat van de góden en vervloekten Christus.

Ze bevestigden echter dat ze in hoge mate schuldig waren geweest of gedwaald hadden, omdat ze gewoon waren op een vaste dag voor het opgaan van de zon samen te komen en in beurtzang een hymne tot Christus te zingen alsof hij God was en omdat ze gewoon waren geweest zich door een eed te verbinden geen enkele misdaad te plegen, niet te stelen, niet te roven, geen echtbreuk te plegen, hun woord niet te breken en het hun toevertrouwde goed op aanvraag terug te schenken. Als dit achter de rug was gingen ze uiteen en kwamen dan weer samen om een maaltijd te houden die overigens eenvoudig en onschuldig was. Dit hadden ze opgegeven na het edikt waarin ik naar uw bevelen verenigingen had verboden. In dit geval was ik des te meer van mening bij twee slavinnen, die 'diakonessen' genoemd worden, onder foltering te onderzoeken wat hiervan waar was. Maar niets anders kon ik vinden dan perverse en mateloze bijgelovigheid.

Daarom heb ik het gerechtelijk onderzoek uitgesteld en ik heb me gehaast me tot u om raad te wenden. De zaak schijnt me de moeite waard om er zich op te beraden wegens het aantal van hen die in gevaar zijn. Want velen van elke leeftijd, elke rang, van beide geslachten, worden en zullen worden opgeroepen voor een gerechtelijk onderzoek. Want deze bijgelovigheid is

niet beperkt tot de steden maar is ook in de de dorpen en op het platteland verspreid. Ze schijnt echter beëindigd en verholpen te kunnen worden. Het staat in ieder geval vast dat tempels die tevoren vrijwel verlaten waren nu weer druk bezocht worden. Heilige feesten die lang veronachtzaamd werden, worden weer gehouden. Overal verschijnen offerdieren, waarvoor tot voor kort geen koper werd gevonden.

Hieruit valt op te maken welk een grote menigte kan worden teruggewonnen als men de gelegenheid tot berouw geeft.

Trajanus aan Plinius

Plinius, de methode die u gevolgd hebt bij de behandeling van de gevallen van hen die bij u als Christen zijn aangegeven is juist. Het is niet mogelijk een algemene regel te geven die als enige mogelijkheid kan gelden. Men moet ze niet opsporen. Als ze worden aangegeven en ze schuldig blijken te zijn moeten ze gestraft worden.

Op zodanige wijze echter dat wie ontkent Christen te zijn en dit metterdaad toont door onze góden te aanbidden, vrijspraak krijgt op grond van zijn berouw ook al was hij tevoren verdacht. Anonieme aanklachten die worden voorgelegd kunnen tegen niemand als aanklacht beschouwd worden want dit scheidt niet alleen een verderfelijke precedent maar strijdt ook tegen de geest des tijds.

V. OVER DE HULP AAN MARTELAREN

Didascalia Apostolorum XIX, uitg. M. Dunlop Gibson, in: *Horae Semiticae I: Syrische Tekst en H: Engelse Vertaling*, London 1903.

Wendt uw oog niet af van de Christen die om de Naam van God en om zijn geloof en liefde in de gevangenis is geworpen of veroordeeld is tot het amphitheater, de beesten of de mijnen. Zendt hun voedsel door uw werk in het zweet van uw aangezicht en hetzelfde als beloning voor de soldaten die hem bewaken zodat hij verkwikt en verzorgd wordt. Zo gaat uw gelukzalige broeder niet geheel en al te gronde. Want beschouw hem die veroordeeld is wegens de Naam van God, de Christus, als een heilige martelaar en een engel van God (ander handschr.: of als God op aarde). Hij is geestelijk gekleed met de Heilige Geest (ander handschr.: van God door wie u de Heer, onze Verlosser, ziet). Hij is immers de onvergankelijke kroon waardig gekeurd (ander handschr.: hij heeft het getuigenis van het lijden opnieuw aan de dag gelegd).

Daarom zijn alle gelovigen verplicht de martelaren zorgvuldig te verkwikken met uw gaven (ander handschr.: door middel van uw bisschop). Als er echter een mens is die niets bezit, laat hem dan vasten en laat hem zijn broeder geven wat hij zou hebben uitgegeven voor zichzelf. Als u echter rijk bent dan bent u verplicht hem naar vermogen te dienen of zelfs al uw bezit te geven om hem van de boeien (ander handschr.: van de dood) te verlossen. Zij zijn immers Gode waardig en kinderen die zijn wil volbrengen, zoals de Heere heeft gezegd: 'Wie mij zal belijden voor de mensen die zal ook ik belijden voor mijn Vader die in de hemel is'.

Schaamt u niet met hen te spreken als ze gevangen zitten. Door deze dingen te doen zult u eeuwig leven erven want u zult deelgenoot zijn van hun martelaarschap. We weten immers dat onze Heere aldus in het Evangelie gesproken heeft: *'Komt tot mij, alle gezegenden van mijn Vader, erft het koninkrijk dat bereid is van de grondlegging van de wereld voor u ...'* 140

Inleiding

I. De Apostolische Vaders.....	9
II. Ignatius en Polycarpus.....	14
III. Antiochië en Klein-Azië (20)	
De gemeenten in Antiochië (21)	
De gemeenten in Klein-Azië (23)	
IV. De marteldood van Ignatius en Polycarpus . . .	31
1. De Jodenvervolgingen in de Grieks-Romeinse wereld (31)	
2. De overheid en de Christenen (35)	
3. De Christenen en het martelaarschap (39)	
4. Ignatius en het martelaarschap (44)	
5. Het martelaarschap van Polycarpus (47)	
V. De organisatie van de gemeenten in Klein-Azië .	50
VI. De dwaalleer.....	56
Het karakter van de dwaalleer (57)	
Weerlegging van de dwaalleer (61)	
VII. De theologie van de brieven van Ignatius . . .	64
De eenheid (66) Christologische formuleringen (67)	
Leraar en leerling (72)	
De twee werelden (73)	
Conclusie (74)	
DEEL II	77
Vertaling met aantekeningen	77
Inleiding op de vertaling	77
I. De brief van Ignatius aan de Ephesiërs . . .	79
II. De brief van Ignatius aan de Magnesiërs . . .	88
III. De brief van Ignatius aan de Tralliërs . . .	93
IV. De brief van Ignatius aan de Romeinen . . .	97
V. De brief van Ignatius aan de Philadelphiërs . .	102
VI. De brief van Ignatius aan de Smyrnaeers . . .	107
VII. De brief van Ignatius aan Polycarpus	112
VIII. De brief van Polycarpus aan de Philippenzen . .	116
IX. De marteldood van de heilige Polycarpus, bisschop van Smyra	
DEEL III	133
Enige antieke berichten over de vervolging van Christenen .	133
I. De dood van Stephanus.....	133
II. De dood van Jacobus de broeder	134
III. De vervolgingen onder Nero	135
IV. Plinius en keizer Trajanus over de berechting van Christenen	
V. Over de hulp aan martelaren	140

Clemens van Alexandrië

Clemens werd geboren als **Titus Flavius geb.** waarschijnlijk te Athene, ±125/150 - 215, was kerkvader, kerkelijk schrijver, het eerste lid van de kerk van Alexandrië en hoofd van de Catechetenschool van Alexandrië. Zijn leraarschap was toonaangevend.

Zijn ouders waren hoogstwaarschijnlijk rijke heidenen met een zeker aanzien. Zijn frequente aanhalingen van de Griekse literatuur wijzen bijvoorbeeld op een hoge opleiding. Clemens is te Alexandrië een leerling van Pantenus. Hij staat ook bekend onder de bijnaam "de missionaris van de intellectuele elite".

Clemens staat bekend als een vurig tegenstander van het {Bijbels} Chiliasme. De Joods-Griekse leer van de Logos was het middelpunt van zijn godsdienstige-filosofische beschouwingen.

Door het Griekse denken in de Christelijke geloofsleer een wijsgerig fundament te geven, wilde hij die verder ontwikkelen en emanciperen. Verder was hij van mening dat de Schriften ook een allegorische (zinnebeeldige, geestelijke) betekenis hebben. De Bijbel zelf nam hij zeer letterlijk op als de stem van God. Clemens sprak in dit verband van "Heilige Letters en Lettergrepen", om te omschrijven hoe de stem van Christus gebruikmaakt van het schriftelijk overgeleverde Woord van apostelen en profeten.

Ten slotte is hij ook de eerste auteur in de Christelijke traditie die expliciet Boeddha vermeldt in zijn teksten, waarschijnlijk door de invloed van zijn leermeester Pantenus die in India was geweest.

Opgenomen in Apostolische vaders, 2^e deel

II CLEMENS

DE TWEEDE BRIEF VAN CLEMENS AAN DE KORINTHIËRS

I. INLEIDING

II Clemens wordt met I Clemens gevonden in de codex Alexandrinus (A), een handschrift waarin zowel het Oude als het Nieuwe Testament is opgenomen. Na XII 5 breekt de tekst echter af. De rest moet worden aangevuld met het handschrift uit Jeruzalem waarin ook het *Onderwijs van de Twaalf Apostelen* is te vinden.¹

Van II Clemens bestaat ook een vertaling in het Syrisch.

Dit werk is veel minder populair geweest dan I Clemens. Eusebius is de eerste die er over schrijft. Hij doet dat met de volgende woorden: 'Men moet weten dat er ook een tweede brief op naam van Clemens staat. Maar we weten dat deze niet zo bekend is als de eerste, daar we nergens vinden dat de ouden hem hebben gebruikt' (*H.E.* II 38 4).

Het geschrift is van geheel andere aard dan het zich aandient. De inhoud laat namelijk duidelijk zien dat het geen brief is, maar een preek. Verder toont een vergelijking van I en II Clemens aan dat de twee geschriften niet van dezelfde schrijver zijn. Dit zijn echter slechts negatieve opmerkingen over het geschrift. Veel moeilijker is het iets positiefs over dit werk te zeggen. Dit geldt meteen al de plaats waar deze preek is gehouden of opgeschreven. Hiervoor komen drie steden in aanmerking:

Men zou aan Rome kunnen denken omdat in deze plaats Clemens een beroemd man moet zijn geweest. Het is dus te begrijpen dat daar een geschrift van andere hand onder zijn naam zou worden uitgegeven.²

Voor Korinthe kan echter hetzelfde argument worden aangevoerd. Ook daar was Clemens beroemd.

1 Codex Hierosolytamus 54 uit 1056 in de Bibliotheek van het Grieks-Orthodoxe Patriarchaat in Jeruzalem.

2 A. Harnack, *Ueber den sogen. zweiten Brief des Clemens an die Korinther*, in: *Zeitschr. f. d. Kirchengesch.* 1 1877, p. 264-283 en 329- 364. A. Harnack, *Zum Ursprung des sog. 2. Clemensbrief*, in: *Zeitschr. f. d. neut. Wissensch.* 6 1905, p. 67-71.

Als een tweede argument voor Korinthe kan men hoofdstuk VII aanvoeren, waar over het strijden in een wedstrijd wordt gesproken. Deze vergelijking kan zijn geïnspireerd door de bij Korinthe gehouden Isthmische spelen.³

Tenslotte kan men Alexandrië als plaats van ontstaan veronderstellen omdat in XII² het in Egypte gebruikte apocriefe Evangelie van de Egyptenaren wordt aangehaald.⁴ 5 De argumenten voor de een of andere plaats kunnen niet sterk genoemd worden. De vergelijking van het striden in een wedstrijd wordt alom gebruikt in de Grieks-Romeinse wereld. Tegen Rome pleit weer het gebruik van apocriefe Evangeliën. Anderzijds vertoont II Clemens overeenkomsten met de in Rome schrijvende Hermas die omstreeks 140 leefde. Men ziet hoe de argumenten pro en contra een bepaalde plaats telkens tegen elkaar opwegen. Er bestaat dan ook zeker geen algemene opvatting op dit punt.

Ook de tijd waarin het werk is geschreven, is slechts bij benadering te schatten. Een zeker houvast geven de parallellen met het Nieuwe Testament. Zoals in de andere geschriften die

samen de Apostolische Vaders genoemd worden, is ook hier het woord des Heeren normatief voor het leven van de Christen. Dus niet het geschreven woord maar de overlevering was gezaghebbend (vgl. III 2, V 2, VI 1, VIII 5, IX 11, XII 2). Eén maal wordt een uitspraak ingeleid met de woorden: 'Hetgeen de Heere in het Evangelie heeft gezegd' (VIII 5). Het woord 'Evangelie' behoeft hier niet 'Evangelie-boek' te betekenen maar heeft zeker betrekking op 'Evangelie-prediking'. Dit wil echter niet zeggen dat de schrijver geen geschreven Evangelie-prediking kent. In II 4 wordt Mark. 2, 17/Matth. 9,13 ingeleid met de woorden: 'een andere schrift- plaats zegt'. Het is zeer goed mogelijk dat hij hier citeert uit één van de kanonieke Evangelien, maar hun gezag stelt hij niet hoger dan dat van de mondelinge overlevering.⁵

3 J. B. Lightfoot, *The Apostolic Fathers*, Part. I: *S. Clement of Rome*, vol. n, London 1890, p. 197-200.

4 Vernon Bartlet, *The Origin and Date of 2 Clement*, in: *Zeitschr. f. d. neut. Wissensch.* 7 1906, p. 123-135.

5 H. Koster, *Synoptische Überlieferung bei den Apostolischen Vätern*, in: *Texte u. Unters.* 65 1957, p. 109.

Merkwaardig is het dat de schrijver telkens citeert uit apocriefe Evangelien. Deze zijn grotendeels slechts bekend uit een enkel citaat dat bij oudChristelijke schrijvers zoals Clemens van Alexandrie en Origenes wordt aangehaald. Zo is bekend dat de aanhaling in IV 5 ook in het Evangelie van de Nazoreeën stond. Het citaat in XII 2 moet ook in het Evangelie van de Egyptenaren hebben gestaan. Maar het citaat in VIII 5, dat ook in Irenaeus is te vinden, en de aanhaling in V 2-4, die ook aanwezig is in de Clementijnse Homiliën en Justinus de Martelaar, kunnen niet worden geïdentificeerd. Een Schriftgebruik zoals dat in II Clemens is te vinden wijst er wel op dat het werk in de eerste helft van de tweede eeuw is geschreven. Na die tijd werd toch wel algemeen slechts uit de vier canonieke Evangelien geciteerd.

Over de persoon van de schrijver is niets bekend. In een preek gaat de persoon geheel schuil achter zijn boodschap. Persoonlijke gegevens blijven achterwege. Zo is dan ook uit niets op te maken wie achter deze preek zou kunnen staan.

II. KARAKTER EN INHOUD

Het werk is dus een op schrift gestelde preek die voor een ons onbekende gemeente is gehouden. Aan de preek is een schriftlezing vooraf gegaan (zie XIX). De inhoud van deze schriftlezing is onbekend. De preek werd gehouden door een 'oudste' (presbyter XVIII 3 en 5). Het is niet op te maken of de gemeente bijeenkwam in een openbaar gebouw zoals bijvoorbeeld Paulus bijeenkomsten belegde in 'de gehoorzaal van Tyrannus' in Eféze (Hand. 19,9) of dat men samenkwam in een particulier huis. In ieder geval vonden de bijeenkomsten wel geregeld plaats (XVII 3).

II Clemens is niet de enige preek uit de oudste tijd van de Christelijke kerk. Men kan daarbij nog afzien van de toespraken die het boek der Handelingen der Apostelen bevat (vgl. 10, 34-43; 13, 15-41 en 17, 22-31). Dit zijn geen uitgewerkte preken maar tonen meer het schema dat gebruikt werd als de Christenen zich richtten tot Joden of heidenen. Daarentegen is de brief aan de Hebreëen wel een echte preek. Het enige verschil met II Clemens is dat Hebreëen kennelijk nooit is uitgesproken. Het is een op schrift gestelde preek die een gezaghebbend persoon aan een hem bekende gemeente stuurt. II Clemens is wel uitgesproken. Daarom is dit

werk nog het beste te vergelijken met de niet lang geleden gevonden Paaspreek van bisschop Melito van Sardes uit de tweede helft van de tweede eeuw. Dit is een preek gehouden naar aanleiding van de uittocht uit Egypte waarover tevoren was gelezen uit Exodus 12.6

De gewoonte na de Schriftlezing een uitlegging te geven heeft de Christelijke gemeente overgenomen van de synagoge. In het Nieuwe Testament staat hoe Christus na de schriftlezing het woord voerde tot de Joden in de synagoge van Nazareth (Luk. 4, 16-21). Paulus doet hetzelfde in de synagoge van Antiochië in Pisidië (Hand. 13, 15-16). Het oudste bericht over de samenkomsten van de Christelijke gemeente is te vin-

6 Zie *Die Passa-Homilie des Bischofs Meliton von Sardes*, ed. B. Lohse, in: *Textus Minores XXIV*, Leiden 1958, p. 11.

den bij Justinus de Martelaar (omstreeks 150). Hij vertelt hoe men op zondag bijeenkomt, 'de gedenkschriften van de apostelen en de geschriften van de profeten' leest en hoe tenslotte 'de voorzitter' het woord neemt. Deze geeft door middel van een toespraak 'een vermaning en roept op al deze schone dingen na te volgen'.⁷

In tegenstelling tot de Paaspreek van Melito is uit II Clemens niet meer op te maken welke schriftlezing is gehouden. Het werk is een doorlopende vermaning, waarin telkens gewezen wordt op het feit dat de gemeenteleden zijn gedoopt (VI 9, VII 6, VIII 6). Dit behoeft niet te betekenen dat het hier om een dooppreek gaat. Wel is duidelijk dat de meeste gemeenteleden pas op latere leeftijd tot het geloof zijn gekomen en dat hun overgang van het heidendom naar het Christendom nog vers in hun geheugen ligt. Er wordt gezegd dat ze blind in hun verstand waren en steen, hout, goud en koper aanbaden (I 4). Ze brengen nu als levenden de dode góden geen offers meer (III 1). Meteen is hiermee vastgesteld dat de gemeenteleden heidenen zijn geweest en geen Joden. Men krijgt ook niet de indruk dat de gemeente van II Clemens veel relatie met Joden had. Vol zelfbewustzijn wordt Jesaja 54, 1 aangehaald om te laten zien dat de kinderen van de 'eenzame' (de heidenen) groter in aantal zijn dan die van haar 'die geen man heeft' (de Joden, zie II 1).

Als heidenen weet men nu bekend te zijn met de 'God van waarheid' (III 1, XIX 1, XX 5), die door Jezus Christus de waarheid (XX 5) heeft bekend gemaakt. Dit heeft hun redding teweeg gebracht (I 4, 7; II 7, III 3). Deze redding heeft echter nog niet zijn beslag gekregen met deze roep alleen. Er moet namelijk nog een 'tegenprestatie' geleverd worden (I 3, 5; III 3, IX 7, XV 2). Deze bestaat uit het belijden van de naam van Christus. Deze belijdenis bestaat in de eerste plaats uit het doen van de geboden van God. Dit thema nu komt in deze preek in allerlei variaties voor.

Het is uit het Nieuwe Testament al bekend (vooral in de brief aan de Galaten en de Thessalonicenzen), dat gemeenten die uit oorspronkelijk heidenen bestonden moeilijkheden hadden

7 Zie voor de tekst van deze passage p. 126.

zich aan te passen aan de geboden die in de Christelijke kerk gehouden werden en die weer voor een groot deel overgenomen waren uit het Jodendom. Vooral op het punt van het seksuele leven waren de verschillen tussen heidenen en Joden zeer groot. De overgang van het heidendom naar het Christendom bracht dan ook allerlei veranderingen teweeg waaraan de heiden zich niet gemakkelijk kon aanpassen (vgl. III 3 en VI 4, zie ook Sap. Sal. 14, 22-27, Rom. 1, 24-27 en IThess.4, 3-5).

Toch kan men niet zeggen dat II Clemens een eenvoudige oproep is te leven naar Gods geboden. De nieuwe levenswijze van de Christenen werd namelijk niet alleen bedreigd door wat men vroeger gewoon was of wat buiten de gemeente als normaal geacht werd. Ook

binnen de Christelijke gemeente waren er allerlei groepen die de praktijk van het Christelijk leven gingen verwaarlozen. En dit was niet het geval omdat er sprake was van een zekere verslapping in de gemeente. Het was een gevolg van een zeer grote nadruk die gelegd werd op de verlossing van de ziel met verwaarlozing van alles wat vergankelijk werd geacht. En onder dat vergankelijke werd ook het lichaam gerekend. Deze opvatting leidde tot libertinisme. Dit was een stroming in de Christelijke kerk die volstreekte vrijheid voorstond. Die vrijheid kon men slechts uiten door zich over te geven aan allerlei uitpattingen waarin de minachting voor het lichaam werd uitgedrukt. In de brieven van Ignatius is te zien hoe een ander gevolg van deze verachting voor het lichaam was dat men de hulp aan weduwe en wees veronachtzaamde (Ign., *Smyr.* VI2). Wat zou men zich nog druk maken over de dingen van het dagelijks leven als men alleen oog had voor de eeuwige dingen?

De scherpe scheiding tussen lichaam en ziel had dus tot gevolg dat het gewone praktische leven in de verdrukking kwam. Van hieruit is te verklaren waarom deze preek telkens zegt dat het 'vlees heilig gehouden' moet worden (VIII 4 en 6), dat men het als een tempel van God moet bewaren (IX 3). De schrijver zegt dat men niet alleen in het vlees is geroepen (IX 4), maar dat men er ook in geoordeeld zal worden (IX 1). Als bewijs voor deze opvatting zegt hij dat Christus toch immers ook in het vlees is verschenen (IX 5).

In dit verband ontwikkelt de schrijver een merkwaardige gedachtegang. In IX 5 heeft hij gezegd dat Christus eerst Geest was en toen vlees werd. Ook de Kerk was aanvankelijk Geest (XIV 1). Nu zijn beiden, Christus en de Kerk, op aarde geopenbaard (XIV 2-3). Dit is een gedachtegang die goed is te volgen en die zeker niet in strijd is met wat in het Nieuwe Testament kan worden gevonden. De schrijver redeneert echter verder. Hij doet dat met behulp van allerlei in het Nieuwe Testament verspreid liggende opmerkingen over de Kerk en Christus. Hij zegt dan dat de Kerk het lichaam van Christus is (XIV 2). Dit is een nieuwtestamentische gedachte die bijvoorbeeld in Efese 5, 30 is te vinden. Door combinatie van wat hij tevoren heeft gezegd en de laatste opmerking komt hij dan tot de conclusie dat het vlees van Christus gelijk is aan de Kerk (XIV 3). Deze conclusie wordt niet in het Nieuwe Testament gevonden maar ze dient de schrijver uitstekend om te laten zien hoe belangrijk het vlees is. Hij gaat dan ook verder door te zeggen dat een mens slechts de Geest kan ontvangen als hij het vlees 'bewaart', want 'het vlees is het tegenbeeld van de Geest'.

Uit deze redenering zijn allerlei gevolgtrekkingen gemaakt waaruit zou moeten blijken dat de schrijver theorieën had over kerk en Christus die bijzonder diepzinnig zouden zijn en die zouden samenhangen met wat gevonden wordt in latere ketters-gnostieke sekten. De redenering is echter eerder verward dan diepzinnig. Zolang de schrijver nieuwtestamentische noties gebruikt is hij duidelijk, maar ze dienen slechts één doel: te bewijzen dat het vlees onlosmakelijk met de Geest verbonden behoort te zijn.

De preek handhaaft dus tegen alle spiritualisme de betekenis van het vergankelijke. Toch weet de schrijver verschil te maken tussen het vergankelijke en onvergankelijke. Dit is echter niet op deze aarde aanwijsbaar in lichaam en ziel, maar deze twee zaken staan tegenover elkaar als tegenwoordige en komende wereld. De Christen behoeft niet bang te zijn deze wereld te verlaten (V 1). Wel moet hij bang zijn voor Hem die lichaam en ziel in de hel kan werpen (V 5).

Deze wereld spreekt van echtbreuk en vergankelijkheid (VI 4). Vergankelijk en onvergankelijk staan lijnrecht tegen over elkaar (VII 1) Hierdoor leeft de gemeente in een spanning die bijna te groot dreigt te worden. Daarom wordt de schrijver niet moe telkens op het komende oordeel te wijzen.

Met deze opmerkingen is de inhoud van deze preek wel ongeveer weergegeven. Veel zaken blijven in deze preek onbesproken. Zo wordt niets gezegd over de ambten of de sacramenten. Weinig indruk krijgt men van de omgeving waarin de gemeente leeft. Dit neemt echter niet

weg dat het werk belangrijk is. Het doet een krampachtige poging de ware Christelijke levenswijze te verdedigen tegen gevaren van buitenaf en binnenuit.

DE TWEEDE BRIEF VAN CLEMENS AAN DE KORINTHIËRS

I. Broeders, we moeten over Jezus denken als over God;¹ als over de Rechter² van levenden en doden. We moeten niet gering denken over ons heil.³

2. Als we daarover gering denken, verwachten we ook geringe zaken te ontvangen. Wie luistert alsof het om geringe dingen gaat, zondigt en we zondigen omdat we niet weten van waar we geroepen zijn,⁴ door Wie en tot welke plaats. Ook beseffen we dan niet hoeveel Jezus Christus om ons geleden heeft. 3. Welke tegenprestatie⁵ zullen we Hem geven of welke vrucht⁶ is in overeenstemming met wat Hij ons gegeven heeft? Hoeveel heilige dingen⁷ zijn we Hem schuldig? 4. Hij heeft ons immers het licht geschonken.⁸ Als een Vader⁹ heeft Hij ons toegesproken. Hij heeft ons gered toen we verloren gingen.¹⁰ 5. Welke lof zullen we Hem schenken¹¹ of welke tegenprestatie voor wat we hebben ontvangen? 6. We waren blind in ons verstand¹² toen we steen, hout, goud, zilver en koper aanbaden, werk van mensen.¹³ Ons hele leven was niets anders dan dood. We waren omgeven door duisternis¹⁴ en geheel en al beneveld waar het ons gezichtsvermogen betrof, maar we konden zien toen Hij door zijn wil de mist wegdeed waardoor we waren omhuld. 7. Uit medelijden en barmhartigheid heeft

1 Vgl. Joh. 20, 28.

2 Hand. 10, 42, 2 Tim. 4, 1, 1 Petr. 4, 5.

s Vgl. Hebr. 2, 3: 'Hoe zullen we dan ontkomen als we geen ernst maken met zulk een heil.'

4 Vgl. 1 Petr. 2, 9.

5 *Tegenprestatie* (dvri|uo{)ta), in andere zin: Rom. 1, 27, 2 Kor. 6, 13, vgl. ook I 5, IX 7, XI 6 en XV 2.

6 Vgl. Matth. 3, 5.

7 "Ouia. De betekenis is: dat wat door de Goddelijke wet of de natuurwet is voorgeschreven.

8 Vgl. 1 Petr. 2, 9.

9 Vgl. IX 10.

10 Vgl. Luk. 19, 10 (en 9, 56) en Joh. 3, 17.

11 Vgl. Rom. 15, 9 en 11 en Eph. 1, 5-6 en 14.

12 Vgl. Eph. 4, 18 en 1 Joh. 5, 20.

13 Vgl. Openb. 9, 20, Psalm 135, 15 zie ook III 1.

14 Vgl. Matth. 4, 14-16.

verloren gaan. We hadden geen hoop¹⁶ op redding dan die van Hem kwam. 8. Hij riep ons toen we niets waren¹⁷ en uit het niets wilde Hij ons doen bestaan.

II. Verheug u, onvruchtbare en gij die geen kinderen hebt voortgebracht, breek uit in jubel en roep, gij die niet in weeën ligt want de kinderen van de eenzame zijn groter in aantal dan van haar die een man heeft.¹⁸ Als Hij zei: 'Verheug u, onvruchtbare en gij die geen kinderen hebt', dan is dit met het oog op ons gezegd. Onze kerk was immers onvruchtbaar voor haar kinderen werden geschonken.¹⁹

2. Als Hij zei: 'Roept,²⁰ gij die niet in weeën ligt, dan wordt bedoeld: draag uw gebeden met een zuiver hart op aan God opdat we de moed niet verliezen als vrouwen die weeën hebben.

3. Als Hij zei: 'Omdat de kinderen van de eenzame groter in aantal zijn dan van haar die een man heeft',²¹ dan wordt dat gezegd omdat ons volk door God verlaten scheen. Maar nu, nu we tot geloof gekomen zijn, zijn we groter in aantal dan zij die God schenen te bezitten.

4. Een andere Schriftplaats zegt: 'Ik ben niet gekomen om rechtvaardigen te roepen, maar zondaars'.²²

5. Dat betekent dat men moet redden die verloren gaan.

6. Want dit is groot en wonderbaarlijk²³ dat men niet versterkt die staat, maar die valt.

7. Zo wilde ook Christus

15 Vgl. Rom. 1, 27 en 2 Petr. 2, 18.

10 Vgl. 1 Thess. 4, 13.

17 Vgl. Rom. 4, 17.

18 Citaat uit Jes. 54, 1, vgl. Gal. 4, 27, met ongeveer dezelfde bedoeling geciteerd in Just., *Apol.* I 53 5.

19 De kerk wordt pre-existent geacht zoals in XIV. De kerk als moeder, vgl. Gal. 4, 26. Ook reeds in Israël, vgl. IV Ezra 10, 7: '... Sion de moeder van ons allen ...'.

20 Opvallend is dat de schrijver het woord 'roep' (fSofirov) hier neemt in de zin van 'tot God roepen', dus: 'bidden'.

21 De 'eenzamen' zijn de heidenen waaruit 'ons volk', de heidenChristenen, is voortgekomen. Ook Justinus, *Apol.* I 53 3 wijst er op dat er meer Christenen dan Joden zijn.

22 Hier citeert de schrijver Mark. 2, 17/Matth. 9, 13 als 'schriftplaats'. Hij kende dus de geschreven Evangelien.

23 Ook in V 5, vgl. Deut. 28, 58, Job 42, 3, 1 Clem. XXVI 1 en LIII 3.

het verlorene redden en Hij redde velen omdat Hij kwam en riep toen we reeds bezig waren verloren te gaan.²¹

III. Zo groot medelijden heeft Hij dus getoond. In de eerste plaats omdat we als levenden de dode góden²⁵ geen offers meer brengen en ze niet aanbidden maar door Hem de Vader der waarheid kennen.²⁶ Als dit zo is, wat is dan kennis aangaande Hem anders dan dat we niet verloochenen wat we door Hem weten?

2. Hij zegt zelf: 'Wie mij belijdt voor de mensen zal ik belijden voor mijn Vader'.²⁷

3. Dit is onze prestatie: Hem te belijden door wie we zijn gered.

4. Hoe belijden we Hem? Door te doen wat Hij zegt en zijn geboden niet ongehoorzaam te zijn. Door Hem niet alleen met de lippen te eren, maar met heel het hart en heel het verstand.²⁸ Er staat bovendien in Jesaja: 'Dit volk eert Mij²⁹ met de lippen maar hun hart is ver van Mij'.

IV. Laten we Hem niet alleen Heere noemen. Dit zal ons niet redden.

2. Want er staat: 'Niet ieder die tot Mij zegt: Heer, Heer, zal gered worden maar die gerechtigheid doet'.³⁰

3. Broeders, laten we Hem daarom belijden door middel van werken, door elkaar hef te hebben,³¹ ³² door geen echtbreuk te plegen,⁸² door elkaar niet te belasteren,³³ door niet afgunstig te zijn,³⁴ maar door sober³⁵ te zijn, medelijdend en goed. We

²¹ Jezus als Redder van de verlorenen, vgl. Luk. 9,10 en 1 Tim. 1, 15.

²⁵ Zelfde woorden in Sap. Sal. 15, 17.

²³ Deze woorden doen Johanneïsch aan, vgl. Joh. 8, 32; 14, 7; 16, 3, maar ook Eph. 3, 19.

²⁷ Matth. 10, 32 en Luk. 12, 8.

²⁸ Het belijden bestaat dus uit het doen van Gods wil, vgl. Matth. 7,

²¹⁻³³ en IX 10, en dan niet met de lippen maar door werken, vgl. Rom. 10, 9, Jac. 1, 27 en 2, 14. Zie ook Mark. 12, 30, Matth. 22, 37 en Luk. 10, 27.

²⁹ In Jesaja heeft dus Christus gesproken, vgl. 1 Petr. 1, 10 en Jes. 29, 13/Mark. 7, 6/Matth. 15, 8.

³⁰ Vgl. Matth. 7, 21 en Luk. 6, 46.

³¹ Vgl. Matth. 22, 37/Mark. 12, 30/Luk. 10, 27 en 1 Joh. 4, 21.

32 Vgl. 1 Thess. 4, 3-5.

33 rvurakodeiv, vgl. Jac. 4, 11.

31 Vgl. Jac. 3, 14.

33 'EYweocTEig, vgl. XV 1, meestal in sexuele zin.

werken belijden we Hem en niet in wat hier dwars tegenin gaat. 4. Ook moet men voor mensen niet meer ontzag hebben dan voor God.³⁷ Daarom zegt God, als u dat doet: 'Als u met Mij aan mijn borst samen bent maar mijn geboden niet doet, zal Ik u verstoten en u zeggen: Gaat van me weg, Ik ken u niet, waar komt u vandaan, werkers van ongerechtigheid'.³⁸

V. Broeders, daarom zullen we ons verblijf³⁹ op deze aarde er aan geven en de wil doen van Hem die ons geroepen heeft. Ook zullen we niet bang zijn deze wereld te verlaten.⁴⁰

2. De Heere zegt immers: 'Weest als schapen midden tussen de wolven'.⁴¹

3. Petrus antwoordde Hem met de woorden: 'Maar als de wolven de schapen nu verstrooien?'⁴²

4. Jezus zei Petrus: 'De schapen moeten na hun dood bang zijn voor de wolven. U moet niet bang zijn voor hen die u doden maar u verder niets kunnen doen. Weest bang voor hem die macht heeft na uw dood uw ziel en lichaam in de brandende hel te werpen'.⁴³

5. U weet, broeders, dat het verblijf van het lichaam in deze wereld onbetekenend en kort is, maar de belofte van Christus is groot en wonderlijk. Hetzelfde geldt voor de rust in het komende koninkrijk en het eeuwige leven.⁴⁴

6. Wat moeten we doen om deze dingen te bereiken? Niets

³⁶ *Lijden* als vorm van belijden, vgl. Eusebius, *H.E.* IV 7 7, Irenaeus III 18 5, Tertullianus, *Scorpiace*. Steeds gericht tegen gnostici die het lijden ontlieden. Vgl. ook Rom. 8, 17 en 1 Kor. 12, 26.

³⁷ Hand. 4, 19; 5, 29 en 1 Clem. XIV 1.

³⁸ Vgl. Jes. 40, 11, Luk. 13, 25-27 en Matth. 7, 28. In het Evangelie van de Nazoreeërs stond: 'Indien u bent aan mijn borst en niet doet de wil van mijn Vader die in de hemelen is, zal Ik u uit mijn schoot wegwerpen', zie Hennecke-Schneemelcher, *Neutestamentliche Apo- kryphen* 3, p. 95.

^{3a} Ilaoor/LU, vgl. 1 Petr. 1, 17 en 2, 11.

⁴⁰ Vgl. Matth. 10, 28.

⁴¹ Vgl. Luk. 10, 2 en Matth. 10, 16.

⁴² Een dergelijke vraag vindt men niet in de canonieke Evangelien. Ze stamt daarom waarschijnlijk uit een apocrief Evangelie.

⁴³ Luk. 12, 4-5 en Matth. 10, 28, maar de bewoordingen lijken op die in Clem., *Hom.* XVIII 5 2 en Just., *Apol.* I 19 7. Dit wijst op Joods- Christelijke afkomst.

⁴⁴ Tegenstelling verblijf op aarde en beloften van God, vgl. Jes. 40, 6-8, 1 Petr. 1, 24-25 en VI 6. *groot en wonderbaarlijk*, vgl. II 6. *rust*, vgl. Hebr. 4, 1, 3, 11.

anders dan heilig en rechtvaardig⁴⁵ leven en deze wereldse dingen als vreemd beschouwen en ze niet begeren.

7. Als we begeren ze te bezitten dan raken we af van de weg der gerechtigheid.⁴⁶

VI. De Heere zegt: 'Geen enkele knecht kan twee Heeren dienen. Als u God en mammon dienen wilt, hebt u er geen voordeel aan'.⁴⁷

2. Want wat is het voordeel als u heel de wereld wint maar uw ziel schade aandoet?'⁴⁸
3. Deze wereld en de komende zijn vijanden.⁴⁹
4. Deze spreekt van echtbreuk, vergankelijkheid, gierigheid en bedrog maar de andere zegt deze dingen vaarwel.⁵⁰
5. We kunnen geen vriend van beide zijn. We moeten de een vaarwel zeggen en ons aan de andere houden.
6. We zijn van mening dat het beter is de dingen hier te haten omdat ze van geringe betekenis zijn, kort van duur en vergankelijk en, daarentegen, de andere lief te hebben: de onvergankelijke goederen.⁵¹
7. Als we de wil van Christus doen, zullen we rust⁵² vinden, zo niet dan zal niets ons redden van de eeuwige straf als we aan zijn geboden voorbijgaan.
8. De Schrift zegt verder in Ezechiël: 'Ook al zouden Noach, Job en Daniël⁵³ opstaan, ze zouden hun kinderen niet uit gevangenschap bevrijden'.
9. Als zelfs zulke rechtvaardigen met hun eigen rechtvaardigheid hun eigen kinderen niet kunnen redden, hoe kunnen wij dan vertrouwen het koninkrijk van God binnen te gaan als we de doop niet zuiver en onbevlekt

45 'Oaioiq wat öiy.aioK, voor God en mensen, vgl. 1 Kor. 7, 31 en Herrn., *Sim.* I 2.

46 Vgl. Spr. 8, 20; 16, 31 en 12, 28.

47 Luk. 16, 31 en Matth. 6, 24.

48 Matth. 16, 26, vgl. Mark. 8, 36 en Luk. 9, 25.

49 Vgl. Gal. 1, 4, 2 Kor. 4, 4, 1 Joh. 5, 19. Herrn., *Sim.* I.

50f Nadruk valt weer op de ontucht die verbonden wordt met de vergankelijkheid. Dit wijst op een neiging naar sexuele onthouding. Voor de tegenstelling vergankelijk en onvergankelijk, zie 1 Kor. 7, 29-31 en Herrn., *Sim.* I.

51 Weer nadruk op de korte duur, vgl. V 5, maar nu tegenover vergankelijkheid, vgl. 1 Kor. 15, 42 en 1 Joh. 2, 15.

52 Zie V 5. Over relatie geloof en geboden, zie 1 Joh. 2, 7-11 en 5, 2.

53 *Noach, Joh en Daniël*, vgl. Ez. 14, 14, maar daar Noach, Daniël, Job. De opsomming als deze ook in *Constit. Apost.* II 14 (ed. Funk, p. 51).

bewaren. Wie zal ons voorspreken als onze werken niet heilig en rechtvaardig blijken te zijn?⁵⁴

VII Daarom, broeders, laat ons strijden in de wetenschap dat we een strijd onder handen hebben en dat er velen zijn die zich tot een vergankelijke strijd begeven maar dat er niet velen de krans krijgen tenzij ze zich hevig inspannen en geducht gestreden hebben.⁵⁵

2. Wij zullen nu strijden opdat allen de krans ontvangen.

3. We zullen de rechte weg⁵⁶ houden, de onvergankelijke strijd, en met velen zullen we ons daartoe begeven en strijden opdat ook wij de krans ontvangen. En indien we niet allen de krans krijgen hopen we er toch dichtbij te komen.⁵⁷

4. We moeten weten dat wie in een vergankelijke wedstrijd meedoet, geslagen, weggevoerd en uit het stadion wordt gegooid als hij de regels blijkt te overtreden.⁵⁸

5. Wat denkt u? Wat zal hem overkomen die een overtreding begaat bij de onvergankelijke strijd?

6. Van hen die het zegel niet bewaren,⁵⁹ zegt Hij immers: 'Hun worm zal niet sterven en hun vuur zal niet geblust worden en ze zullen voor ieder mens een schouwspel zijn'.

VIII. Zo lang we op aarde zijn willen we boete doen.

2. We

54 De verdiensten van de vaders zijn niet in staat de kinderen te redden, vgl. Matth. 3, 9. *De doop heilig en onbevlekt bewaren* (sav uf| xripriacopiEV tö P&jra (T[xa dyvöv jtal &|rlavcov), als in VII 6, VIII 6 en *Acta Pauli et Theclae*. 6. Zie ook Ef. 5, 26-27. *Voorspreken* (tig f)(.icov jiapdy. kriTOc;), vgl. 1 Joh. 2, 1.

55 *Strijden* (aYamtcópsfra), vgl. Luk. 13, 24, 1 Kor. 9, 25, 1 Tim. 6, 12, 2 Tim. 4, 7. *Wedstrijd*, vgl. 1 Kor. 9, 24-27. *Krans*, vgl. Openb. 2, 10; 4, 4, Jac. 1, 12, 1 Petr. 5, 4 en 1 Kor. 9, 25.

56 *De rechte weg* (etjüsia ó8óg) heeft betrekking op de 'baan' in het stadion en op de 'rechte weg des Heren', vgl. Hand. 13, 10 en 2 Petr. 2, 15.

51 *Dichtbij komen*. Men kan een tweede of derde prijs halen. Josephus, *Bello Jud.* 1218 415, spreekt over de stichting van de stad Caesarea door Herodes (22-10 v. C.): 'Hij stelde voor ieder vijfde jaar wedstrijden in. Als eerste loofde hij in de tijd van de 192de Olympiade belangrijke prijzen uit zodat niet alleen de winnaar maar ook de bezetter van de tweede en derde plaats de koninklijke vrijgevigheid te beurt zou vallen'.

58 'Aytova cpUsipEiv. Volgens Epiph. LXI 7 werd de atleet die spelregels overtrad uit het stadion gegooid. (Ed. Holl II, p. 387-388).

58 Zie Herm., *Sim.* VIII 6 2. Citaat: Jes. 66, 24.

zijn immers klei in de hand van de vakman. Want zoals de pottenbakker een pot⁶⁰ opnieuw vormt als hij met iets bezig is dat verkeerd uitvalt of breekt maar er niets meer aan kan doen als hij het al in de oven heeft gezet, zo zullen ook wij, zolang we in deze wereld zijn boete doen voor wat we verkeerd hebben gedaan in het lichaam met heel ons hart, opdat we door de Heere gered worden zolang we de tijd tot bekering⁶¹ hebben.

3. Want na ons vertrek uit de wereld kunnen we ginds niet meer onze zonden belijden of ons bekeren.

4. Dus zullen we het eeuwig leven ontvangen, broeders, als we de wil van de Vader doen, het lichaam zuiver bewaren⁶² en de geboden van God in acht nemen.

5. Want de Heere zegt in het Evangelie⁶³: 'Indien u niet het kleine bewaart wie zal u dan het grote geven? Want Ik zeg u, dat wie in het allerkleinste getrouw is, ook in het vele getrouw zal zijn'.

6. Daarom is het zo: 'Houdt het vlees zuiver en het zegel onbevlekt opdat we het eeuwig leven ontvangen'.

IX. Maar niemand van u moet zeggen dat dit vlees niet wordt geoordeeld of opstaat.⁶⁴

2. Weet dit: waarin wordt u gered; waarin hebt u gezien⁶⁵ anders dan in het vlees?

3. We moeten daarom het vlees als een tempel van God bewaren.⁶⁶

4. Want zoals u in het lichaam geroepen bent zult u ook in het vlees komen.⁶⁷

5. Als Christus de Heere die ons gered heeft eerst Geest was en toen vlees werd⁶⁸ en ons zo heeft

80 Vgl. Jes. 18, 4-6 en Theoph., *ad Autol.* II 26.

81 Vgl. Hand. 3, 20 en 2 Petr. 3, 9.

62 Als in *Acta Pauli* 5 en 12.

83 De verbinding met 4 vormt hier het woord 'bewaren' (èTTipficofTE). Zie voor het citaat Luk. 16, 10-11, Luk. 19, 17 en Matth. 25, 21. De woorden komen overeen met de manier waarop Irenaeus II 34 3 deze uitspraak citeert: *Et idea dominus dicebat ingratis existentibus*

in eum: Si in modico fideles non fuistis quod magnum est quis dabit vobis? Zie ook Hippolytus, *Ref.* X 33 7 (ed. Wendland III, p. 290).

84 Vgl. 1 Kor. 15, 2 Tim. 2, 18, Polyc., *Phil.* VH, Just., *Dial.* 80 4, Iren. I 23 3, *Acta Pauli et Theclae* 14.

65 Over het ziende worden, vgl. I 6.

68 Vgl. 1 Kor. 6, 19 en Ign., *Phil.* VII 2.

67 Bij de opstanding uit de dood.

88 Over Geest en vlees, vgl. Herm., *Sim.* V 6 5 en Theoph., *ad Autol.* II 10, Tertullianus, *adv. Mare.* III 6: *Spiritus Creatoris qui est Christus.*

geroepen dan moeten ook wij op dezelfde manier in dit vlees het loon ontvangen.

6. Laten we elkaar liefhebben opdat we allen in het koninkrijk van God komen.⁶⁹

7. Zolang we gelegenheid hebben om genezen te worden, moeten we ons aan God toevertrouwen die ons geneest. Hem moeten we een tegenprestatie geven.⁷⁰

8. Welke is dat? De bekering uit een zuiver hart.⁷¹

9. Want Hij weet alles vooruit⁷² en kent de dingen die in ons hart zijn.

10. Laten we Hem prijzen, niet alleen met onze mond maar ook van harte, opdat we als zonen worden aangenomen.⁷³

11. Want de Heere zei: 'Mijn broeders zijn zij die de wil van mijn Vader doen'.⁷⁴

X. Broeders, laten we dus de wil van de Vader doen die ons geroepen heeft opdat we zullen leven en des te meer de deugd⁷⁵ navolgen. Laten we de boze gezindheid vaarwel zeggen⁷⁶ die voorafgaat aan onze zonden. Laten we de goddeloosheid ontvluchten opdat het kwade ons niet overvalt.

2. Want indien we ons inspannen het goede te doen zal de vrede achter ons aankomen.⁷⁷

3. Daarom kan een mens geen vrede vinden die het heeft over angst voor mensen en die de voorkeur geeft aan genot op aarde boven de belofte die komt.

4. Want ze miskennen welk een pijn het genot hier verschaft en welk een vreugde de belofte die komt.⁷⁸

5. En wanneer ze alleen dat deden was het nog te verdragen. Maar nu gaan ze nog door met het leren van slechte dingen aan onschuldige ⁸⁹

89 Vgl. IV 3.

70 Vgl. Gal. 6, 10 en Ign., *Smyrn.* IX. God als arts, vgl. Ign., *Eph.* VII 2, Herrn., *Vis.* I 1 en 3. *tegenprestatie*, zie I 3.

71 Vgl. VIII 1.

72 IpoYvAcmiS, vgl. Just., *Apol.* I 44, 11 en *Dial.* 16, 3; 23, 2, Theoph., *ad Autol.* II 15.

73 Vgl. III

4. *zonen*, vgl. Matth. 5, 9, Gal. 3, 26 en 4, 6-7.

74 Vgl. voor citaat Matth. 12, 50, Luk. 8, 21, Mark. 3, 35.

75 'AQexf]. In het Nieuwe Testament alleen in Phil. 4, 8, 1 Petr. 2, 3, 2 Petr. 1, 3 en 5.

76 Tf|v 8è xcoudv xaT«keii|>«M.£V, vgl. Kol. 3, 3, en 1 Petr. 2, 1.

77 Vgl. Psalm 34, 15.

78 Angst voor mensen betekent dat men zou vluchten voor het martelaarschap, vgl. Ignatius, *Phil.* II 1. Zie voor het tegenovergestelde XIX 1.

zielen waarbij ze niet weten dat ze een dubbel oordeel zullen ondergaan: dat van henzelf en hun hoorders.

XI. We willen daarom God met een rein hart⁷⁹ dienen. Dan zullen we rechtvaardig zijn. Als we Hem niet dienen omdat we de belofte van God niet geloven zullen we er ellendig aan toe zijn.

2. Want het profetisch woord zegt: 'De twijfelaars, mensen die in hun hart aarzelen, zijn er ellendig aan toe, wanneer ze zeggen: Dit hebben we al gehoord in de tijd van onze vaders, we hebben er dag aan dag naar uitgekeken maar er niets van gezien.

3. Onverstandigen, vergelijkt uzelf met een boom: neemt een wijnstok, eerst laat hij zijn bladeren vallen, daarna groeit een knop, dan een onrijpe druif en tenslotte een rijpe druif.⁸⁰

4. Zo had ook mijn volk onrust en verdrukking, maar daarna zal het het goede ontvangen.

5. Zo moeten we niet twijfelen maar blijven hopen, broeders, opdat we ons loon ontvangen.

6. Want Hij is betrouwbaar die beloofd heeft aan ieder te vergelden naar zijn werken.⁸¹

7. Als we voor God gerechtigheid doen, zullen we in zijn koninkrijk komen en zijn beloften ontvangen die geen oor heeft gehoord en geen oog heeft gezien en in geen menselijk hart is opgekomen.⁸²

XII. Laten we elk uur het koninkrijk van God in liefde en gerechtigheid verwachten, daar we de dag van de verschijning van God niet kennen.⁸³

2. De Heere zelf werd door iemand gevraagd wanneer zijn koninkrijk zou komen en Hij zei: 'Wanneer de twee één zullen zijn, en het buitenste als het binnenste en het mannelijke met het vrouwelijke niet meer

79 1 Tim. 1,5 en 2 Tim. 2, 22.

80 Dit woord, dat ook voorkomt in I dem. XXIII 3-4, is van onbekende herkomst.

81 Vgl. Hebr. 10, 23.

82 1 Kor. 2, 9.

83 *Verschijning (èmc paveui) van God*, vgl. 2 Thess. 2, 8 en Tit. 2, 13, *niet kennen*, vgl. Matth. 24, 36, 44, 50; 25, 13, Openb. 3, 3, 1 Thess. 5, 1-2, Hand. 1, 7.

mannelijk of vrouwelijk zal zijn'.⁸⁴

3. De twee zullen een zijn als we waarheid tegen elkaar spreken en in twee lichamen zonder huichelen één ziel zullen zijn.

4. En het buitenste als het binnenste betekent dit: De ziel is het binnenste en het lichaam het buitenste. Zoals het lichaam zichtbaar is, zo moet ook de ziel zichtbaar zijn door goede werken.

5. En het mannelijke met het vrouwelijke moet niet meer mannelijk en vrouwelijk zijn, betekent dit: Dat een broeder die een zuster ziet over haar niet moet denken als iets vrouwelijks noch zij over hem als iets mannelijks.⁸⁵

6. Wanneer u dit doet, zegt Hij, zult u het koninkrijk van mijn Vader ingaan.⁸⁶

XIII. Broeders, laten we daarom eindelijk eens boete doen,⁸⁷ laten we nuchter zijn⁸⁸ * ten opzichte van het goede, want we zijn vol dwaasheid en boosheid.⁸⁶ Laten we alle vroegere zonden van ons af wissen⁶⁰ en gered worden door van harte boete te doen. En laten we niemand voortrekken⁶¹ en alleen bereid zijn elkaar plezier te doen; en dit ook jegens die buiten staan⁶⁶ waar het de gerechtigheid betreft opdat de naam door ons niet gelasterd wordt.

2. Want de Heere zegt: 'Steeds wordt mijn naam gelasterd onder alle volken', en verder: 'Wee door wie mijn naam gelasterd wordt'. Waardoor wordt hij gelasterd?⁶⁸ Door niet te doen wat Ik wil.

3. Als de volken de woorden van God uit onze mond horen, bewonderen ze die als schoon en groot. Als ze daarna merken dat onze werken

84 Volgens Clemens van Alex., *Strom.* III 13 92-93 (ed. Stahlin II, p. 238J uit het Evangelie van de Egyptenaren. Ook in Evangelie van Thomas 1. 22 en *Exc. e Theod.* 67.

85 In het Evangelie van de Egyptenaren heeft deze uitspraak de bedoeling dat pas wanneer het huwelijk is opgeheven het koninkrijk van God kan komen. Hier krijgt het woord een moralistische uitleg.

80 Vgl. Matth. 5, 27-28.

87 Vgl. VIII 1.

88 Vgl. 1 Thess. 5, 6 en 8, 1 Petr. 1, 13; 4, 7 en 5, 8.

88 Vgl. Matth. 23, 28 en Rom. 1, 29.

80 Vgl. Hand. 3, 19.

81 'AvVgtojtdgsaxot, vgl. Ef. 6, 6.

82 Vgl. Kol. 4, 5, 1 Kor. 10, 32, 1 Thess. 4, 12, 1 Tim. 3, 7 en 6, 1.

83 Vgl. les. 52,

5. Het citaat dat begint met 'Wee ...' is van onbekende herkomst. Vgl. echter Ign., *Trad.* VIII 2 en Polyc., *ad Phil.* X 3: *Vae autem, per quem nomen domini blasphematur.*

niet in overeenstemming zijn met de woorden die we spreken, keren ze zich van ons af om ons te lasteren en zeggen dat het fabels en bedrog zijn.

4. Want als ze van ons horen dat God zegt: 'Het verschaft u geen genade als u liefhebt die ons liefhebben maar slechts als u uw vijanden liefhebt en mensen die u haten - als ze dat horen - bewonderen ze de overmaat aan goedheid.⁹⁴ Maar wanneer ze zien dat we niet heil hebben die ons haten, zelfs niet die ons liefhebben, dan lachen ze ons uit en de naam wordt gelasterd.

XIV. Broeders, als we op deze manier de wil van God onze Vader doen, zullen we behoren bij de eerste Kerk, de geestelijke,⁹⁵ * die voor de zon en de maan geschapen is. Indien we de wil van de Vader niet zullen doen, zullen we zijn zoals de Schrift zegt: 'Mijn huis werd een rovershol'.⁹⁰ Daarom verkiezen we te behoren tot de Kerk die leeft opdat we gered worden.

2. Ik meen niet dat u onkundig bent van het feit dat de levende Kerk, het lichaam van Christus is.⁹⁷ De Schrift zegt immers: 'God heeft de mens mannelijk en vrouwelijk gemaakt'.⁹⁸ Het mannelijke is Christus, het vrouwelijk de Kerk. Bovendien zeggen de boeken en de apostelen⁹⁹ dat de Kerk niet van nu is, maar van boven.¹⁰⁰ Want ze was geestelijk zoals onze Jezus geestelijk was. Maar Hij verscheen aan het eind der tijden opdat Hij ons zou redden. De geestelijke Kerk verscheen in het vlees van Christus, waarmee voor ons duidelijk werd dat indien iemand van ons haar in het vlees bewaarde

94 Vgl. Luk. 6, 32 en Did. I 3.

95 De Kerk is pre-existent, vgl. II 1, Eph. 1, 4, Herrn., *Vis.* I 1 en 114 1.

9B Jer. 7, 11 en Mark. 11, 17.

97 Vgl. Rom. 12, 5, 1 Kor. 10, 16-17; 12, 27, Kol. 1, 18 en 24; 2, 19; 3, 15, Eph. 1, 23; 2, 16; 4, 4 en 12-15 en 5, 30.

98 Vgl. Gen. 1, 27, Eph. 5, 30-32 en Irenaeus 1111.

99 Th ̢i̢Ma «ai oi anoarokou De bedoeling is niet duidelijk. Wordt bedoeld de Schriften van het Oude Testament en de overlevering van de apostelen of de schriftelijke overgeleverde traditie en de mondelinge overlevering van de apostelen?

100 Vgl. Joh. 3, 31. Hiermee bereidt de schrijver het volgende voor: de kerk op aarde is het vlees van Christus. Zo kan hij zeggen dat de kerk 'ons zou redden'.

en niet bevlekte, hij haar in de Heilige Geest ontvangen zou. Want het vlees is het tegenbeeld van de Geest. Niemand die het tegenbeeld bevlekt zal het ware¹⁰¹ ontvangen. Broeders, dit betekent: Bewaart het vlees opdat u de Geest moge ontvangen.¹⁰²

4. Indien we zeggen dat het vlees de Kerk is en de Geest Christus, dan heeft hij die een misdaad aan het vlees begaat dat ook gedaan aan de Kerk. Zo iemand zal ook de Geest niet ontvangen; dat is Christus.

5. Zulk een leven en onvergankelijkheid kan het vlees ontvangen als de Heilige Geest zich er aan hecht. En niemand kan uitspreken of zeggen wat de Heere bereid heeft voor zijn uitverkorenen.

XV. Ik geloof niet dat ik een onbelangrijke raad gegeven heb betreffende de ingetogenheid.

2. Als iemand die in acht neemt dan zal het hem niet berouwen, maar hij zal zichzelf en mij die u de raad gegeven heeft, redden.¹⁰⁴ Want het is geen kleine prestatie een dwalende ziel die verloren gaat tot redding te brengen. Deze tegenprestatie zijn we in staat te geven aan God die ons geschapen heeft als hij die spreekt en luistert met geloof en liefde ook werkelijk spreekt en luistert.

3. Laten we daarom rechtvaardig en heilig blijven bij wat we geloofd hebben opdat we God met vrijmoedigheid kunnen bidden die zegt: 'Nog terwijl u spreekt zal Ik zeggen: Zie Ik ben er'.¹⁰⁵

4. Dit woord is het teken van een grote belofte, want de Heere zegt van zichzelf dat Hij bereidwilliger is te geven dan de bidder om te vragen.

5. Nu we aan zo grote goedheid deel hebben gekregen moeten we het elkaar niet benijden zo grote goederen te ontvangen. Want de vreugde is even groot voor hen die deze woorden doen als de veroordeling voor hen die ze veronachtzamen.

¹⁰¹ 'Avu'itujtov ... atjüevuxöv. De tegenstelling bestaat uit de verschijningsvorm = vlees en het ware = de Geest. De Geest is gelijk aan Christus, vgl. 2 Kor. 3, 17 en ook IX 5.

¹⁰² Hieruit trekt de schrijver de conclusie dat men het vlees moet bewaren. M.a.w.: *de incarnatie bewijst de betekenis van het vlees*, vgl. VIII 4.

¹⁰³ 'Ey^gaTEia, vgl. IV 3.

¹⁰⁴ Vgl. voor het tegenovergestelde X 5.

¹⁰⁵ Jes. 58, 9.

XVI. Daarom, broeders, nu we geen geringe gelegenheid tot boete¹⁰⁶ hebben ontvangen, moeten we ons wenden tot God die ons heeft geroepen nu we daartoe de tijd hebben en zolang we Hem nog bezitten die ons aanneemt.

2. Want als we deze lusten vaarwel zeggen en onszelf overwinnen¹⁰⁷ in het nalaten van boze begeerten, krijgen we deel aan de barmhartigheid van Jezus.

3. Weet dat de dag van het oordeel al komt als een brandende oven en dat sommige hemelen zullen smelten en heel de aarde als lood zal zijn dat smelt in het vuur.¹⁰⁶ Dan zullen de geheime en zichtbare werken van de mensen openbaar worden.¹⁰⁹

4. De aalmoes is goed als boete voor de zonde.¹¹⁰ Het vasten is beter dan het gebed, aalmoezen beter dan deze twee. Liefde bedekt menige zonde.¹¹¹ Het gebed uit een goed geweten¹¹² redt van de dood. Zalig is hij die hiervan vervuld blijkt te zijn want een aalmoes maakt de zonde lichter.¹¹³

XVII. Laten we met heel ons hart boete doen¹¹⁴ opdat niemand van ons verloren gaat. Want als we geboden hebben om die te doen: afzien van afgoden¹¹⁵ en catechetisch onderwijs geven,¹¹⁶ dan mag een ziel die God al kent helemaal niet verloren gaan.

2. Daarom moeten we elkaar bijstaan om ook de zwakken tot het goede te leiden opdat allen gered worden. Laten we elkaar bekeren en vermanen.

3. Laten we niet, nu we door de oudsten¹¹⁷ vermaand worden, net doen of we geloven en opmerkzaam zijn, maar ook wanneer we thuis zijn moeten we de geboden des Heeren in herinnering houden ¹⁰⁰

100 Vgl. VIII 1-3 en IX 7.

107 Vgl. Rom. 12, 21.

108 Mal. 4, 1, vgl. 2 Petr. 3, 10.

109 Vgl. Rom. 2, 16, 1 Kor. 4, 5 en 14, 25.

110 Vgl. Tob. 12, 8-9.

111 Vgl. 1 Petr. 4, 8.

112 Vgl. Hebr. 13, 18.

113 1 Ezra 8, 83 (LXX).

114 VIII 2, IX 8, XIX 1.

115 Vgl. I 5.

110 Vgl. Hand. 18, 25, 1 Kor. 14, 19 en Gal. 6, 6.

117 Waarschijnlijk behoort de schrijver tot de groep van 'oudsten' of 'presbyters'.

en ons niet door wereldse begeerten in verkeerde richting laten voeren. We moeten vaker bijeenkomen¹¹⁸ en proberen in de geboden des Heeren verder te komen opdat we allen met dezelfde opvattingen verzameld zijn tot het leven.

4. Want de Heere sprak: 'Ik kom om alle volken, stammen en tongen samen te brengen'.¹¹⁹ Dit zegt Hij over de dag waarop Hij verschijnt wanneer Hij ons zal komen bevrijden, ieder naar zijn werken.

5. En de ongelovigen zullen zijn luister en kracht zien. Ze zullen vreemd kijken als ze het koninkrijk des Heeren met Jezus zien en zeggen: 'Wee ons, omdat Gij het waart wij het niet wisten, niet geloofden en niet gehoorzaam waren aan de oudsten die ons over ons heil vertelden'.¹²⁰ En hun worm zal niet sterven en hun vuur zal niet geblust worden. En ze zullen tot een schouwspel zijn voor alle mensen.¹²¹

6. Hij bedoelt daarmee de dag van het oordeel, wanneer men hen zal zien die onder ons goddeloos waren en met de geboden van Jezus Christus vals spel speelden.

7. De rechtvaardigen die goed gehandeld hebben, die de kwellingen hebben doorstaan en de lusten van de ziel geminacht hebben zullen hun God prijzen wanneer ze zullen zien hoe degenen die afgedwaald zijn¹²² en door hun woorden of werken Jezus hebben verloochend, gestraft worden met vreselijke kwellingen in het niet te blussen vuur. Dan zullen ze zeggen: 'Er zal hoop zijn voor wie de Heere met heel zijn hart heeft gediend'.

XVIII. En wij willen behoren bij hen die dankzeggen, dus bij hen die God hebben gediend en niet bij hen die veroordeeld worden, de goddelozen.

2. Want ook ik die zelf een groot zondaar ben en nog niet de verzoeking ben ontvlucht, ik die midden tussen de werktuigen van de duivel sta, span me in rechtvaardigheid na te volgen opdat ik in staat zal mogen zijn enigszins in de buurt te komen; uit angst voor het komende oordeel.

118 Vgl. Hebr. 10, 25, Ing., *Eph.* XIII 1, *Polyc.* IV 2.

119 Vgl. Jes. 66, 18.

120 Vgl. Matth. 24, 30 en Openb. 1, 7.

121 Vgl. Jes. 66, 24 en VII 6.

122 'AaTO/ricravTEc, vgl. 1 Tim. 1, 6; 6, 21, 2 Tim. 2, 18, Did. XV 3.

XIX. Daarom, broeders en zusters, lees ik u, nadat de God der waarheid¹²³ gesproken heeft,¹²⁴ een vermaning voor zodat u acht slaat op het geschrevene. Dan zult u niet alleen uzelf redden maar ook die te midden van u voorleest. Want als loon vraag ik u boetedoening met heel uw hart om zo voor uzelf heil en leven te verwerven. Want zo doende stellen we een doel voor de jongeren¹²⁵ die zich graag bezig willen houden met de vroomheid en de goedheid van God.

2. We zullen ons niet ergeren of het kwalijk nemen zoals onwijzen doen, wanneer iemand ons vermaant en ons voert van de onrechtvaardigheid naar de rechtvaardigheid. Want soms weten we niet eens dat we boze dingen doen omdat we twijfelen en ongelovig in ons hart zijn. Dan is ons verstand beneveld¹²⁶ door ijdele begeerten.

3. Laat ons daarom gerechtigheid doen opdat we tenslotte gered worden. Zalig die deze geboden gehoorzamen. Ook al hebben ze een korte tijd¹²⁷ kwaad te lijden in deze wereld, ze zullen toch de vrucht van de opstanding oogsten.

4. Laat de vrome niet bedroefd zijn. Ook al is hij geplaagd in het heden, een zalige tijd staat hem te wachten. Hij zal boven met de vaders tot leven gebracht worden en vreugde genieten tot in eeuwigheid zonder droefheid.

XX. Maar ook moet het onze gedachten niet in verwarring brengen wanneer we zien dat de onrechtvaardigen rijk zijn en de slaven van God in het nauw zitten¹²⁸.

2. Laat ons dit geloven, broeders en zusters: we moeten als een atleet¹²⁹ de proef van God doorstaan en we moeten in dit huidige leven in de wedstrijd meedoen om in het komende leven de krans te krijgen.

3. Geen van de rechtvaardigen heeft snel de vrucht gegrepen, maar hij moest er op wachten.

4. Want als God het

¹²³ Zie III 1 en XX 5.

¹²⁴ Een schriftelezing gaat aan de vermaning vooraf, Just., *Apol.* I 67 3 (zie pag. 126), vgl. ook 1 Tim. 4, 18 en *Constit. Apost.* II 54 1 (ed. Funk, p. 153-155).

¹²⁵ Vgl. I Clem. I 3.

¹²⁶ Zie I 3 en Eph. 4, 18.

¹²⁷ Vgl. 1 Petr. 1, 6 en 5, 10.

¹²⁸ Over het lijden van de onschuldigen, vgl. Psalm 72.

¹²⁹ Vgl. Ign., *Pol.* I 3, II 3 en III 1.

loon van de rechtvaardige daden direct zou geven, dan zouden we al vlug handel drijven en ons niet bezig houden met godsdienst. Dan zouden we de schijn van rechtvaardigen hebben terwijl we niet najagen wat vroom is maar wat winst brengt.¹³⁰ En daarom heeft het Goddelijk gerecht de geest die onrechtvaardig is geroepen en hem met boeien omhangen.

5. Aan de enige onzichtbare God,¹³¹ de Vader der waarheid, die ons gezonden heeft de Redder en Leidsman¹³² van de onvergankelijkheid, door wie ook de waarheid en het hemelse leven is getoond, aan Hem de luister van eeuwigheid tot eeuwigheid. Amen.

130 Vgl. 1 Tim. 6, 5 en Did. XII 5.

131 Vgl. 1 Tim. 1, 17.

132 Vgl. Hand. 5, 31 en Hebr. 2, 10 en 12, 2.

INHOUD

Woord vooraf.....	5
DEEL I.....	9
Inleiding	
I. De Apostolische Vaders.....	9
II. Ignatius en Polycarpus.....	14
III. Antiochië en Klein-Azië (20) De gemeenten in Antio- chië (21) De gemeenten in Klein-Azië (23)	
IV. De marteldood van Ignatius en Polycarpus ...	31
1. De Jodenvervolgingen in de Grieks-Romeinse wereld (31)	
2. De overheid en de Christenen (35)	
3. De Christenen en het martelaarschap (39)	
4. Ignatius en het martelaarschap (44)	
5. Het martelaarschap van Polycarpus (47)	
V. De organisatie van de gemeenten in Klein-Azië .	50
VI. De dwaalleer.....	56
Het karakter van de dwaalleer (57) Weerlegging van de dwaalleer (61)	
VII. De theologie van de brieven van Ignatius ...	64
De eenheid (66) Christologische formuleringen (67)	
Leraar en leerling (72) De twee werelden (73) Conclusie (74)	
DEEL II	77
Vertaling met aantekeningen.....	77
Inleiding op de vertaling.....	77
I. De brief van Ignatius aan de Ephesiërs ...	79
II. De brief van Ignatius aan de Magnesiërs ...	88
III. De brief van Ignatius aan de Tralliërs ...	93
IV. De brief van Ignatius aan de Romeinen ...	97
V. De brief van Ignatius aan de Philadelphiërs . .	102
VI. De brief van Ignatius aan de Smyrnaeers . . .	107
VII. De brief van Ignatius aan Polycarpus	112
VIII. De brief van Polycarpus aan de Philippenzen . .	116
IX. De marteldood van de heilige Polycarpus, bisschop van Smyrna.....	123
DEEL III	133
Enige antieke berichten over de vervolging van Christenen .	133
I. De dood van Stephanus.....	133
II. De dood van Jacobus de broeder	134
III. De vervolgingen onder Nero.....	135
IV. Plinius en keizer Trajanus over de berechting van Christenen.....	137
V. Over de hulp aan martelaren	140
Bijlage:	
Clemens van Alexandrië	